

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

J. Kačala, Podstata syntaktických kategórií ■ P. Ďurčová, Štylistické využitie parentézy

DISKUSIE A ROZHLEDY

J. Dolník, O prístupoch k spisovnej slovenčine ■ J. Horecký, Systém a systémový prístup ako predpoklad kodifikácie

SPRÁVY A RECENZIE

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 1999. M. Považaj ■ Dva zväzky Českého jazykového atlasu. P. Žigo

KRONIKA

Zomrel profesor Jozef Mistrik. S. Ondrejovič ■ Súpis prác prof. Jozefa Mistrika za roky 1990 – 1999. L. Dvonč ■ Za profesorom Aloisom Jedličkom. S. Ondrejovič ■ Životné jubileum docentky Miloslavy Sokolovej. D. Slančová ■ Súpis prác doc. Miloslavy Sokolovej za roky 1974 – 1999. L. Dvonč

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazyka
orgán
Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR
Ivor Ripka

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Alexandra Hríbiková

REDAKČNÁ RADA
Ján Bosák, Klára Buzássyová, Juraj Dolník, Ladislav Dvonč, Ján Findra, Alexandra Hríbiková, Eugen Jóna, Rudolf Krajčovič, Ema Krošlaková, Milan Majtán, Jozef Mlacek, Slavomír Ondrejovič, Matej Považaj, Ivor Ripka, František Ruščák, Miloslava Sokolová

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Panská 26

OBSAH

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- J. Kačala, Podstata syntaktických kategórií
.....
129
- P. Ďurčová, Štylistické využitie parentézy
.....
139

DISKUSIE A ROZHĽADY

- J. Dolník, O prístupoch k spisovnej slovenčine
.....
149
- J. Horecký, Systém a systémový prístup ako predpoklad kodifikácie
.....
156

SPRÁVY A RECENZIE

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV
za rok 1999. M. Považaj
.....

.....
160

Dva zväzky Českého
jazykového at-
lasu. P. Ž i g o

.....
165

KRONIKA

Zomrel profesor Jozef
Mistrík. S.
O n d r e j o v i č

.....
169

Súpis prác prof. Jozefa
Mistríka za
roky 1990 –
1999.
L. D v o n ě

.....
171

Za profesorom Alo-
isom Jedličkom.
S.
O n d r e j o v i č

.....
180

Životné jubileum
docentky Milo-
slavy Sokolovej.
D. S l a n ě o v á

.....
181

Súpis prác doc. Milo-
slavy Sokolovej
za roky 1974 –
1999.
L. D v o n ě

.....
185

Ján Kačala

PODSTATA SYNTAKTICKÝCH KATEGÓRIÍ

KAČALA, J. : Nature of the Syntactic Categories. Slovenská reč, 65, 2000, No. 3, pp. 129 – 138. (Bratislava)

The author of this article proposes the conception of the syntactic categories as an integral part of the linguistic categories. Comparing with the present definitions of the syntactic categories when the boundaries between the syntactic and grammatical categories from one side and the morphological categories from other side were not clear, as the constitutive feature of the syntactic categories the author emphasizes their inevitable binding with the construction - as the basic unit of the syntactic system of language, alternatively with a clause element as the smallest unit of the syntactic system of language. In a more detail way the author analyzes two basic groups of the syntactic categories: the predicative and congruent syntactic categories.

V rámci prípravy syntetického diela o syntaktickom systéme slovenského jazyka pri inventarizácii základných pojmov a termínov sa treba pristaviť aj pri pojme a termíne syntaktická kategória. Pôvodne filozofický pojem kategória sa v špeciálnych vedách už tak zaužíval, že si v týchto vedných disciplínach dnes už iba ťažko možno predstaviť teoretické bádanie bez systematického upotrebovania tohto pojmu. Aj v jazykovede sa tento pojem využíva veľmi široko, a to okrem morfológie a syntaxe aj v lexikológii a v derivatológii: pojmy a termíny typu morfológická kategória, gramatická kategória, lexikálna kategória, slovotvorná kategória sú dnes už neodmysliteľnou súčasťou teoretického aparátu súčasnej jazykovedy. Okrem základového substantíva kategória sa v sústave vedeckých pojmov a termínov vyskytuje aj derivované prídavné meno kategoriálny v spojeniach ako kategoriálne slovo, kategoriálny sémantický príznak, kategoriálny systém, ako aj vlastnostné podstatné meno kategoriálnosť. Pre pojem a termín kategória je charakteristické, že sa používa najmä v súvisi s vedeckým zachytením a zodpovedajúcou explanáciou najabstraktnej-

ších, resp. najvšeobecnejších javov jazyka, akými sú práve veľmi všeobecné sémantické prvky na úrovni morfológie a syntaxe z jednej strany a na úrovni slovnej zásoby a tvorenia slov z druhej strany, pričom tieto všeobecné sémantické prvky sú spravidla viazané na súvzťažný pravidelný súbor výrazových prostriedkov, t. j. na istú výrazovú paradigmú. Ako vidno, jazykovým javom chápaným ako kategoriálne, rovnako ako iným znakovým jazykovým javom pripisujeme bilaterálnu, významovo-výrazovú povahu.

Pri štúdiu morfológických, prípadne gramatických javov sa najčastejšie spomínajú morfológické, prípadne gramatické kategórie. V reprezentatívnom diele o slovenskej morfológickej sústave, t. j. v akademickej Morfológii slovenského jazyka z r. 1966, sa morfológické kategórie spolu so slovnými druhmi a rozličnými tvarotvornými postupmi pokladajú za akési nosné piliere, na ktorých je vybudovaná štruktúra morfológickej roviny a jej komplexnosť (c. d., s. 22), a zjavne aj v nadväznosti na toto zistenie sa v tomto diele morfológickým kategóriám dokonca venuje samostatná kapitola (na s. 32 – 37). V rámci nej sa na s. 33 osvetľujú aj príslušné základné pojmy a termíny: „Pojem morfológická kategória je užší ako pojem gramatická kategória, lebo gramatické kategórie sú dvojité: morfológické a syntaktické. Morfológické kategórie sa odlišujú od syntaktických obsahom aj formou. Syntaktické kategórie sa totiž týkajú konštrukcií, kým morfológické kategórie sa týkajú len tvarov slov. Tvary slov slúžia obidvom druhom kategórií, a preto je správne volať ich gramatickými tvarmi.“ Termín syntaktická kategória sa v tomto diele spomína ešte raz na s. 37, a to v súvisi s upozornením na potrebu odlišiť gramatické, a teda aj morfológické kategórie od „hraničných“ slovesných kategórií intencie a vidu, ležiacich medzi lexikálnou a morfológickou rovinou: „Tieto kategórie majú dosah pre morfológiu najmä v tom zmysle, že umožňujú alebo obmedzujú uplatnenie morfológických a syntaktických kategórií, napríklad kategórie slovesného rodu, času atď.“ Na naše ďalšie uvažovanie o syntaktických kategóriách má dosah uvedená krátka charakteristika, podľa ktorej syntaktické kategórie sa týkajú konštrukcií a nie (gramatických) tvarov, lebo tým sa prisudzujú morfológické kategórie. Pravdaže, už na tomto mieste sa žiada dodať, že syntaktické kategórie sa okrem konštrukcií ako základných jednotiek syntaktického systému jazyka vzťahujú aj na elementárne jednotky tohto systému, t. j. na vetné členy ako zložky (syntagmatických) konštrukcií.

Pri vymedzení syntaktických kategórií treba vychádzať z týchto predpokladov: 1. Jazyku ako celostnému systému sú vlastné isté veľmi všeobecné a abstraktné významové prvky, ktoré sú viazané na zodpovedajúce pravidelné výrazové prvky a v jazykovom systéme majú dôležitú úlohu pri udržiavaní vnútornej súdržnosti a vyváženosti systému. Tieto významovo-výrazové prvky označujeme ako jazykové kategórie. Svojou všeobecnou a abstraktnou povahou patria predovšetkým do

gramatickej stavby jazyka a podľa V. Krupu (1980, s. 54) „vymaňujú sa spod priameho vplyvu akomodačných síl a začínajú slúžiť len udržiavaniu vnútornej konzistentnosti jazyka“. Sú to teda vlastné jazykové javy, ktoré síce vzdialene pripomínajú svoju súvzťažnosť s mimojazykovou skutočnosťou, ale v jazyku sú značne autonómne. 2. Jazykové kategórie svojou významovo-výrazovou podstatou sú charakteristické pre všetky subsystemy zahŕňajúce jazykové jednotky znakovej povahy, pričom na všetkých úrovniach jazykovej stavby majú špecifickú povahu, danú podstatou príslušnej úrovne jazykovej stavby. Jazykové kategórie prestupujú celý jazykový systém a v jazykovom systéme ako celku sa prejavuje ich prierezová povaha. Keďže syntaktický systém tvorí nosnú konštrukciu celého jazykového systému a značí bezprostredné synergické vyústenie systému v reči, prirodzenou súčasťou jazykových kategórií sú aj syntaktické kategórie. 3. Keďže základnou jednotkou syntaktickej stavby jazykového systému je konštrukcia ako jednotka vybudovaná na syntaktickom vzťahu, syntaktické kategórie sa vzťahujú iba a výlučne na jazykové jednotky vyššej kvality, t. j. na jednotky, ktoré sú utvorené konštruovaním, ako aj na vetné členy ako súčasti konštrukcií. Syntaktická kategória svojou podstatou je odkázaná na konštrukciu a v rámci nej sa viaže na vetný člen a tým signalizuje syntaktickú a osobitne syntagmatickú spolupatričnosť prvkov spojených do konštrukcie. (Termíny syntaktický [vzťah] a syntagmatický [vzťah] sú vo vzťahu inklúzie: syntaktický zahŕňa syntagmatický, ale naopak to neplatí. Podrobnejší rozbor tejto tematiky podávame v práci Kačala, 1998, s. 45 n. a najmä 66 n.)

Uvedené tézy ukážeme na príklade syntaktickej kategórie osoby a syntaktickej kategórie zhody.

Kategória osoby sa v gramatických prácach tradične preberá ako slovesná gramatická kategória, prisudzuje sa jej teda (spolu s inými slovesnými gramatickými kategóriami) účasť na tvorení slovesných tvarov a slovesnej paradigmy, ktorá v slovenčine zahŕňa tri gramatické osoby v jednotnom čísle a tri gramatické osoby v množnom čísle. Na druhej strane J. Ružička vo svojich syntaktických prácach už dávno upozorňoval na to, že kategória osoby má dôležitý zástoj pri vetotvornom akte, pravdaže, tu už nie ako slovesná kategória, lež ako „menná“ kategória. V príspevku O niektorých základných otázkach skladby z r. 1961 na s. 323 zdôrazňuje, že „osoba ako gramatická kategória je kategóriou mena (teda nie slovesa) a k slovesu sa dostáva iba zhodou prísudku s podmetom v rámci dvojčlennej vety“. Vo vzťahu k podstate vety je dôležité jeho zistenie, že „gramatická kategória osoby ako kategória mena je vo svojej podstate takisto aktualizáčnou kategóriou, ale je to prostriedok na vyjadrenie vzťahu pomenovania ku skutočnosti. Teda v rámci podmetu má kategória osoby takú istú funkciu, akú majú v rámci prísudku kategórie času a spôsobu.“ (ibid.). V uvedenom konštatovaní je sporné predovšetkým hodnotenie osoby ako

gramatickej kategórie mena, keďže na mene sa vonkoncom nedá dokázať gramatický ráz tejto kategórie: na vyjadrenie tohto významového prvku totiž chýbajú systémove výrazové prostriedky, ktoré by v slovenčine z osoby robili gramatickú kategóriu mena. Zjavne preto už povedzme v citovanej Morfológii slovenského jazyka pri interpretácii statusu gramatickej kategórie osoby nachodíme inú dikciu. Tu na s. 71 sa píše: „Vo vzťahu k určitým tvarom slovies konštituuje sa pri podstatných menách aj význam osoby (so zreteľom na dialóg). Tretia osoba slovies sa totiž viaže spravidla na podstatné mená.“ A o niekoľko riadkov nižšie: „Pre nedostatok formálneho ukazovateľa však nemožno hovoriť pri podstatných menách o kategórii osoby. Tento význam majú však podstatné mená ako pomenovania vôbec. Pomenúvajú osoby aj neosoby, ktoré na nezúčastňujú aktívne na dialógu.“ V danej súvislosti je závažné konštatovanie na s. 68, podľa ktorého opytovacie zámená *kto? čo?* sú všeobecným významovým ekvivalentom podstatných mien, pričom „substantívny význam majú i základné číslovky v samostatnom použití: *Sedem a deväť je šesťnásť*. Číslovky tu vyjadrujú samostatne chápaný pojem čísla“.

Nazdávame sa, že práve v citovaných vyjadreniach sa naznačuje cesta vedúca k vyriešeniu podstaty kategórie osoby. K spomínaným prípadom, keď v syntaktickej pozícii podmetu dvojčlennej vety fungujú podstatné mená (ako aj osobné a ukazovacie zámená ako ich zástupky) a základné číslovky, sa žiada prirábať prípady, keď je podmetová pozícia obsadená neurčitkom slovesa (typ *Chodiť po hore je príjemné.*), ďalej substantívom v genitíve (typ *Hostí bolo málo.*), ako aj citoslovcom (typ *Mohutné hurá zaznelo sálou.*) alebo napokon formou vedľajšej vety (typ *Prišlo mu na um, že môže zmeškať spoj.*). Vo všetkých uvedených prípadoch pomenovanie, prípadne vedľajšia veta s funkciou gramatického podmetu dvojčlennej vety sú súvzťažné s osobným zámenom 3. osoby jednotného čísla stredného rodu *ono* alebo s tvarom nominatívu ukazovacieho zámena stredného rodu *to*. Tieto zámenné tvary – pravdaže, ako jeden z prvkov súboru rodovo a číselne diferencovaných foriem osobného zámena 3. osoby *on, ona, ono, oni, ony*, prípadne ukazovacieho zámena 3. osoby *ten, tá, to, tí, tie* – treba pokladať za univerzálne sémantické ekvivalenty podstatných mien a im na roveň postavených slovných druhov schopných vystupovať v syntaktickej pozícii podmetu dvojčlennej vety, prípadne podmetových vedľajších viet. Podľa V. Krupu (1980, s. 88) „osobné zámená sú len jedným z možných prostriedkov tejto identifikácie [účastníkov rozhovoru], hoci najrozšírenejším a pravdepodobne aj najefektívnejším. V istom zmysle sú povrchovým prejavom hĺbkovej kategórie „osoby“.

Treba si všimnúť aj to, že pri zámenách v uvedených prípadoch ide o stredný rod, ktorý aj v iných prípadoch funguje ako neutrálny tvar, používaný vždy vtedy, keď na určitom slovesnom tvare nie je možné vyjadriť zhodu so syntagmaticky nadradeným členom (ktorý či už je v dvojčlenných vetách reálny, prípadne potenciál-

ny, alebo v jednočlenných vetách nejestvuje). (V tejto súvislosti sa žiada pripomenúť, že keď prekročíme rámeček slovesných syntagiem, zásada upotrebenia stredného rodu ako „neutrálneho“ platí aj v inom type syntagmy, konkrétne napríklad v syntagme napodobňujúcej substantívnu syntagmu: *veselé hej, radostné vitaj atď.*) Spomínaná zásada sa týka napríklad takých viet ako *Veľa divákov odišlo zo zápasu nespokojných. – Priblížiť sa bolo nebezpečné. – Mohutné variujú! sa ozvalo dolinou. – Pršalo.* Atď. Pravdaže, v prípadoch so substantívom v genitíve aj ekvivalentné zámeno má tvar genitívu singuláru alebo plurálu: *Snehu pribúdalo. = Toho pribúdalo. – Hostí bolo málo. = Tých bolo málo.*

Náš výklad teda ukazuje, že schopnosť osobného alebo ukazovacieho zámena zastupovať podstatné meno v podmete dvojčlennej vety platí nielen v prípadoch, keď v podmetovej pozícii stojí substantívum označujúce osobu (napríklad *Dieťa sa zobudilo. = Ono sa zobudilo.*), lež aj v prípadoch, keď úlohu syntaktického podmetu zastáva substantívum pomenúvajúce neosobu, t. j. predmet, vec alebo jav (napríklad *Mesto sa rozrástlo. = Ono sa rozrástlo. – Nariekanie neprestávalo. = To neprestávalo.*), ba aj v prípadoch, keď v úlohe syntaktického podmetu vystupujú nesubstantívne slovné druhy, resp. ich tvary (napríklad *Päť a päť je desať. = To a to je desať. – Chodiť po hore je príjemné. = To je príjemné. – Mohutné hurá zaznelo sálou. = To zaznelo sálou. – Prišlo mu na um, že môže zmeškať spoj. = To mu prišlo na um.*)

Doteraz uvedené príklady, ako aj ich interpretácia vedie jednoznačne k zisteniu, ktoré je pre naše chápanie vecí rozhodujúce, že totiž vo všetkých posudzovaných spôsoboch realizácie syntaktickej pozície gramatického podmetu dvojčlennej vety máme do činenia práve s kategóriou osoby, a tak môžeme hovoriť o bezprostrednej zviazanosti kategórie osoby so syntaktickou pozíciou podmetu. Preto podľa nášho presvedčenia kategóriu osoby treba pokladať nie za kategóriu mena, lež za kategóriu syntaktického podmetu a v tom zmysle ju aj chápať ako syntaktickú kategóriu. Tento záver je v súhlase s tým, že kategória osoby vo vzťahu k syntaktickému podmetu dvojčlennej vety platí ako predikačná kategória a na vetotvornom predikačnom akte sa zúčastňuje zároveň s predikačnými kategóriami času a spôsobu, ktoré realizuje zasa s podmetom súvzťažný gramatický predikát vety. V danom prípade máme pred sebou predikáciu s rozčleneným gramatickým a sémantickým jadrom (t. j. rozdelenú medzi dva konštitutívne vetné členy, podmet a prísudok) – na rozdiel od predikácie s nerozčleneným gramatickým a sémantickým jadrom, ktorá sa realizuje iba predikačnými kategóriami času a spôsobu, a to nerozdelene na vetnom základe. Preto povedzme pri určitých tvaroch neosobných slovies, ktoré predstavujú najcharakteristickejší prostriedok na realizáciu vetného základu jednočlennej vety, vonkoncom nie je odôvodnené hovoriť o kategórii osoby, a to ani o nulovej osobe. Treba sú-

hlasiť s dikciou citovanej Morfológie slovenského jazyka, v ktorej sa v súvisе s tvarmi neosobného slovesa typu *prší* ani nevraší o tvare 3. osoby singuláru, lež iba o tvare zhodnom s tvarom 3. osoby singuláru osobných slovies (porovnaj napríklad formuláciu na s. 400, 429 a inde).

V súvisе s pojmom a termínom nulová osoba žiada sa zdôrazniť, že jeho miesto je iba tam, kde na pozadí príslušnej paradigmy v istých prípadoch zistíme nerealizovanie tejto potenciálnej kategórie. Ako je známe, J. Ružička vo svojej práci z r. 1968 vymedzil istý typ dvojčlenných viet s obligátne nerealizovanou podmetovou pozíciou, ale s plnohodnotnou paradigmou prísudkového slovesa na základe gramatickej kategórie osoby, čísla, času a spôsobu ako vety s nulovým gramatickým podmetom. Ide o vety typu *Ako si zaseješ, tak budeš žat.* – *Kričí, akoby ho z kože dral.* – *Do cesta pridávame vyšľahaný bielok.* Atď., ktoré sa predtým označovali (a v niektorých prácach sa tak robí doteraz) ako vety so všeobecným podmetom. Možno sa odôvodnene nazdávať, že analogicky podľa Ružičkovej terminológie sa pri vetách s nulovým gramatickým podmetom dá hovoriť aj o nulovej osobe.

Je zjavné, že predikačným aktom sa istým spôsobom zvyľučňujú dva základné vetné členy – podmet a predikát (pričom predikátom tu rozumieme určitý tvar slovesa, verbum finítum, v syntaktickej pozícii, takže tento termín ako strechový zahŕňa prísudok dvojčlennej vety, ako aj vetný základ jednočlennej vety). Toto zvyľučnenie je dané úlohou týchto dvoch vetných členov pri realizácii vetotvorného aktu a prirodzene sa opiera o predikačné kategórie ako o zdroj, ako o prostriedok a zároveň ako o základný rámec vetotvorného aktu. V tejto súvislosti pripomíname pomere rigorózne vyznievajúce slová R. Jakobsona (1991, s. 197), týkajúce sa predikačného aktu: „Ako stáročia gramatického a logického výskumu osvetlili, predikácia je taká zásadne odlišná od všetkých sémantických úkonov, že násilné úvahy zamerané na zrovnoprávenie podmetu a predmetu treba kategoricky zamietnuť.“

Na kategórii osoby ako gramatickej kategórii môžeme ukázať aj istú jej dvojakosť či dvojtvárnosť, ktorá sa navonok môže javiť ako istý paradox. Kategória osoby okrem opisanej funkcie predikačnej kategórie viazanej na pozíciu syntaktického podmetu totiž funguje aj ako súčasť, ako jeden z prvkov kategórie zhody, pravdaže, už nie na podmete ako (podľa S. Karcevského) absolútne určenom vetnom člene, lež na jeho predikačnom partnerovi, t. j. na prísudku dvojčlennej vety. V tejto pozícii už kategória osoby zostupuje z piedestálu predikačnej kategórie a stáva sa súčasťou zhody ako celkom iného typu syntaktickej kategórie, a to kongruenčnej. Gramatickú kategóriu osoby vedno s inými kongruenčnými kategóriami treba pokladať za výrazne syntaktickú kategóriu, lebo práve pri usporiadaní vety, prípadne jej súvzťažných prvkov, t. j. v jej prúde, si vyžaduje záväznú reakciu v podobe prispôbeného tvaru iného, syntakticky závislého vetného člena.

Kongruencia je takto výrazným signálom syntagmatickej spolupatričnosti dvoch jednotiek ako súvzťažných vetných členov a ako taká zároveň potvrdzuje, že okrem predikačného aktu, realizovaného podmetom a prísudkom a majúceho nesyntagmatickú povahu, medzi podmetom a prísudkom jestvuje aj syntagmatický vzťah. Kongruencia ako signál syntagmatickej spolupatričnosti sa prejavuje na syntagmaticky závislom, resp. subordinatívnom vetnom člene a na prísudku sa prejavuje tak, že tento najvýznamnejší determinovaný vetný člen preberá od nadradeného podmetu gramatické kategórie osoby, čísla a prípadne (iba v tvare trpného rodu a v základnom tvare minulého času) gramatického rodu. Ukazujú to príklady: *Ty zahráš na husliach.* – *Vy zahráte na husliach.* – *Chlapec zahral na husliach.* – *Chlapci zahrali na husliach.* – *Vzorka bola odobratá ráno.* – *Vzorky budú odobraté ráno.* Iné tvary prísudku, ako sú uvedené v príkladoch, ktoré by porušovali uvedené kongruenčné pravidlá, sú negramatické (to platí povedzme o podobách **Ty zahrá na husliach.* – **Ty zahráť na husliach* a pod.).

Ako vidno, dvojaká pozícia jednej gramatickej kategórie je len zdanlivo protirečivá: protirečivosť sa rieši tým, že v každej z pozícií tu kategória osoby vystupuje na dvoch rozličných vetných členoch, ako aj v dvoch rozdielnych funkciách – raz ako predikačná, druhý raz ako súčasť kongruencie, t. j. ako kongruenčná. No v oboch prípadoch jednoznačne ide o syntaktickú kategóriu. A preto postup, pri ktorom sa kategória zhody ako istým spôsobom komplexná kategória, skladajúca sa z viacerých prvkov a pôsobiaca v rámci konštrukcie, preberá v rámci opisu morfológického systému jazyka, tak ako sa to deje v citovanej Morfológii slovenského jazyka, pokladáme za neorganický.

Špecifickou kongruenčnou syntaktickou kategóriou v slovenčine je zápor. V. Mathesius vo svojej známej stati o kongruencii a dvojitej negácii (pozri Mathesius, 1947, s. 319 – 326) vraví tu o negačnej kongruencii. Vychádza z potreby rozlišovať pri zápore primárnu pomenúvaciu funkciu a syntaktickú kongruenčnú funkciu. „Primární funkci pojmenovací má v dnešní záporné české větě s dvojí negací jen zápor určitého slovesa a záporka *ni* u členů schopných popření je v takové větě jen jev kongruenční, u něhož je zbytečné hledat samostatnou funkci významovou.“ (c. d., s. 324) Kongruenčná platnosť záporu sa v slovenčine, ako aj v iných slovanských jazykoch prejavuje v tom, že v zápornej vete, v ktorej sa popiera platnosť predikátového slovesa, zároveň musia byť popreté aj zámená typu *kto, čo, ako, kde, kedy*: záporný predikát si teda vyžaduje zhodu v zápore pri výrazoch všeobecnej, resp. deiktickej povahy. Podľa toho kladné vety typu *Všade prší.* – *Každý z nich dakde povedal dajaké múdre slovo.* majú takéto záporné náprotivky: *Nikde neprší.* – *Nikto z nich nikde nepovedal nijaké múdre slovo.* Tento stav v našom jazyku je zásadne odlišný od stavu povedzme v nemčine, kde vo vete jestvuje iba

jeden zápor, pričom veta platí ako záporná aj vtedy, keď sa v nej nepopiera určitý slovesný tvar. Tak napríklad slovenskej vete *To som ešte nikdy nevidel*, zodpovedá nemecká veta *Das habe ich noch nie gesehen*, v ktorej popretie platnosti všeobecného, odkazovacieho slova s významom času (t. j. *kedy*) v podobe *nikdy* (jeho nemecký ekvivalent znie *nie*) značí popretie platnosti celej vety.

V prípade tejto záporovej zhody sme plne oprávnení hovoriť o syntaktickej kategórii už len na pozadí všeobecne prijatého chápania zhody ako zreteľného signálu syntagmatickej spolupatričnosti syntaktických jednotiek. Pravdaže, jestvuje tu presvedčivý argument predovšetkým v tom, že záporová zhoda je číro syntaktická vec, že vyplýva z usporiadania príslušných lexikálnych jednotiek vo vete a že čisto na úrovni lexikálnych jednotiek nič podobné nemôžeme zistiť. Je to špecifický typ kongruenčnej syntaktickej kategórie, ktorý je v rozhodujúcej miere daný povahou lexikálnych jednotiek vstupujúcich do vety. Aj tento jazykový fakt potvrdzuje úzku vzájomnú prepojenosť lexikálnej a syntaktickej roviny jazykového systému a najmä závažnú úlohu lexikálnej sémantiky pri formovaní štruktúry vety.

Vetnému záporu by sme mohli pripísať status syntaktickej kategórie aj vo vetách typu

(1) *Nemohli by ste mi knihu zabalit' do papiera?*,

ktoré na pozadí zodpovedajúcich kladných viet (t. j. s rovnakým lexikálnym obsadením) typu

(2) *Mohli by ste mi knihu zabalit' do papiera?*

ukazujú, že tu zápor pri prísudkovom slovese nevystupuje vo svojej primárnej funkcii popierať platnosť obsahu vety: zápor je tu neutralizovaný. Zjavným dôkazom tohto zistenia je skutočnosť, že obidve vety, formálne záporná aj kladná, sú synonymné, obidve s pomocou prítomného kondicionálu modálneho slovesa *môct'* v spojení s neurčitkom plnovýznamového slovesa vyjadrujú slušnú výzvu druhej osobe, aby knihu zabalila do papiera. Rozdiel medzi obidvoma vetami, formálne daný prítomnosťou záporu na určitom tvare slovesa, je v miere úctivosti, s ktorou je formulovaná spomínaná výzva: kým podoba (2) vyjadruje vyššiu mieru úctivosti, prípadne slušnosti, zatiaľ podoba (1) vyjadruje vyššiu nástojčivosť, prípadne až nedočkavosť pri adresovaní výzvy druhej osobe. (Len na okraj v tejto súvislosti poznamenajme, že v ďalšom stupni sa iná podobná konštrukcia so zápornou podobou určitého tvaru pomocného slovesa *môct'* upotrebuje pri dôrazných výzvach, prípadne výčitkách typu *Nemôžeš už prestať?!*) Pravdaže, zápor vo vete (1) ako syntaktická kategória má špecifickú povahu a nedá sa porovnávať s ostatnými prípadmi syntaktických kategórií, tak ako sme ich opisovali doteraz.

Nespochybniteľnú syntaktickú povahu záporu v posudzovanom prípade potvrdzuje aj to, že na lexikálnej úrovni, kde má zápor rovnaké domovské právo ako na syntaktickej úrovni, takéto využitie záporu neprichádza do úvahy. Viazanosť záporu

na spomínané kondicionálové tvary, a teda relevantnosť týchto jazykových prvkov pri konštituovaní uvedeného typu syntaktickej konštrukcie potvrdzuje aj porovnanie s paralelnými vetami vybudovanými na tvarovej sústave imperatívu, ktorý je pri formulovaní výzvy druhej osobe alebo osobám primárnym morfológickým prostriedkom. Ukazuje to dvojica viet

(3) (*Prosím vás,*) *zabalte mi knihu do papiera.*

(4) (*Prosím vás,*) *nezabalte mi knihu do papiera.*

Tu vo vete (4) už zápor funguje vo svojej pôvodnej úlohe, t. j. ako prostriedok popierania platnosti obsahu vety, resp. v danom prípade ako prostriedok na vyjadrenie zápornej výzvy druhej osobe. Tu je teda opozícia medzi kladnou podobou vety (3) a jej zápornou podobou (4) plnohodnotne zachovaná a vetný zápor je naozaj záporom.

Aj gramatickú kategóriu slovesného rodu, ktorá sa rovnako ako iné gramatické kategórie v našich gramatických prácach preberá v rámci morfológie, možno pokladať za syntaktickú kategóriu potiaľ, že je bezprostredne zviazaná so štruktúrou gramatického a sémantického jadra dvojčlennej vety. Tvary trpného rodu, opisného aj zvratného, typu *je napádaný*, *stavia sa* atď. pôsobia bez svojho subjektového náprotivku, ktorému sa dynamický príznak ako obsah týchto tvarov prisudzuje, veľmi abstraktne a neživo, pričom navyše tvar *stavia sa* je homonymný s bezpodmetovým zvratným tvarom. Preto ako plnohodnotné a gramatické vnímame iba podoby *Statok je napádaný (hmyzom)*. – *Budova sa stavia.*, ktoré, pravdaže, platia už ako kompletne vetné konštrukcie, prípadne ako ich gramatické a sémantické jadro. Otázku statusu gramatickej kategórie slovesného rodu ako syntaktickej alebo ako morfológickej kategórie však v tejto našej práci nechceme meritórne riešiť a nechávame ju nateraz otvorenú. Robíme tak aj preto, že pri posúdení statusu tejto gramatickej kategórie sa treba vyrovnáť so značnou odbornou literatúrou, ktorá sa doteraz o nej nazhromaždila.

Na záver nášho výkladu o podstate syntaktických kategórií podávame systematicku týchto kategórií. Syntaktické kategórie sú náprotivkom morfológických kategórií a spolu s morfológickými kategóriami utvárajú gramatické kategórie ako výraznú súčasť jazykových kategórií. Syntaktické kategórie členíme na predikačné a kongruenčné. Predikačné kategórie sú také, čo sa zúčastňujú na realizácii predikačného aktu ako najcharakteristickejšieho typu vetotvorného aktu (ako sa v slovenskej lingvistickej tradícii všeobecne uznáva, v menných jednočlenných vetách typu *Slovenská republika*. – *Piata symfónia*. *Osudová*. – *Pedagogická fakulta*. Atď. ide o nepredikačný typ vetotvorného aktu). Predikačné syntaktické kategórie sa viažu na syntaktické jednotky utvárajúce gramatické a sémantické jadro vety: syntaktická kategória osoby sa viaže na podmet dvojčlennej vety, kým syntaktické kategórie

času a spôsobu sa viažu na predikát dvojčlennej, ako aj jednočlennej vety. Syntaktická kategória osoby je kategóriou podmetu. Syntaktické kategórie času a spôsobu platia ako kategórie predikátu a na predikáte sa uplatňujú bez ohľadu na to, či je gramatické jadro rozčlenené a či teda predikát predpokladá aj podmet ako absolútne určený vetný člen, alebo je nerozčlenené, a teda predikát na svojej prednej strane nepredpokladá podmet. Na nižšej úrovni abstrakcie syntaktické kategórie času a spôsobu platia teda ako kategórie prísudku dvojčlennej vety alebo vetného základu jednočlennej vety.

Druhú veľkú skupinu predstavujú kongruenčné syntaktické kategórie. Tie sa podľa svojej jazykovej podstaty rozčleňujú na gramatické a referenčné. Gramatické sú kategórie osoby, gramatického rodu, pádu a čísla, referenčná je kategória záporu. Podľa miesta svojho fungovania sa kongruenčné syntaktické kategórie členia na prísudkové a neprísudkové. Medzi prísudkové, ktoré sa zúčastňujú na výstavbe gramatického prísudku dvojčlennej vety, zaradujeme kategórie osoby, rodu, čísla a pádu, ako aj kategóriu vetného záporu. Medzi neprísudkové, ktoré sa zúčastňujú na výstavbe nepredikátových syntagiem, patria substantívne gramatické kategórie rodu, čísla a pádu.

Literatúra

JAKOBSON, R.: Hľadanie podstaty jazyka. In: *Lingvistická poetika*. (Výber z diela.) Bratislava, Tatran 1991, s. 189 – 206 (preložil J. Horecký).

KAČALA, J.: *Syntaktický systém jazyka*. Pezinok, Formát 1998. 144 s.

KRUPA, V.: *Jednota a variabilita jazyka*. Systémový prístup a tzv. exotické jazyky. Bratislava, Veda, vydavateľstvo SAV, 1980. 168 s.

MATHESIUS, V.: Několik zásadních slov o kongruenci a odvoji negaci. In: *Čeština a obecný jazykozpyt*. Praha, Melantrich 1947, s. 319 – 326.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.

RUŽIČKA, J.: O niektorých základných otázkach skladby. *Slovenská reč*, 26, 1961, s. 321 – 337.

RUŽIČKA, J.: O vetách s nulovým gramatickým podmetom. In: *Otázky slovanskej syntaxe*. II. Red. J. Bauer. Brno, Universita J. E. Purkyně 1968, s. 115 – 117.

Patrícia Ďurčová

ŠTYLISTICKÉ VYUŽITIE PARENTÉZY

ĎURČOVÁ, P.: Stylistic Expressing of the Parenthesis. *Slovenská reč*, 65, 2000, No. 3, pp. 139 – 148. (Bratislava)

In this article we are dealing with the use of the parenthesis from the stylistic point of view. The article shows the possibilities of lexical, grammatical, phonetic and graphic expression of the parenthesis in literary, encyclopedic, journalistic and essayistic styles. Our aim is also to show functioning of the parenthesis as something typical for the individual style of the author and to show that the parenthesis takes parts in the construction not only of the sentence but also of the whole text.

Každý jazykový prejav má fenomenálny charakter, pretože na jeho vzniku sa zúčastňuje celý rad rôznorodých síl, ktoré priamo alebo nepriamo ovplyvňujú jeho podobu. Tieto sily – štýlotvorné činitele – sú skryté buď v samom pôvodcovi prejavu, alebo vychádzajú zo skutočností, ktoré stoja mimo neho. Autora formuje a jeho jazykový prejav uspošobuje aj vek, zamestnanie, životné prostredie, často aj pohlavie, pôvod a ďalšie sociálne faktory. Štýl teda zahrnuje v sebe nielen umelecké modelovanie témy so všetkými jej psychologickými, etickými, spoločenskými i filozofickými súvislosťami (teda kompozíciu), ale aj umelecké modelovanie jazyka (štylizáciu). Štýl sa týka modelovania témy i modelovania jazyka. V umeleckom diele je podstatné to, akú výrazovú hodnotu prináša ten alebo onen prvok do celkovej výrazovej charakteristiky diela. Takúto výrazovú hodnotu má aj parentéza – parentetická výpoveď, ktorá ako istá štyléma funguje pri výstavbe väčších jazykových prejavov ako je veta, teda textov. Pre nás bude podstatné sledovanie štylistického využitia parentézy predovšetkým v písomných prejavoch jednotlivých štýlov. V článku, v ktorom budeme vychádzať zo základného delenia štýlov na subjektívne, objektívne a subjektívno-objektívne, nám pôjde predovšetkým o štylistické možnosti lexikálnej, gramatickej, fonetickej a grafickej stvárnenosti parentézy. V subjektívnom štýle si všimneme najmä umelecký štýl, v objektívnom štýle zasa náučný štýl a v subjektívno-objektívnom štýle to bude publicistický a esejistický štýl. Tieto štýly sme si vybrali vzhľadom na pomerne častý výskyt parentéz (parentetických výpovedí) v jazykových prejavoch a textoch týkajúcich sa týchto štýlov. Pokiaľ ide o štylistické využitie parentéz, pozornosť zasluhuje najmä umelecký a esejistický štýl, pretože práve pri týchto štýloch sa parentetické výpovede najviac dotýkajú subjektivity autora alebo sú priamym vyjadrením jeho momentálnych pocitov a nálad. A práve táto subjektívna zložka je pri štylistickom hodnotení alebo využití parentézy jazykovo výrazná a dodáva umeleckému vyjadreniu potrebný výraz a estetickosť.

Lexikálne stváranie parentézy

Vo všeobecnosti sa výrazové prostriedky uplatňované pri formovaní jazykového prejavu členia na jazykové – lingválne a mimojazykové – paralingválne. Jazykovými prostriedkami sa buduje, formuje a modifikuje každý jazykový prejav. Vlastnú sémantickú hodnotu nadobúdajú síce až v konkrétnom texte, avšak aj samy osebe sú nositeľmi istých kvalít. Takáto je aj expresívna lexika, konkrétne častice, ktoré fungujú v texte ako parentézy. Akademická Morfológia slovenského jazyka (1966) píše o parentéze iba v súvislosti s časticami, ktoré modifikujú výpoveď, sú oddelené pauzami a fungujú ako vetné parentézy, pričom ich miesto vo vete nie je pevné. Podstata stotožnenia častíc a parentéz vyplýva z toho, že nimi autor modifikuje alebo vyjadruje svoj osobný postoj k výpovedi alebo k jej časti. Častice vo funkcii parentéz, vsunutých do základnej výpovede, sú niekedy vo funkcii hodnotiaceho, expresívneho prostriedku, ktorý stojí medzi človekom (autorom) a situáciou. Také sú predovšetkým citové vsuvky (parentézy), ktoré majú povahu hodnotiacich častíc, napr. *áno, pravda(že), (bohu)žiaľ, vraj, reku, hádam, azda, vari, veru, (na)ozaj*. Tieto vsuvky – častice – vyjadrujú istotnú modálnosť, syntakticky sa prispôbujú vete, včleňujú sa do nej, čím sa povaha vsuvky čiastočne zastiera. Napr.:

Teraz už *hádam* budeš mať dušu na mieste. (Figuli) – Potom sa, *pravdaže*, zdalo, že si nebol na čistom práve v hlavnej otázke. (Kusý) – To by si sa dal schytiť, *pravda*, dosť zručným scénam a nekriticizoval by si. (Škultéty) – Zatiaľ ešte, *našťastie*, nikto nestrieľal. (Študentské noviny) – Andrej síce z nakrúcania čo-to z češtiny pochytil, ale na rozhovor to, *samozejme*, nestačilo. (SME)

Výrazy *vraj, reku, vari, hádam, azda* sa dnes od ostatného kontextu neoddeľujú, úplne stratili platnosť slovesa. Napr.:

Počula som, že ty *vraj* máš zlaté ruky... (Ďuričková) – O čom doma neviem, to mi *azda* ani nebudete tak veľmi chýbať... (Ďuričková) – Ale uznajme ministri, stará sa o nezamestnaných, ako vie a môže, a takto je to *hádam* lepšie, než sa vybrať do sveta za chlebom nadivoko. (Kaliský)

Častice sa však nemusia v základnej výpovedi vyskytovať iba samostatne. Pomerne časté sú vsuvky – parentézy zložené z častice a nejakej okolnosti deja, napr.:

Šikovnému majstrovi vyjde spod rúk drevák (*pravda, už za pomoci sústruhu*) za niekoľko minút. (Slovenka) – Jeho neústupnosť – *pravdaže, okrem iných faktorov* – ohrozuje mierový proces na Blízkom východe. (International) – Na ostrove Man (*mimochodom veľmi zvláštnom už tým, že tu žijú bezsrsté mačky*), ktorý leží medzi Anglickom a Írskom, zvykli rybári rozptýliť do vzduchu hrst' vody zo žriedla. (International) – Bielych mužov priťahujú na indiánske teritórium povesti o ukrytých zlatých pokladoch, ktorých by sa radi (*samozejme ilegálne*) zmocnili. (Nový čas) – Mnohí vinníci ušli do zahraničia (*niektorí, mimochodom, i na Slovensko*) a ich plné bankové kontá sa presunuli do Švajčiarska. (Nový čas) – Kati predstavuje špiónku (*samozejme na korčuliach*) a de Niro z nej *vraj* pri nakrúcaní nevie odtrhnúť oči. (Nový čas) – Keď som angínu porazil, napísal som reportáž o nepríčetnom otcovi – *nie, nebolo to o mne* – a vzal manželku na prechádzku zasneženým Čiernym Váhom. (Slovenka) – Ak

sa však večne mladý a športovo naladený otec rodiny naladí na ostrejšiu nôtu (*samozejm*e, *s ohľadom na to, či nevezie svoju nežnú polovičku*), zmení sa Impreza na plnohodnotný športiak. (International) – Na krste Michaelinej platne sa takmer nepil alkohol – *predsa len, je to ešte len dieťa* –, o to viac sa však zjedlo zákuskov. (Plus 7 dní) – Bismarck, o ktorom už jeho učiteľ v škole povedal, že z neho bude raz buď významný muž, alebo veľký naničodník (*iba mimochodom, Bismarck bol vraj jedno i druhé!*), radil, aby človek nikdy neodsúval dôležité rozhodnutia, lebo blokujú vnútornú silu a robia človeka nespokojným. (Hlinka) – A teraz z obžaloby a doslova aj z rozsudku ešte jeden citát o druhej „vine,, (*bohužiaľ, vtedy nie v úvodzovkách*) Pavla Ležičku. (Hlinka) – Považujem za úplne zbytočné v tomto článku opakovať už veľakrát publikované a notoricky známe fakty (*bohužiaľ, len u nás doma*) o maďarskom školstve, knihách, divadlách, o Csemadoku, novinách a časopisoch. (Hlinka) – Ako sa ďalej z článku možno dozvedieť, prišlo vlni do Komárna veľa pútnikov, a to aj z najvzdialenejšieho felvidéku (*áno, tak je to v origináli!*), ktorí sa do kostola Sv. Andreja na Námestí Októbrovej revolúcie nepomestili. (Hlinka)

Týmito vsunutými výpoveďami sme chceli ukázať, že čím je vsunutá výpoveď dlhšia, tým viacej naruša syntaktickú plynulosť hlavnej výpovede. Práve na mieste prechodov od základného textu k parentéze vyniká štylistický impulz. Parentézou sa takto výpoveď člení na dva stupne – vyšším stupňom je základný text a nižším stupňom je samotná parentéza čiže odbočka od hlavného textu, čo je aj dôsledok toho, že parentéza je do základnej (hlavnej) výpovede vložená asyntakticky.

Gramatické stvárnenie parentézy

Ako sme už ukázali, parentézou môže byť slovo, skupina slov alebo aj celé vety, ktoré svojou formou a obsahom tvoria samostatné celky v rámci vety. V tejto časti sa budeme zameriavať hlavne na parentézy – parentetické výpovede –, ktoré majú povahu samostatnej vety, jednoduchého alebo aj zloženého súvetia. Takéto typy parentéz sa vyskytujú najmä v umeleckom a esejistickom štýle, menej v publicistickom a náučnom. Vo všeobecnosti sa parentéza dnes uplatňuje vo všetkých štýloch. V náučnom štýle však parentéza nenesie vždy prvok expresívnosti alebo klasicky chápanej modálnosti, ale je v nej prvok istej modifikácie prejavu; vždy je to prvok stojaci mimo rámca gramatického modelu vety. Napr.:

Mozog počítača sa skladá zo základnej jednotky (*po anglicky Central processing unit – CPU*), ktorá vykonáva všetku činnosť, a z pamäte. – Mikro počítače sú malé viacúčelové počítače (*v knihe pod slovom počítač myslíme väčšinou mikro počítač*). – Hmatateľné časti, ako napríklad klávesnica alebo obrazovka, sa nazývajú technické vybavenie (*hardware, čítaj hardvér*). – Jedna slabika sa nazýva bajt (*po anglicky byte, označenie 1B*), 1024 bajtov sa nazýva kilobajt. – Väčšina klávesov nesie celé slovo basicu (*slová teda netreba vypisovať po písmenách*), ale aj písmeno alebo symbol. (*Z knihy Skúsiš to s mikro počítačom?*, autori J. Tatchellová a B. Bennett, ML, 1983)

Vidíme teda, že parentézy sa v jednotlivých štýloch vyskytujú v rozličných konštrukčných typoch. Nespomenuli sme ešte využitie vsuviek v publicistickom (žurnalistickom) štýle. Touto problematikou sa podrobne zaoberala E. Bajziková

v príspevku *Parentéza a jej funkcie v žurnalistických textoch* (1996). V spravodajských a analytických žánroch tohto štýlu autorka rozlišuje takéto typy parentéz:

1. Informatívne parentézy, ktoré majú charakter základnej informácie pri identifikácii informátora textu, agentúry, iného expedienta, napr. *Bratislava (TASR)*, *Bratislava (od nášho redaktora Mariána Šímu)*, *Bratislava (pv)* a pod.

2. Stotožňujúce parentézy, ktorými sa napr. vysvetľuje nové domáce alebo skratkové slovo, cudzie značkové slovo, ktorými sa uvádza medzinárodná značka pre slovenské pomenovanie:

MDSVP ďalej navrhuje udeliť výnimku zo zákona na založenie akciovej spoločnosti TALADO (*Tatranská lanová doprava*). – Trojdňové rozhovory medzi predstaviteľmi ozbrojených síl SR a delegáciou NATO s SHAPE (*Hlavné veliteľstvo spojených síl v Európe*) sa včera začali v Bratislave. – Ráno som mal rozhovor s novým prezidentom Európskej banky pre obnovu a rozvoj (EBRD) pánom Laroslerom a viceprezidentom Freemanom.

3. Doplnňovacie parentézy, ktoré majú pre percipienta publicistického textu spresňujúcu hodnotu, napr.:

A tak celý závod (*jeho hodnota je vyše 670 mil. Sk*) získal manažment za cca 50 % účtovnej hodnoty. – Poplatok za kurz je 1575 USD (*bez cestovného do Bostonu*), avšak možno sa uchádzať aj o získanie štipendia.

4. Vysvetľovacie parentézy, ktoré sú istým korigovaním informácie vo vzťahu k základnej informácii, napr.:

Marcela Gbúrová (*HZDS*) povedala, že nemôže súhlasiť s posunutím reštitučnej hranice pre cirkvi (*s výnimkou pre židovské náboženské obce*), lebo to môže vyvolať nekonečné posúvanie reštitučných hraníc v iných prípadoch. – Nie že nebudete vôbec jesť čokoládu (*pre nasýtené mastné kyseliny, ktoré v sebe ukrýva*), a tak sa nasilu oberať o magnézium, ktoré tiež obsahuje.

Vráťme sa teraz k parentetickým výpovediam, ktoré sú formálne a obsahovo totožné s vetou alebo so súvetím. Takéto typy nachádzame predovšetkým v umeleckom a esejistickom štýle. Parentéza ako najtypickejší výrazový prostriedok sa vyskytuje u takého známeho literárneho kritika a esejistu, akým bol Alexander Matuška. Budeme tu vychádzať z príspevku J. Mlačka Vsuvka v diele Alexandra Matušku (1966). Keďže tu ide hlavne o štylistické využitie parentézy, dôležitá je tu tzv. komentujúca alebo modálna parentéza (vyjadrujúca postoj autora). Okrem tohto typu sa u Matušku vyskytuje aj tzv. doplňujúca vsuvka, ktorá je najmä tam, kde autor pracuje s viacerými faktami. Uvedme niekoľko príkladov:

Sústredoval sa na menšie prozaické útvary – *jeho jediný román „Demokrati“ je zbierkou noviel* –, ktorým sám dáva niekedy podtitul. (*Nové profily*) – Splnil tu dokonca, *ako sa vravieva*, svoju funkciu, poslužil ako článok v reťazi, má zásluhu. (*Pre a proti*)

Takáto vsuvka sa nachádza aj na konci alebo i na začiatku vety, napr.:

Vynikajúci ľudia sa podriadia osudu (*slovo, ktoré si Nietzsche priamo zaznamenal*). (Profily)

Vo väčšine prípadov vsuvky majú tzv. technickú funkciu, t. j. majú za úlohu odstrániť vedľajšiu vetu:

Vravia, že dnes je všetko skomplikované – akoby to bol náš, slovenský vynález (*a ich súkromný objav!*) – no sami všade prispievajú k spolitizovaniu všetkého. (Pre a proti) – A čo je medzi tým (*a je tam, prirodzene, všetko*), to pre nich neexistovalo. (Vajanský prozaik)

Z týchto príkladov vyplýva, že väčšina vsuviiek u A. Matušku má subjektivizujúcu, ba až expresívnu funkciu. Matuška však niekedy ešte ďalej stupňuje subjektivizačnú zložku vsuvky, a to najmä tým, že veta vo vsuvke má zvolací ráz. Expresívnosť, ktorá je sprievodným znakom väčšiny vsuviiek, je v tomto prípade ešte umocnená zvolacím charakterom vsunutej vety. Takýto postup autor volí najčastejšie vtedy, keď chce dosiahnuť silný emocionálny (napr. ironizujúci alebo satirický) účinok. Nie je preto náhodné, že parentézy tohto typu sú najmä v polemicky ladených knihách Vajanský prozaik a Pre a proti. Príklady:

Štúr – *a to urobilo málo romantikov!* – pripravil pre svoj ľudový národ pokrokový program sociálno-kultúrny. (Štúrovci) – Čert vezmi náš pravopis, ktorý je *vraj* veľmi zložitý, o čom svedčí, že sa aj veľa inteligentov borí – *a vôbec nie peknoducho!* – s najprimitívnejšími jeho poučkami. (Pre a proti) – Spisovatelia nejakého národa, to je niečo celkom iného ako – *odpusťte za trivialitu!* – futbalová jedenástka národa. (Pre a proti)

Ako sme už spomínali, parentézu môže tvoriť aj väčší výpovedný celok, ako je len slovo alebo spojenie slov. Príklady:

V ňom podľa zachovaného plánu (*autor pracoval na románe dlho, no nedokončil ho a zostali z neho len zlomky*) išlo o celkový obraz slovenského života, všetkých jeho tried. (Kusý) – Román Koreň a výhonky (*myslím, že túto prózu treba druhove charakterizovať takto, i keď si ju autor označil ako novelu*) je vrcholným dielom nového obdobia. (Kusý) – Sú to navzdor autorovmu uisťovaniu, že ich obchod je nemoderný a starosvetský, navzdor vonkajšiemu habitu a spôsobom (*chodia otrhaní, dlho nechceli používať železnice*) ľudia, ktorí už majú všetky znaky kapitalistických obchodníkov vo veľkom. (Kusý) – Začali sme denne byť ohľupovaní masívnou a agresívnou reklamou, na každom kroku sa na nás z veľkoplošných plagátov vycierajú milé tváre (*niekedy dokonca aj poradia, ktorá má aký faktor*) a bombardujú naše podvedomie priam rozprávkovými sľubmi. (Zmena) – Ten svojím pobytom v pankráckej väznici (*dostal sa tam dva týždne pred prezidentskými voľbami a deň po nich mohol opustiť väznicu*) najpravdepodobnejšie zabránil tomu, že Havel prešiel najtesnejšou väčšinou hlasov. (Nový čas) – V Amerike už dvadsaťročný výrastok vie, ako získať pôžičku na realizáciu projektu (*čím je riskantnejší, tým ťažšie je získať peniaze a banky vyžadujú veľa referencií a garancií alebo zvyšujú úrokovú mieru*), kedy čo opatentovať a čo predat' firme, ktorá už má na trhu svoje miesto. (Nový čas) – Po stredajšom hlasovaní o dôvere vláde premiéra Tošovského sa tak expremiér Klaus (*verí, že do kresla sa vráti*), ktorý sa svojim „proti“ ocitol v spoločnosti komunistov a republikánov, dostal do podobnej situ-

ácie ako bývalý poľský prezident Lech Walesa. (Nový čas) – Aby sa moderná medicína mohla rozvíjať tak, ako sa rozvíja všade vo svete (*my čerpáme zo sveta, sme malá krajina a základného výskumu máme veľmi málo*), treba rozvoj techniky. (Nový čas) – Táto 29-ročná modelka (*prežila toho už toľko, čo by inej žene stačilo na dva životy*) sa určite postará o to, aby sa na ňu nezabudlo. (Nový čas)

Takých typov parentéz by sme našli pomerne veľa a to takmer vo všetkých štýloch. Autor nimi dopĺňa alebo koriguje svoju výpoveď. Kým autor sa však snaží do vsuvky vtesnať isté informácie, fakty (bez ktorých by základná výpoveď bola aj tak zrozumiteľná), pre čitateľa sa takáto dlhá vsuvka môže stať aj rušivým elementom v celej výpovedi. Totižto tým, že výraz v zátvorke – parentéza – je niekedy dlhšia veta alebo súvetie, čitateľ môže stratiť obsah a zmysel základnej vety, do ktorej je parentéza vložená. Rušivým elementom môže byť to, že čitateľ sa po prečítaní informácie v zátvorke (alebo medzi pomlčkami) musí vrátiť znovu na začiatok vety, aby vôbec pochopil zmysel základnej (hlavnej) výpovede, do ktorej je parentéza vložená. Vidíme teda, že parentézu možno všeobecne definovať ako jazykový prvok so závažným štylistickým dosahom, pomocou ktorého autor modifikuje, dopĺňa alebo spresňuje svoju výpoveď. Na jednej strane môže byť parentéza prvkom využívaným čisto z technických – vetných – dôvodov, na odstránenie vedľajšej vety, no na druhej strane autor sa takto do jednej vety snaží vtesnať čo najväčšie množstvo informácií, čím sa celá výpoveď, ktorá obsahuje parentézu, „rozbije“ na dve pásma obsahujúce informácie nerovnakého druhu.

Fonetické stvárnenie parentézy

Pri zvukovej realizácii parentetickej výpovede je typické umiestnenie celej kadencie alebo aspoň jej začiatku v rozdielnej melodickej rovine vzhľadom na susedné úseky. To sa dosahuje najmä znížením začiatočného tónu hlasu, čím sa signalizuje aj charakter vedľajšieho, a tým aj menej dôležitého obsahu (informácie). V komunikačnej praxi sa vyskytujú tieto typy parentéz z hľadiska modálnosti: oznamovacie, opytovacie, rozkazovacie (želacie) a zvolacie. Príklady:

A) Odpis tejto básne sa dostal ešte cez svetovú vojnu na Slovensko (*vraj ho priniesol ktosi v čižme*) a v ďalších odpisoch. (Matuška) – Svoj obraz nielen dopĺňal, *ako je to napríklad pri známom opise lipovského kostola*, ale spresňoval i jednotlivé výrazy. (Kusý)

B) Križľáňa – *lebo čože mala robiť?* – dala kľúč a šla sa vyplakať do Matúšov. (Timrava) – Permanentný proces atomizácie by sa podľa všetkého mal zavŕšiť náhlou tajomnou premenou kvantity na kvalitu (*kdeže si, VÚML?*), teda veľkým národným zjednotením. (Kaliský) – Nechce sa mi veriť, že prezident za stôl tolerancie nepozval mnohé organizácie (*koľko ich je ešte okrem podpísaných?*), ktoré sa o to výrazne zaslúžili. (Kaliský) – A musí s trpkosťou (*koľký raz už, preboha?*) pripomenúť, že z južného Slovenska sa vytráca slovenský jazyk, slovenská kultúra, slovenské bohoslužby, slovenská identita. (Kaliský)

C) Spisovatelia nejakého národa, to je niečo celkom iného ako – *odpusťte za trivialitu!* – futbalová jedenástka národa. (Matuška) – *Veď – neusmievaj sa prosím!* – koho by tri roky pred prelomom tisícročia zaujímala detektívka, na začiatku ktorej nie je dokonala vražda, ale ukradnutý bicykel? (Slovenka)

D) Veľký Grenouille vstal, postavil sa ako obor v celej svojej velebe a nádhere, aký skvelý pohľad len poskytoval – *takmer škoda, že ho nik nevidel!* –, a hrdo i majestátne hľadel vôkol seba. (Juríčková) – Videl – *videl to naozaj na vlastné oči!* –, ako sa zmocňuje divákov sediacich celkom vpredu. (Juríčková) – A teraz – *čo čert nechcel!* – vyšla v Tvorbe úvaha Petra Kužvarta. (Kaliský) – Preto nám veľmi naliehavo na dvere nášho spoločného domova klope ekonomika, transformácia, reštrikcia, rekvalifikácia, profesionalita (*Bože, koľko je to rýchle obnosných slov!*), po slovensky: tvrdá robota. (Kaliský)

Z týchto príkladov vidieť, že hlavne typy opytovacích, želacích a zvolacích parentéz týmto výpovediam dodávajú expresívny ráz, keďže sa pri zvukovej realizácii prednesú zvýšeným tónom.

Prestávky

Parentetické výpovede sú pri svojej zvukovej realizácii prednesené s prestávkami. Môžeme tu rozlíšiť výraznejšie a menej výrazné prestávky. Avšak o ich dĺžke môžu rozhodovať i ďalšie okolnosti, ako napr. tempo prejavu, výrazné odlišenie základného a vedľajšieho obsahu a iné. Menej výraznými prestávkami môžu byť oddeľované napr. parentézy typu ustálených autorských poznámok s oslabenou predikačnou funkciou slovesa. Napr.:

Je to, *myslím*, téma na veľmi dlhú diskusiu. (Dotyky) – Sme dnes, *tvrdím*, v situácii provizória. (Dotyky) – Ak k tomu pridáte ešte, *povedzme*, umývanie podlahových krytín, urobili ste správny krok. (Slovenka)

Ďalej to môžu byť výrazy ako *tuším*, *hádám* a pod. Výraznejšie prestávky sa uplatňujú pri dlhších parentézach, aby sa i takto signalizovalo odlišenie základného obsahu (informácie) od vedľajšieho:

Hoci som sa rád učil (*len traja stredoškólači sme boli z Hriňovej*), nevedel som si zvyknúť. (Slovenka)

Grafické možnosti stvárnenia parentézy

Parentetické výpovede sa od základnej výpovede, do ktorej sú vložené, oddeľujú, ako to dokazujú aj doteraz uvedené doklady, čiarkami, pomlčkami a zátvorkami. Pomlčkami a zátvorkami sa ešte väčšmi zvýrazňuje vloženosť. Napokon sú to hlavne zátvorky, ktoré zreteľnejšie ako čiarky a pomlčky zvýrazňujú charakter vedľajšej informácie podanej v parentéze ako nie nevyhnutnej. Pomocou čiarok sa hranice vsuvky označujú vtedy, keď je krátka, keď si čiarky nekonkurujú s inými čiarkami, plniacimi odlišné funkcie vo vete. Takéto označenie sa používa v akýchkoľvek textoch. Pomocou pomlčiek a zátvoriek sa vyznačujú hranice dlhších vsuviek, a to najmä v umeleckých a subjektívne ladených textoch, v populárnom a publicistickom štýle. Je potrebné pripomenúť, že grafické vyznačenie vsuvky závisí od autora textu,

od dĺžky parentézy, ale aj od toho, či je obsahová súvislosť parentézy so základnou výpoveďou tesnejšia, alebo voľnejšia. Grafické vyznačenie má však aj značný vplyv na čitateľa textu. Parentéza v zátvorke totiž čitateľovi signalizuje len istý nedôležitý dodatok. Ak však autor dá tú istú parentézu do pomlčiek, zvýrazní tým jej osamostatnenosť a zdôrazní aj to, že by čitateľovi mala stáť za povšimnutie, ba niekedy takáto parentéza môže pútať pozornosť, a to viac než základná výpoveď. Príklad:

Kombinácia stopových prvkov (*vápnik, horčík, zinok*) podporuje rast vlasov a nechtov a znižuje hladinu cholesterolu v krvi. – Kombinácia stopových prvkov – *vápnik, horčík, zinok* – podporuje rast vlasov a nechtov a znižuje hladinu cholesterolu v krvi. (Slovenka)

Parentéza patrí medzi tie gramatické prostriedky, ktoré majú vplyv na zvýšenie kohézności textu. Použitím parentézy sa text zhutí tým, že sa v parentéze podá informácia vyjadrená v samostatnej vete. Pozorujme teda, ako sa nasledujúce dve vety dajú využitím parentézy vyjadriť jedinou vetou:

V období odborného rozvoja učeň už pracuje v prevádzkarniach závodu. Býva to spravidla v poslednom roku jeho učebnej doby.

V období odborného rozvoja (*spravidla v poslednom roku učebnej doby*) učeň už pracuje v prevádzkarniach závodu.

Parentéza ako súčasť informácie a komunikácie

Komunikačný a informačný vyjadrovací aspekt predstavujú dve základné zložky jazykovej funkcie (Miko, 1969). Jazykom vždy niečo vyjadrujeme a niekomu o tom komunikujeme. Tieto funkčné zložky nie sú v reči rovnako zastúpené. Jedna alebo druhá môže prevládať a to dodáva reči osobitný výrazový charakter. V bežnom živote komunikujeme nie vždy len s cieľom priniesť percipientovi nejakú informáciu, ale veľakrát naša komunikácia pozostáva z istých ustálených fráz alebo pozdravu. Napr. *Dobrý deň! Máte sa?* – a sami vieme, že na tieto frázy ani nemusíme dostať odpoveď. Pociťujeme ich ako istú formalitu patriacu do spoločenského života. Toto isté si môžeme ukázať aj v jazyku, a to konkrétne na parentézach. Pri určitých vsuvkách môžeme pozorovať, že nie sú nositeľom informácie v pravom zmysle slova, ale že sú to len istými kontaktoými výrazmi. Patria sem parentézy – autorské komentujúce poznámky – , ktoré sa bezprostredne vzťahujú na obsah i spôsob vyjadrenia v základnej výpovedi. Rozoznávame niekoľko typov takýchto parentéz:

A) Poznámky týkajúce sa modality, ktorými autor vyjadruje svoj postoj k modálnosti výpovede, vyjadruje stupeň istoty a hodnovernosti výpovede, napr.:

Všetko je to – *ako sa domnievame* – číry výmysel. (Slovenka) – Z našej vládnej väčšiny – *ako sa zdá* – nebude nič. (Urban) – Niektorí mladí autori, *ako som si všimla*, sa zaujímajú predovšetkým o ľúbostné motívy. (Dotyky) – Nuž, *ako sa vraví*, kocúr bol preč a myši mali hody. (Jesenský) – A nič, človek (*ako sa povedá*), len to, čo užije! (Timrava)

B) Poznámky týkajúce sa hodnotenia, ktorými autor môže vyjadriť svoj postoj k obsahu hlavnej výpovede alebo ju hodnotiť, napr.:

Skončil – *a to je ten šťastnejší koniec príbehu* – s tým skôr, než sa dostal do nápravnovychovného ústavu. (Slovenka) – Myslel si – *tol'ká naivita!* – že sa po tom všetkom ešte vrátim. (Život)

V týchto typoch sa dôraznejšie prejavuje subjektivita autora.

C) Poznámky vyjadrujúce citové reakcie, ktorými autor vyjadruje svoje city, údiv, sklamanie, výsmech, rozhorčenie a pod. Sú to už spomínané typy ustálených slovných vsuviek – *našťastie, hádam, vari, vraj, reku, veru, chvála Bohu* a pod.

D) Poznámky vyjadrujúce orientáciu k percipientovi sú nadväzovacie typy parentéz, ktorými autor textu nadväzuje na to, čo už povedal, alebo upozorňuje na to, čo ešte povie, napr.:

Práve toto sebautvrdzovanie má, *ako sme už spomenuli*, v istej fáze detského vývinu mimoriadny význam. (Miko)

Ďalej to môžu byť výrazy *ako si ďalej ukážeme, ako si ďalej vysvetlíme, povieme* a pod.

E) Uvedenie príkladu alebo vysvetlenia:

Ak k tomu pridáte ešte, *povedzme*, umývanie podlahových krytín, urobili ste správny krok. (Slovenka) – Kam sa však ceny vyšplhajú, *napríklad do Vianoc*, predvídať zatiaľ vôbec nevieme. (Večerník) – Keby som nebol viazaný na mesto, odstáhoval by som sa, *dajme tomu*, na severný pól. (Večerník)

F) Poznámky k spôsobu vyjadrenia – autor sa nimi dotýka istého spôsobu vyjadrenia sa k obsahu, objasňuje istú formuláciu alebo výraz. Napr.:

Každý začínajúci podnikateľ – *ako tvrdí Ján Bienik* – musí vedieť, do ktorej oblasti podnikania sa pustí. (Slovenka) – Peniaze nie sú rozhodujúce, aj keď, *ako hovorí klasik*, dostatok peňazí uspokojuje. (Nový čas) – Je to vraj preto, lebo nízko mieria – *inými slovami* – majú strach z úspechu a priveľmi psychologizujú. (Slovenka)

Sem patria aj parentézy, ktorými sa autor ospravedlňuje percipientovi za použitý výrok, výraz a pod. Napr.:

Keď sa večer vracal domov, bol (*prepáčte mi za výraz*) poriadne ožratý. (Nový čas) – Takýto postoj je (*prepáčte mi za ostré slovo*) antihumanistický. (Zmena)

Niekedy má autor zámer oživiť svoj text tým, že ho chce urobiť nápadným, a to zvyčajne robí tak, že do textu vkladá poznámku, ktorá je špecifická svojím subjektívnym hodnotením autora, napr.:

Avšak – *ruku na srdce* – dá sa to povedať i o nás, ktorých sa to bezprostredne netýka? (Študentské noviny) – Nechce si toho byť vedomý – *povedzme si to úprimne* – radšej nikto z nás. (Zmena)

G) Poznámky, ktoré udržiavajú kontakt s čitateľom, napr.:

A teraz – *ak dovoľíte* – poďme k jadrú problému. (Zmena) – Upevnite si, *prosím vás*, čo najskôr rodinné vzťahy a uvidíte, že tú silu nadobudnete. (Život) – Dnes už – *to sami isto viete* – vám nikto nič zadarmo nedá. (Zmena)

Je zrejmé, že v niektorých typoch parentéz vystupuje do popredia viacej kontaktný (komunikačný) aspekt, kým iné parentézy sú zdrojom informácií dopĺňajúcich základnú výpoveď.

V súčasných jazykových prejavoch sa vyskytuje čoraz väčšie množstvo parentéz formálne i obsahovo diferencovaných. Ako sme si mohli všimnúť, parentéza má k základnej výpovedi nulový syntaktický vzťah. Parentézy sa veľmi často vyskytnú v spontánných hovorených prejavoch, v ktorých sa hovoriaci často prerieknú, prenáhli s použitím neprimeraného výrazu a kde je vôbec celá štylizácia spontánna. Parentézy potom hovoriaci vkladá do textu ako intonačne odlišené časti, oslovenia, opakovania, korektúry alebo osobitné vyzdvihnutia častí textu.

Literatúra

BAJZÍKOVÁ, E.: Parentéza a jej funkcie v žurnalistických textoch. *Slovenská reč*, 61, 1996, č. 6, s. 331 – 336.

HORÁK, G.: Vložené vety v Timravíných poviedkach. *Slovenská reč*, 16, 1950/51, s. 155 – 163.

MIKO, F.: Estetika výrazu. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1969.

MISTRÍK, J.: Moderná slovenčina. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 264 s.

MISTRÍK, J.: Štylistika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989, s. 31 – 32. 584 s.

MLACEK, J.: Vsuvka v diele Alexandra Matušku. *Slovenská reč*, 31, 1966, s. 211 – 218.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966, s. 755.

RULÍKOVÁ, B.: Parenteze v súčasnej češtině. Praha, Academia 1973, 126 s.

DISKUSIE A ROZHĽADY

Juraj Dolník

O PRÍSTUPOCH K SPISOVNEJ SLOVENČINE

DOLNÍK, J.: On Approaches to Literary Slovak Language, *Slovenská reč*, 65, 2000, No. 3, pp. 149 – 155. (Bratislava)

The paper defends linguistic-pragmatic attitude towards the developing and improving of the Slovak literary language. The author is indulged in polemics with defenders of classical systemic-linguistic attitude and, at the same time, he emphasizes the necessity for learning of a language experience. In the background there is an idea that the results of socio-linguistic investigations are supposed to be supported by pragmatic-linguistic analysis which is not yet firmly established in Slovak linguistics.

Považujem za vhodné bezprostredne reagovať na diskusný príspevok Á. Kráľa v polemike, ktorá sa rozvinula vo vzťahu k teórii jazykovej kultúry. Vstup Á. Kráľa do tejto polemiky podnecuje k zvýrazneniu a ujasneniu niektorých pojmov, ideí a názorov, ktoré patria k jadru sporu o túto teóriu. Na úvod vyslovujem vrelý súhlas s obsahom bodov 7 a 8 v záverečnej časti jeho príspevku a súčasne poďakovanie za analýzu časti mojich prác. Á. Kráľ analyzuje, prirodzene, zo svojej teoreticko-metodologickej pozície, ktorá je odlišná od môjho základného stanoviska, takže rozbor smeruje k spochybneniu mojich ideí. Veda bez názorových, koncepčných sporov je, ako dobre vieme, ohrozená agóniou, a preto vítam kritickú analýzu.

V polemike je bežným javom, že partneri sa vzájomne „tlačia“ do pozícií, ktoré nezastávajú (a ani nechcú), pričom nemusia ísť o úmysel, ale jednoducho o myšlienkové dotvorenie výpovedí, čo ich autor prijíma s počudovaním („Niečo také by mi nikdy neprišlo na um.“). Vyskytuje sa to aj v polemickom článku Á. Kráľa. Hneď na začiatku zdôrazňujem, že sa dištancujem od týchto vývodov (neskôr spomeniem aj ďalšie), ktoré Á. Kráľ vpisuje do mojich výkladov: (1) „Záver, podľa ktorých by spisovná slovenčina mala byť trvalo závislá od češtiny, sú neprijateľné“ (bod 4 v VI. časti). Taký záver vnímam ako absurdnosť (s tou „závislosťou“ – zdôrazňujem úvodzovky – je to v mojich výkladoch úplne, ale úplne inak). Na inom mieste Á. Kráľ poznamenáva, že výraz závislosť som nepoužil, a ja dodávam, že ho do mojich výkladov nemožno ani vsunúť, pretože by bol v nich cudzím elementom. (2) „Uvedené výroky... implikujú predstavu učenia sa a preberania spisovnej slovenčiny Slováckmi, ktorá akoby nebola ich výtvorom, lež prisvojeným, prijímaným cudzím

elementom“ (bod 1 v II. časti). Taká implikácia je s mojimi výroky nezlučiteľná. Opakujem: nezlučiteľná! Nemá nič spoločné s mojimi výkladmi! Keď sa také a podobné výroky spájajú s mojou koncepciou, vyjde z toho len to, že táto koncepcia je neprijateľná. Koncepcia s takými vývodmi je neprijateľná aj pre mňa. Takú koncepciu, ktorá také vývody skutočne implikuje, však nepoznám. S Á. Kráľom sa zhodujeme v tom, že ak niekto raz takú koncepciu vypracuje, už teraz ju odmietame. (3) „Zásadne odmietam ideologizáciu tej časti slovenskej jazykovedy, ktorá stojí na iných teoretických pozíciách než J. Dolník...“ (bod 5 v VI. časti). Môžem pripojiť len to, že presne s takou razanciou zavrhum aj ja ideologizáciu vedeckých názorov aj v oblasti teórie jazykovej kultúry.

Napokon ešte predtým, ako sa budem venovať kľúčovým otázkam polemiky, dotknem sa dvoch výrazov. Á. Kráľ postrehol, že sa „vyhýbam“ slovu *národ*, *národný* a používam označenie *etnikum*. Dôvod je veľmi prozaický. Ide o to, že sa ním odkazuje na istú sústavu termínov – *etnojazykový*, *etnopsychický*, *idioetnický*, *etnokomunikačný* a pod. –, ktorými sa zachytáva to, čo sa týka istého jazykového spoločenstva s historickou retrospektívou. Autor odmieta diskusiu o optimálnej čistote spisovnej slovenčiny, lebo mu pripomína roky „očisťovania“ slovenskej jazykovedy. Ten výraz za to nemôže. Vyjadriť sa ním len to, že podľa istej predstavy jestvuje optimálna miera prítomnosti cudzích prvkov v spisovnom jazyku (teda z druhej strany „optimálna čistota“). Nič viac.

A teraz obráťme pozornosť na otázky z jadra sledovanej problematiky. Á. Kráľ nabáda k návratu k východiskovým bodom polemík o teórii jazykovej kultúry. Oproti nepragmatickému chápaniu tejto teórie a teórie jazyka vôbec sa postavila (rodia sa) pragmatická koncepcia. Kráľov výklad v úvode veľmi zreteľne poukazuje na to, že ideový zárodok cudzoty pragmatickej koncepcie v našom jazykovednom prostredí je skrytý v interpretácii atribútu *pragmatický*. Pripisujem to tomu, že sa do našej lingvistickej tvorby sústavne neprenášajú poznatky z lingvistickej pragmatiky (a kognitívnej lingvistiky), nehovoriac o tom, že takmer niet lingvistickopragmatických výskumov. A tak sa stáva, že namiesto terminologického chápania pragmatiky sa tento výraz interpretuje tak, že sa priblíži k jeho používaniu v bežnom jazyku. Spája sa s ním zameranosť človeka na osobný prospech, zisk (stopa používania tohto výrazu v klasickej filozofii pragmatizmu), strata zmyslu pre skutočné hodnoty, zjednodušovanie vecí a pod. Komu sa vybavujú také asociácie pri sledovaní lingvistickopragmatických výkladov v teórii jazykovej kultúry (a jazyka vôbec), má vopred zahatanú cestu k plnohodnotnému vnímaniu iného spôsobu uvažovania, než na aký je zvyknutý. Ak má niekto vôľu vniknúť do lingvistickopragmatického uvažovania, musí sa držať terminologickej interpretácie sledovaného výrazu. Pragmatický a nepragmatický prístup k jazykovej kultúre sú v opozícii ako dve metodologické koncepcie. Nepragmatická koncepcia je založená na tom, že sa vychádza z abstraktného jazykového

systému, ktorý poznáme z opisov systémovej lingvistiky. Sám som desaťročia absorboval túto koncepciu, dôverne ju poznám a viem posúdiť jej miesto v reprodukčnom cykle lingvistického poznávania. Neboli to len teoretické úvahy ani vplyv zahraničnej literatúry, že som začal vnímať poznatky o jazykovom systéme s otázkami, ktoré obracajú pozornosť na pragmatickú metodologickú koncepciu. Bola to jazyková prax. Najstručnejšie povedané (aby som sa neopakoval z iných príspevkov): Keď sa viac ako polstoročie „bojuje“ proti istým jazykovým javom, musí si lingvista položiť aj otázku, či jeho teória je primeraná vzhľadom na prax (realitu), alebo by sa mal aspoň pokúsiť o sebareflexiu. Jednoducho som zapochyboval o stereotype „Teória je dobrá, len prax je zlá“. A hneď dodávam, že z toho nevyplýva fundamentalistické vnímanie pragmatickej koncepcie (v zmysle „Táto koncepcia má objaviť definitívnu pravdu“). Keď som hľadal oporu pre pragmatický prístup v domácej literatúre, našiel som ju popri výkladoch vynikajúceho mysliteľa J. Horeckého práve – čo je výsostne zaujímavé – u Á. Kráľa (1974). Už niekoľkokrát som vyzdvihol jeho dômyselné uplatnenie komunikačného a extrakomunikačného prístupu pri objasňovaní podstaty unilaterálneho a bilaterálneho chápania jazykového znaku. Komunikačný prístup smeruje k lingvistickej pragmatike. Komunikačný prístup implikuje, že semiotiku treba „konštruovať“ komunikatívne, t. j. tak, aby sa obsiahli tie fakty, o ktorých sa dá predpokladať, že vystupujú „v komunikačných podmienkach“ vnímania reči“ (op. cit., s. 138). Táto idea inšpiruje k pokusu o hľadanie cesty k skúmaniu jazyka prostredníctvom takých faktov. Keď skúmame jazykové zmeny (tie spôsobujú kodifikačné starosti) z hľadiska ich „prežívania“ používateľmi v komunikačných podmienkach, dotýkame sa reálneho jazykového procesu. Kto sa o to pokúsi, hneď zistí, že nie pragmatický prístup vedie k zjednodušovaniu vecí, ale naopak, abstraktnosystémový prístup zahŕňa simplifikáciu. Pripomeňme si jeden aktuálny jav. Z abstraktnosystémového hľadiska je nad slnko jasnejšie, že rozšírený tvar typu *u Soni* je produkt hovoriacich s deficitom v jazykovom vedomí. Ved' príslušná zákonitosť si vyžaduje *u Sone*. Prítom zákonitosť formulovaná ako pravidlo je taká jednoduchá! Zástanca lingvistickopragmatického prístupu sa neuspokojuje s takým zjednodušujúcim videním. Kladie si otázky a hľadá vysvetlenie: Ako je možné, že sa taký tvar rozšíri, keď pravidlo je také jasné, jednoduché? Nepoužívajú ho Slováci, ktorí dobre ovládajú svoj jazyk? Prečo sa rozšíril práve tento tvar? Nie je to prejav takého jazykového správania, ktoré viedlo aj v minulosti k zmene v jazyku? Atd'. Reakcia lingvistického pragmatika nie je taká priamočiara, vopred predurčená zreteľom na „zákonitosť“. Á. Kráľ tu odmieta úvodzovky. Dúfam, že teraz je už zrejmé, prečo „zákonitosť“. Neprestal som, prirodzene, vnímať pravidelnosti v jazyku, len ich vnímam z pozície živého (nie abstraktného) používateľa jazyka: Nie pravidlá ovládajú používateľa, ale používateľ ovláda pravidlá (je ich vládcom) a narába s nimi. Lin-

gvistická pragmatika nezjednodušuje, neredukuje používateľa na abstraktného nositeľa jazyka, ale naopak, skúma „plnokrvnú“ realitu. Preto si dobre rozumiem s kolegami sociolingvistického zamerania, ktorých tiež zaujíma jazyk v živej realite.

Z tejto pozície analyzujem aj vzťah spisovnej slovenčiny k češtine. Opakujem, nemôžem polemizovať s vývodmi, ktoré reálne nemajú nič do činenia s mojou analýzou. Ide zrejme o bariéru medzi metodologickými koncepciami, ktorá bráni plnohodnotne apercipovať konkurenčnú koncepciu. Azda stačí jeden príklad na ozrejenie tohto javu. V súvislosti s pôsobením analógie Á. Král' (časť III, bod 2) včleňuje citát z mojej práce do tohto výkladu: „A ak predchádzajúce generácie ‚vťahovali do používania spisovnej slovenčiny české prvky‘, m u s í v tom pokračovať aj súčasná generácia...“ Á. Král' tam vsunul „musí“ a potom nasleduje reťazec vývodov, o ktorých už bola reč, ale ešte jeden pripomeniem: Vraj – podľa Dolníka – hodnotenie českého elementu v spisovnej slovenčine nieže je nepotrebné, ale dokonca škodlivé, lebo by to znamenalo odcudzovanie slovenčiny od jej historického vývinu a „vlastne aj od tej podstatnej črty, ktorou by mala byť závislosť... spisovnej slovenčiny od češtiny“ (časť III, bod 3). Tieto a podobné ďalšie vývody majú svoj počiatok v onom „musí“. Môjmu mysleniu je absolútne cudzie toto „musí“ v citovanej súvislosti. Á. Král' jednoducho preniesol toto „musí“ z abstraktnosystémového spôsobu myslenia do lingvistickopragmatického uvažovania. (Pozorný čitateľ tu určite postrehol súvislosť medzi týmto „musí“ a úvodzovkami pri zákonitosti.) Zdôrazňujem: V citovanej súvislosti „musí“ nemá žiadne miesto! Pojem etnojazykovej (resp. etnokomunikačnej) analógie som zaviedol v rámci hľadania odpovede na otázku, prečo sú mnohé bohemizmy tak silno zakorenené v povedomí mnohých nositeľov spisovnej slovenčiny (ide aj o iné faktory, ale o tých sa Á. Král' nezmieňuje, lebo nemal možnosť nazrieť do ďalších mojich prác na túto tému). Pretože lingvistická pragmatika sa neuspokojuje s vopred hotovou odpoveďou, že ide o deficit v jazykovom (po)vedomí časti Slovákov, pátra ďalej. Pojmom etnojazykovej analógie sa pokúšam o vysvetlenie, prečo sú bohemizmy stále prítomné. Ide o vysvetlenie, prečo sa používatelia tak správajú, a nie o zdôvodnenie, že sa tak musia správať! Tu sa výrazne ukazuje rozdiel medzi metodologickými koncepciami. V abstraktnosystémovej koncepcii je jedným z ústredných bodov opis zákonitostí v prísnejšom zmysle, v zmysle podstatných a nevyhnutných vzťahov. Je tu tendencia považovať napr. nejakú morfológickú zmenu, ktorá sa už zafixovala v systéme, za nevyhnutnú, lebo predsa vyplýva z príslušnej zákonitosti. Vráťme sa aj k spomínanému príkladu u *Soni*: V tejto metodologickej koncepcii sa uvažuje tak, že z príslušnej zákonitosti vyplýva, že tu musí byť tvar *Sone*. Podľa lingvistického pragmatika nie zákonitosť ovláda používateľov, ale naopak, oni ovládajú pravidlá (asi nikto nepopiera, že bežný nositeľ spisovnej slovenčiny dobre ovláda aj skloňovanie substantív vzoru *ulica*), a teda v komunikácii „rozhodujú“ (v kooperácii aj v istom súperení) v narábaní s nimi (úlohou lingvis-

tickej pragmatiky je skúmať mechanizmus „narábania“). Tento spôsob myslenia uplatňujem aj vo vzťahu k bohemizmom. Pojem etnojazykovej analógie sa nevzťahuje na zákonitosť v chápaní abstraktnosystémovej koncepcie, ktorá nabáda k usudzovaniu (ktoré prijal Á. Král'), že ak taká zákonitosť funguje, používatelia sa musia podľa nej správať. Podľa lingvistickej pragmatiky je to inak. Používatelia ovládajú aj zákonitosť zvanú etnojazyková analógia a v komunikácii „rozhodujú“ o tom (v kooperácii aj v istom súperení), ako budú narábať napr. s bohemizmami. Takto sa vysvetľuje, prečo sú bohemizmy také rozšírené (pretože sa správajú v duchu etnojazykovej analógie), a súčasne sa ukazuje, že to nie je nevyhnutný spôsob správania (pretože používatelia sú „vládcami“ tejto zákonitosti, oni „rozhodujú“ o narábaní s ňou). Z toho vyplýva, že na jednej strane napr. *kl'ud*, *kl'udný* v ústach používateľov spisovnej slovenčiny sú zdôvodnené bez toho, aby sa spájali s deficitom v ich jazykovom povedomí, a na druhej strane ich výskyt nie je nevyhnutný (teda nemusia byť). Dúfam, že teraz sa už vypuklo prejavuje absurdnosť spomínaného vývodu, že hodnota českého (a vôbec cudzieho) elementu je škodlivá. Z mojich lingvistickopragmatických výkladov vyplýva, že napr. *kl'ud* v spisovných prejavoch nie je pozitívny ani negatívny, lež normálny jav (vzhľadom na pôsobenie etnojazykovej analógie), ale ani jeho možné odstránenie nie je pozitívne ani negatívne, lež normálne (vzhľadom na to, že používatelia sú „vládcami“ tejto analógie). Ako vidíme, lingvistickopragmatická koncepcia nebráni nikomu „bojovať“ proti „*kl'udu*“ (naopak, zdôvodňuje tento „boj“ ako jednu možnosť), ale súčasne zdôvodnene bráni široký okruh používateľov tohto výrazu a odmieta pripisovanie tohto javu deficitu v ich jazykovom povedomí (opäť ide o zdôvodnenie jednej možnosti). Skrátene a jednoducho povedané, bohemizmy sú zdôvodnené prítomné, ale zdôvodnene nemusia byť prítomné. Jazyková prax ukazuje, že to v tomto duchu funguje.

V mojich výkladoch sa objavuje aj myšlienka „optimálnej miery českého elementu v spisovnej slovenčine“, na ktorú Á. Král' zareagoval tak, že sa nemôže stotožniť s programom hľadania tejto miery, že slovenčina ju nepotrebuje, lebo je svojbytná. Nejde o nijaký program hľadania takej miery (takže niet s čím sa stotožniť alebo nestotožniť). Optimálnu mieru si „určujú“ a udržiavajú používatelia jazyka a úlohou lingvistu je opísať a vysvetliť príslušný mechanizmus (nie je napr. zaujímavá otázka, prečo sa rozšírili práve tie a tie bohemizmy, prečo sa neprebrali iné, ktoré sa tiež „núkali“). Nemusím už ani pripomínať, že lingvistickopragmatická koncepcia (zdôvodnene) pripúšťa aj nulovú mieru a zástanca tejto koncepcie nemá ani teoretické, ani praktické problémy túto mieru prijať, ak k nej dospejú používatelia jazyka. Ktože pochybuje o svojbytnosti slovenčiny? Takú pochybnosť moje výklady vylučujú (a priznávam sa, že moja fantázia nestačí na to, aby som si vedel predstaviť lingvistu, ktorému dnes treba pripomínať, že slovenčina je svojbytná). V

tejto súvislosti preda len explicitne zareagujem na výrok zo VI. časti, bod 4: „Veľkou a veľmi vysoko čnejúcou teoretickou konštrukciou J. Dolníka sa otvárajú dvere pre bohemizáciu slovenčiny.“ Tento výrok vnímam priam ako výzvu na budovanie lingvistickopragmatickej koncepcie. Kladiem si pri ňom otázku, ako sa dajú otvárať dvere pre bohemizáciu slovenčiny a ako sa dajú zatvárať dvere pred ňou. Mám tomu rozumieť tak, že keď lingvisti „povolia opraty“, mnohí používatelia začnú chaoticky a masovo preberať české výrazivo? Sú teraz dvere zatvorené vďaka lingvistom? Sú dvere vtedy zatvorené, keď bohemizmy, ktoré sú už dlhé desaťročia rozšírené, nepíšeme do slovníka? Je „teoretický konštrukt“ J. Dolníka spásou pre bohemizáciechtivých Slovákov? Myslím, že treba vychádzať z toho, že používatelia jazyka majú istý mechanizmus na „otváranie a zatváranie dverí“, ktorý treba spoznávať. Na jeho spoznanie je zameraný lingvistickopragmatický prístup.

Ešte sa stručne vyjadrím k tomu, že Á. Kráľ „nerozumie logike“ (jeho priznanie), podľa ktorej funkčná adekvátnosť je primárne kritérium v pomere k systémovosti (pri kodifikačných rozhodovaniach). Pripomína (v časti IV, bod 1), že „jazyk môže dobre slúžiť všetkým členom spoločenstva iba tak, že je usporiadaný a (z usporiadanosti a v usporiadanosti) jednoduchý. Zabezpečuje to jazykový systém“. Aj tu sa musím priznať, že si neviem predstaviť lingvistu, ktorému by toto bolo treba pripomínať. Je jasné, že tri známe rozhodovacie kritériá – normovanosť, funkčná adekvátnosť, systémovosť – sú spravidla v súlade a v tom prípade netreba hierarchizovať. Hierarchizáciu si vyžiadali prípady nesúladu. Lingvistickopragmatickej koncepcii vyhovuje hierarchia 1. normovanosť, 2. funkčná adekvátnosť, 3. systémovosť, ktorú – ako je známe – už dávnejšie zdôvodnil F. Daneš. Daneš veľmi dômyselne zdôvodňuje túto hierarchiu a zdôvodnene odsúva z „piedestálu“ systémovosť, ktorú opäť vyzdvihol Á. Kráľ. Nepoznám prácu, ktorá by fundovane poprela Danešovu argumentáciu. Z môjho hľadiska sa ukazuje potreba analýzy týchto troch stránok spisovného jazyka z pozície lingvistickej pragmatiky. Isté pokusy som už urobil v prácach, ktoré Á. Kráľ vo svojej polemike nespomína. Zdá sa, že pri systémovosti máme s Á. Kráľom spoločné východisko („jazykový systém je systém možností“), ale pri norme a funkcii sa viac rozchádzame. Dúfam, že nám nič nestojí v ceste k ďalšej vecnej polemike (aj k tej „otrepanej“ otázke vzťahu medzi normou a úzom).

Na záver pripájam dve poznámky k tejto diskusii. Vzhľadom na rozličné okolnosti súčasná slovenská lingvistika nie je v takej situácii, že sa budujú konkurenčné teoreticko-metodologické koncepcie. Okrem iného to má aj ten následok, že sme obrnení osvojenou koncepciou, naše vnímanie je ňou podmanené, prah vnímavosti pri sledovaní iných koncepcií je tým znížený, ba je možné, že prežívame niečo ako teoreticko-metodologickú xenofóbiu. Túto „xenofóbiu“ veľmi zreteľne naznačil Á. Kráľ, keď vyhlásil, že odmieta ten typ diskusie, ktorý J. Dolník naznačil pri slove „hranolky“. Vnímam to tak, že taký typ diskusie, ktorý sa vymyká z rámca istého

zafixovaného videnia, je taký cudzí, že vzbudzuje myšlienkové zdesenie. Veď je to absurdné, keď niekto nevidí jasné pravidlo, podľa ktorého sa tvorí zdobenina!“ „Xenofóbia“ nemá ďaleko od gnozeologického fundamentalizmu.

Vyslovujem želanie, aby konfrontácia abstraktnosystémovej a lingvisticko-pragmatickej koncepcie pomohla aj pri kultivovaní lingvistického myslenia. Á. Král pripomenul to, čo často počujeme: zodpovednosť jazykovedca (čo sa spravidla spája s výzvou, aby používatelia pestovali v sebe zodpovednosť za stav vlastného spisovného jazyka). Zástanca lingvistickopragmatickej koncepcie nedeclaruje zodpovednosť, ale ju „prežíva“, čo ho motivuje k prekračovaniu hraníc abstraktnosystémového myslenia, aby hlbšie vnikol do reálneho jazykového sveta jednotlivca a jazykového spoločenstva. Jeho pocit zodpovednosti sa prejavuje v tom, že si uvedomuje, že ak má ovplyvňovať stav spisovného jazyka, nevystačí s poznaním abstraktného jazykového systému, lebo poznanie na tejto úrovni je len poznaním abstraktnej podstaty jazyka. Aby sa jazykovedec mohol s plnou zodpovednosťou vyjadrovať k spisovnému jazyku, musí poznať „plnokrvný“ jazyk. Otázka: Prečo asi došlo k onomu povestnému pragmaticko-komunikačnému obratu v lingvistike?

Aby sme sa vyhli nedorozumeniu, zdôrazňujem, že lingvistickopragmatická koncepcia nie je negáciou abstraktnosystémovej koncepcie v tom zmysle, že na výsledky výskumu jazykového systému treba zabudnúť, lebo sú prekonané. Jej východiskom nie je negácia, ale úsilie o poznanie systému v živej realite. (Á. Král kladie aj otázky, ktoré korešpondujú s týmto úsilím. Sú to cenné podnety.) Polemický článok Á. Krála ukazuje, že nastala akútna potreba návratu k otázke zákonov, zákonitostí v jazyku (porov. s námietkou proti úvodzovkám pri zákonitosti), o ktorej sa v našej jazykovede už dávno nediskutovalo (porov. aj s diskusiou L. Dvonča a J. Kačalu o rytmickom zákone či pravidle).

Literatúra

KRÁL, Á.: Model rečového mechanizmu. Bratislava, Veda 1974.

KRÁL, Á.: Odkiaľ vzali Slováci spisovnú slovenčinu? Slovenská reč, 65, 2000, s. 71 – 85.

Ján Horecký

SYSTÉM A SYSTÉMOVÝ PRÍSTUP AKO PREDPOKLAD KODIFIKÁCIE

HORECKÝ, J.: System and Systemic Approach as a Condition of Codification. Slovenská reč, 65, 2000, No. 3, pp. 156 – 159. (Bratislava)

The analysis of mentioned examples proves the basic thesis, according to which, there is required a systemic approach. There should be said that the fact of indicating of the thesis by the word "principle" emphasizes the importance of a researcher participation (only he/she can really approach); in our case it is a codifier (since without researcher's background there is not efficient codification) who fulfils codifying tasks. This subjective approach (that is, approach realized through a certain subject) is necessarily influenced by the language consciousness of a given codifier, but, nevertheless, it should be based on good language knowledge as well as on knowledge of a system of language and its structures. This situation presupposes the joining of knowledge acquired by inside and outside investigation of a system, which means using of pragmatic-logical as well as reflexive-logical solutions, just as it is asked by J. Dolník.

Už na konferencii o spisovnom jazyku a jazykovej kultúre v Budmericiach roku 1993 sa začali kryštalizovať dva myšlienkové, resp. skôr metodologické prúdy v názoroch na metódy kodifikácie spisovného jazyka i na zvyšovanie jazykovej kultúry. I. Masár ich v Kultúre slova (Masár, 1996) označil ako stúpecov tradičnej teórie spisovného jazyka (ktorí akcentujú kritérium systémovosti a normatívnosti) a sociolingvistov (ktorí vyzdvihujú prirodzenú variantnosť v používaní jazyka a sociálnu zaradenosť nositeľa jazyka).

J. Dolník sa na tejto konferencii nezúčastnil, ale veľmi intenzívne sa zapojil do ďalšej diskusie, ba vlastne túto diskusiu inicioval. Svoje základné východiská predostrel už v štúdiu Spontánne jazykové zmeny a kultivovanie jazyka (Dolník, 1997). Poukázal tu najmä na protiklad medzi spontánnosťou jazykových zmien a kontrolovanosťou kultivovaného jazyka, resp. medzi funkčným chápaním kultivovania jazyka a funkčnosťou spontánnych jazykových zmien. Pokúša sa tieto zmeny vysvetliť z pragmatického hľadiska a spojiť ich s funkčnou interpretáciou. Je zrejmé, že o týchto tézach treba uvažovať zo širších hľadísk, ale nemožno ich obísť pri budovaní teórie jazykovej kultúry.

Ďalšou iniciatívou J. Dolníka v tejto oblasti je štúdia Jazykový systém a kodifikácia v Slovenskej reči (Dolník, 1999). Podnetný je tu najmä pokus zaviesť dva nové pojmy, pragmatickú logiku a reflexívnu logiku, resp. ich využitie pri pragmatickologickom a reflexívnologickom riešení problému. Prejavujú sa tu vlastne dva pozorovacie postupy: pozorovanie systému z jeho vnútra a pozorovanie z okolia, z prostredia systému.

Treba však pripomenúť, že vnútrojazykový pohľad sa uplatňuje najmä u niektorých amatérskych pozorovateľov jazyka, u ktorých je zreteľné úsilie o priamočiare vysvetľovanie jazykových javov. V skutočnosti sú tieto dva spôsoby pozorovania – najmä v jazykovede – spojené v jednej osobe, bádateľ ich používa súčasne. Pravda, u niektorých bádateľov možno vidieť dôraz na vnútornú stránku (resp. na jazykový systém sám osebe), u iných na vonkajšiu stránku (na okolie systému).

Zdá sa však, že aplikácia tejto zásady dvoch postupov nemá pri riešení problémov rytmického krátenia (o ktorých hovorí J. Dolník) veľkú nádej na úspech. Predovšetkým preto, že samo pravidlo o rytmickom krátení nie je a vlastne ani nemôže byť predmetom kodifikácie ani kultivovania. Rytmické krátenie nemožno kodifikovať, lebo v spisovnej slovenčine platí aj bez zásahov kodifikátorov; sporný môže byť len jeho rozsah, resp. pripúšťanie tzv. výnimiek. Práve pri vymedzovaní tohto rozsahu sa však ukazujú dve možnosti: rešpektovať pôvodný rozsah (teda vlastne bezvýnimčnosť) alebo pripustiť či postupne pripúšťať výnimky, odvolávajúc sa na dávnu výnimku u S. Camba v type *súdia*.

Ukazuje sa však, že v každom prípade – a platí to aj o dôslednom vyžadovaní krátenia v type *bábkar* i *mliekar* – ide skôr o pravopisnú úpravu. Ved' zatiaľ niet konkrétnych výskumov a údajov o realizácii krátkosti či dĺžky v týchto prípadoch, hoci pravdepodobne bude táto grafická úprava pôsobiť aj na realizáciu či nerealizáciu kvantity najmä pri písmenkovej výslovnosti.

Aj pri vymedzovaní rozsahu rytmického krátenia, a to rovnako z hľadiska zvukovej realizácie či písaného záznamu, treba však vychádzať z faktu, že samo pravidlo o rytmickom krátení sa uplatňuje na morfológickom podloží. To sa prejavuje dvojako. Predovšetkým treba zdôrazniť, že krátenie nastáva v gramatickej morféme, ak v útvare pred morfematickou hranicou je dĺžka (monoftong či diftong: *skal-ám* proti *lúk-am*, *vol-ám* proti *čit-am*). Ak vychádzame z tohto faktu, nemôžeme do zoznamu výnimiek zavádzať zložené útvary typu *námietka*, *viackrát* a *niečí*. Sporné však je, či takéto riešenie možno uplatňovať aj vo vzťahu slovtvorný základ – slovtvorná prípona. Fakt, že v type *námietka* i *viackrát* ide o slovtvorné prvky, by hovoril v prospech silného pôsobenia relačných i afixálnych morfém.

Pôsobenie morfológického podložia je zjavné aj zo skutočnosti, že pre slovenčinu charakteristické vkladné hlásky sa uplatňujú v dlhej podobe aj po predchádzajúcej dlhej slabike. Hoci pri bezvýnimočnej platnosti pravidla o rytmickom krátení by sa mali vyžadovať len podoby *súďa*, *hospodárstev*, úplne pravidelne sa tu vyskytujú len podoby *súdia*, *hospodárstiev*; variantnosť sa zisťuje v tvaroch ako *výher* – *výhier*, *klientok* – *klientiek*.

Pri systémovom prístupe (na ktorý sme poukázali už na spomenutej budmerickej konferencii, porov. Horecký, 1995) sa však celý problém bude javiť ako proti-

klad, správnejšie azda kooperácia, súčinnosť dvoch podsystémov: zvukového a morfológického. Ktorý z nich preváži, resp. ktorý z nich dostane prednosť v práci kodifikátora, by však nemalo závisieť len od vôle, resp. od teoretického zamerania kodifikátora, ale malo by vyjadrovať súčasné vývinové tendencie nášho jazyka ako celku. Podľa našej mienky, opretej aj o prevahu písomných realizácií prehovorov (aj mnohé ústne realizácie sú založené na čítaní napísaných textov), by väčšiu váhu malo mať morfológickú hľadisko.

Systémový prístup, t. j. spôsob myslenia, riešenia problému, pri ktorom sa jazyk chápe komplexne vo svojich vonkajších i vnútorných súvislostiach (porov. už Horecký, 1995 – referát na budmerickej konferencii), sa však napriek mnohým proklamáciám uplatňuje pomerne málo. Spravidla sa nahrádza hľadiskom systémovosti, ktorá sa chápe ako zhoda s iným, ustáleným prípadom, a pri riešení sa používa princíp analógie, resp. deduktívneho vyvodzovania.

Treba tu pripomenúť aj základnú charakteristiku systému, najmä sociálneho, za aký pokladáme aj jazyk, ako aj možnosti jeho vývinu. Podľa J. Krempaského (1988) pôsobia tu tri faktory: vnútorné procesy (napr. v našom prípade už spomenutá kooperácia dvoch podsystémov, zvukového a morfológického), ďalej prítok prvkov spoza hraníc daného systému a napokon pôsobenie riadiaceho prvku (napr. zasahovanie kodifikátora).

Ako vidieť, systém sa nepokladá za čosi nemenné a uznáva sa aj pôsobenie regulátora, v našom prípade kodifikátora. Pravda, ak regulátor vyhovuje požiadavke, že musí mať väčší objem informácie než systém, do ktorého chce zasahovať.

Z uznania vývinu systému však vyplýva nielen požiadavka, aby kodifikátor poznal históriu daného javu či problému (v našom prípade napr. rozmnožovanie výnimiek) alebo pri niektorých lexikálnych otázkach zachytenie a hodnotenie daného javu od najstarších slovníkov až po dnešok, ale aj schopnosť poukázať na nesprávne riešenia a predložiť nové riešenia.

Ide napr. o vcelku okrajový problém hodnotenia spojky *akonáhle*. Už od Camblovej Rukoväte sa tu traduje odmietavý postoj, založený len na vágnej a nepresvedčivej argumentácii, že ide o germanizmus, o nepotrebný kalk za nem. *sobald*. Pritom zo štruktúrneho hľadiska nemožno proti takémuto kalku nič namietat', lebo aj časť *ako*, aj časť *náhle* sú v slovenčine bežné. Ba je dokonca doložené aj v nárečiach, ako uvádza A. Ferenčíková v monografii o časových vetách.

Iný prípad je tvrdošijné zotrúvanie na stanovisku, že sloveso *preplatiť* má len význam „zaplatiť viac než treba“ a že preto nemôže vyjadrovať aj význam „uhradiť v hotovosti“. Pri takomto riešení sa neberú do úvahy dva systémové fakty. V slovenčine jestvujú a pri komunikácii bezchybne fungujú slovesá, v ktorých sa predponou vyjadrujú dva významy. Napr. *preliať* znamená naliať viac než treba (*preliať pohár*), ale aj premiestniť tekutinu z nádoby do nádoby. Prečo by teda sloveso *preplatiť* nemohlo

mať aj význam „premiestniť platením istú hodnotu“. Okrem toho je tu zreteľná potreba praxe odlišiť význam slovies *zaplatiť*, *vyplatiť* (ktoré sa často odporúčajú namiesto *preplatiť*), ale aj *preplatiť*. Je to malý systém, ktorého prvky majú popri spoločnej vlastnosti aj isté dištinkatívne vlastnosti. *Zaplatiť* znamená dať protihodnotu za vykonanú prácu alebo službu (*zaplatiť za opravu auta*, *zaplatiť za dodaný tovar*), *vyplatiť* znamená dať protihodnotu vo forme peňazí, na ktorú má prijímateľ nárok (*vyplatiť mzdu*, *poistné*). Sloveso *preplatiť* je potrebné na označenie takej finančnej operácie, ktorým sa istá hodnota, suma premiestňuje, prevádza na iného majiteľa, a to v hotovosti alebo prevodom. Typickým predpokladom na vykonanie takejto operácie je predloženie nejakého dokladu. Preto sa *prepláca* napr. zmenka predložená jej vydávateľovi alebo cestovný účet predložený nárokovateľom.

Z obidvoch príkladov vidieť, že pred zamýšľaným regulačným zásahom do systému jazyka treba poznať a rešpektovať všetky vlastnosti a súvislosti (najmä štruktúrne vlastnosti skúmaného výrazu, ale aj spoločenské potreby, požiadavky praxe) a nemeniť to, čo je štruktúrne prípustné. Menej ohľadu na tieto vlastnosti sa prejavilo napr. pri úvahách o neprípustnosti názvu *Spolková republika Nemecko*. Tu sa nevzal do úvahy fakt, že popri nespornej prevahe prívlastkového, resp. kongruenčného typu (*Trnavský kraj*, *Trnavský okres*) jestvuje aj nekongruenčný typ *Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska*, ale aj jednoduchšie typy *Spolková krajina Korutánsko*, *Slobodný spolkový štát Bavorsko*, *štát Texas*, *okres Veľký Krtíš*.

Rozbor uvedených príkladov podľa našej mienky potvrdzuje základnú tézu o potrebe systémového prístupu. Len treba dodať, že už sám fakt označenia tézy ako „prístup“ poukazuje na významnú účasť bádateľa (len on môže skutočne pristupovať), v našom prípade kodifikátora (lebo bez bádateľského zázemia nemôže byť kodifikácia účinná) pri kodifikačných úkonoch. Tento subjektívny postoj (t. j. postoj realizovaný istým subjektom) je nevyhnutne ovplyvňovaný aj osobným jazykovým vedomím daného kodifikátora (jeho prejav vidieť napr. v diskusii *hrať na husliach – hrať na husle*), ale vždy musí byť založený na hlbokých znalostiach jazyka, jeho systému i štruktúre. Práve tu by sa mali spájať poznatky získané pozorovaním systému znútra i zvonka, teda spôsoby pragmatickologického i reflexivnologického riešenia vyžadované J. Dolníkom.

Literatúra

DOLNÍK, J.: Spontánne jazykové zmeny a kultivovanie jazyka. *Jazykovedný časopis*, 48, 1997, s. 30 – 42.

DOLNÍK, J.: Jazykový systém a kodifikácia. *Slovenská reč*, 64, 1999, s. 106 – 113.

HORECKÝ, J.: Systémovosť a systémový prístup. In: *Spisovný jazyka a jazyková kultúra*. Bratislava, VEDA 1995, s. 31 – 34.

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 1999

1. Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV je základné slovakistické pracovisko na Slovensku. Koncom roka 1999 v ňom pracovalo 51 pracovníkov, z toho 15 vedeckých pracovníkov (3 s hodnosťou DrSc. a 12 s hodnosťou CSc.), 23 odborných pracovníkov s vysokoškolským vzdelaním, 5 pracovníci so stredoškolským vzdelaním a 4 doktorandi v dennej forme doktorandského štúdia. Riaditeľom pracoviska do 31. 5. 1999, t. j. do skončenia funkčného obdobia, bol Ivor Ripka a od 1. 6. 1999 na základe konkurzného konania do tejto funkcie nastúpil Slavomír Ondrejovič (zástupcom riaditeľa sa stal Matej Považaj a vedeckou tajomníčkou Sibyla Mislovičová). Predsedom vedeckej rady bol Ján Bosák.

V roku 1999 bolo v JÚLŠ SAV 6 výskumných oddelení, a to oddelenie súčasného jazyka (vedúci J. Bosák), oddelenie súčasnej lexikológie a lexikografie (vedúca K. Buzássyová), oddelenie jazykovej kultúry a terminológie (vedúci M. Považaj), oddelenie dejín slovenčiny (vedúci M. Majtán), dialektologické oddelenie (vedúci I. Ripka) a oddelenie lingvistických dát (vedúca A. Jarošová).

2.0. Vedecká činnosť JÚLŠ SAV v roku 1999 prebiehala podľa plánu výskumných úloh, pričom sa pracovalo na desiatich výskumných projektoch v rámci grantových úloh, ktoré schválila grantová agentúra VEGA.

2.1. V projekte *Slovník súčasného slovenského jazyka* (vedúca riešiteľského kolektívu K. Buzássyová) sa do 1. zväzku, písmená A – H, skoncipovalo takmer 4000 nových lexikálnych jednotiek, počítačovo sa zeditovalo takmer 29 000 hesiel, zredigovalo sa vyše 1500 hesiel spracúvajúcich abstraktnú lexiku, skontrolovala sa prvá verzia vytlačeného textu (vyše 1700 strán). Okrem toho autorky slovníka predstavili výsledky svojej práce na konferencii s medzinárodnou účasťou Lexicographica '99.

2.2. V projekte *Historický slovník slovenského jazyka* (vedúci riešiteľského kolektívu M. Majtán) pracovalo sa na konečnej úprave a redakcii hesiel 5. zväzku podľa pripomienok recenzentov a text sa odovzdal na spracovanie v počítačovej redakcii. Do 6. zväzku sa skoncipovalo takmer 2000 a zredigovalo vyše 1000 lexikálnych jednotiek. Traja autori slovníka predstavili výsledky práce na slovníku na konferencii Lexicographica '99.

2.3. V projekte *Stručný etymologický slovník slovenčiny* (riešiteľ L. Králik) skoncipovalo sa 2000 hesiel, do počítačovej podoby sa previedlo 1000 hesiel. Riešiteľ predstavil prácu na projekte takisto na konferencii Lexicographica '99.

2.4. V projekte *Slovník slovenských nářečí* (vedúci riešiteľského kolektívu I. Ripka) sa pri príprave 2. zväzku slovníka (písmená L – R) naďalej pokračovalo v heuristickom výskume a dopĺňaní kartoték a fondov, robila sa interná redakcia a autorské úpravy hesiel. Skoncipovalo sa 700 nových hesiel. Vedúci projektu predstavil prácu na projekte na konferencii Lexicographica '99.

2.5. V projekte *Vývinové tendencie v kvantite v súčasnej spisovnej slovenčine, jazyková kultúra a odborná terminológia* (vedúci riešiteľského kolektívu M. Považaj) pripravovala sa metodika výskumu kvantity a dotazník na výskum, skúmali sa jazykové prejavy v televízii a v rozhlase, publikovali sa štúdie a články z oblasti morfológie, lexikológie, lexikografie, pravopisu, jazykovej kultúry a odbornej terminológie. Pokračovalo sa vo výskume neologizmov v súčasnej slovenčine (čiastkové výsledky sa publikovali v časopise Kultúra slova) a v tvorbe a ustaľovaní odbornej terminológie.

2.6. V projekte *Prevzaté slová v súčasnej spisovnej slovenčine* (vedúci riešiteľského kolektívu J. Bosák) pripravila sa základná bibliografia z viacerých jazykov, zhromažďoval sa materiál z oblasti počítačovej terminológie. Dokončili sa dve štúdie, riešitelia vystúpili s referátmi na štyroch domácich a dvoch zahraničných vedeckých konferenciách.

2.7. V projekte *Ortoepický slovník slovenského jazyka* (vedúci riešiteľského kolektívu S. Ondrejovič) sledovali sa vybrané výslovnostné javy na niektorých rozhlasových staniciach, ako aj realizácia palatálneho *l'* v médiách aj v teréne, vykonal sa sociolingvistický prieskum výslovnosti vlastných osobných mien.

2.8. V projekte *Slovenská kresťanská kultúra a jej odraz v ľudovej a umelej tvorbe 17. – 19. storočia z interdisciplinárneho aspektu* (vedúca riešiteľského kolektívu J. Skladaná) pripravoval sa 2. zväzok série *Studia Culturologica Slovaca*. Okrem toho riešitelia vystúpili na viacerých interdisciplinárnych konferenciách a seminároch.

2.9. V projekte *Slovanský jazykový atlas* (vedúca riešiteľského kolektívu A. Ferenčíková) pokračovalo sa v prácach na 4., 7. a 8. zväzku lexikálno-slovo tvornej série, vypracovalo sa 5 máp a komentárov, pokračovalo sa v počítačovom spracovaní a vedúca kolektívu sa zúčastnila na pravidelnom zasadnutí medzinárodnej komisie pre Slovanský jazykový atlas v Moskve.

2.10. V projekte *Korpus textov slovenského jazyka – II. etapa* (vedúci riešiteľského kolektívu V. Benko) pokračovala organizačná a akvizičná činnosť. Členovia kolektívu vypracovali 5 štúdií a 5 prednášok na vedecké konferencie a zúčastnili sa

na práci na projekte Transeurópska infraštruktúra jazykových zdrojov (TELRI – Trans-European Language Resources Infrastructure).

3. V edičnej činnosti medzi najvýznamnejšie výsledky ústavu patrí vyjdenie *Rusko-slovenského frazeologického slovníka* (autori V. Dorotjaková, P. Ďurčo, M. Filkusová, M. Petrufová, M. O. Malíková), ktorý obsahuje okolo 5000 frazeologických jednotiek a v samostatnej časti aj vyše 800 ruských prísloví so slovenskými ekvivalentmi. Ďalej to bolo vyjdenie sociolingvisticke orientovaného zborníka *Slovenčina v kontaktoch a konfliktoch s inými jazykmi* ako 4. zväzku edície *Sociolinguistica Slovaca* (editor S. Ondrejovič), zborníka *Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti* (editor J. Bosák), ktorý priniesol referáty z medzinárodného vedeckého sympózia konaného v Bratislave 9. – 11. 10. 1997. Toto kolektívne dielo je zamerané na aktuálny stav používania internacionalizmov v súčasnej jazykovej situácii na Slovensku a vo viacerých slovanských jazykoch. V zborníku *Nárečia a národný jazyk* (editorka A. Ferenčíková) sa publikovali materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v Budmericiach 24. – 26. 9. 1997 a venovanej vzniku, vývinu a súčasnému stavu slovenských nárečí, histórii ich výskumu, areálovému a lexikografickému spracovaniu slovenských nárečí a vzťahu nárečí a spisovného jazyka. V medzinárodnom zborníku *Pangue lingua* (editori J. Genzor a S. Ondrejovič) venovanom významnému slovenskému jazykovedcovi a orientalistovi V. Krupovi sú zaradené aj štúdie pracovníkov ústavu o tvorivosti v jazyku, o problematike metafory, o typologických problémoch a W. von Humboldtovi a o textologických problémoch. Monografia M. Majtána a P. Žiga *Hydronymia povodia Ipl'a* predstavuje základné pramenné dielo o historickej a súčasnej hydronymii predovšetkým zo slovenského úseku povodia Ipl'a. V popularizačnej publikácii *Slová z hlbín dávnych vekov* autorka J. Skladaná interpretuje význam a etymológiu ustálených frazeologických spojení majúcich pôvod v Biblii, v antickej histórii a mytológii, ako aj v staršej svetovej histórii a literatúre.

Pracovníci JÚEŠ SAV v roku 1999 publikovali vo vedeckých zborníkoch a vo vedeckých a odborných časopisoch (najmä v Jazykovednom časopise, Slovenskej reči a Kultúre slova) spolu 69 štúdií a vedeckých článkov, 15 recenzií vedeckých prác a v periodickej tlači (v časopisoch *Historická revue*, *Kultúra slova*, *Quark*, *Reader's Digest Výber*, *Rodina a škola*, *Slovenské národné noviny*, *Správy Slovenskej akadémie vied a inde*), ako aj v Slovenskom rozhlase 138 popularizačných príspevkov, medailónov a správ.

4. JÚEŠ SAV je školiacim pracoviskom v odbore slovenský jazyk. V roku 1999 v rámci denného doktorandského štúdia študovali 4 doktorandky a v rámci externého doktorandského štúdia tri doktorandky. Viacerí pracovníci ústavu (J. Bosák, M. Dudok, A. Jarošová, M. Majtán, S. Mislovičová, M. Nábělková, S. Ondrejovič, I. Ripka, M. Šimková) sa v uplynulom roku zapojili aj do pedagogickej činnosti na vyso-

kých školách doma i v zahraničí (na Filozofickej fakulte a na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, na Filozofickej fakulte a na Fakulte masmediálnej komunikácie Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, na Pedagogickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave, na Fakulte humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove, na Akademii Istropolitana v Bratislave, na Matematicko-fyzikálnej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, na Filozofickej fakulte Masarykovej univerzity v Brne, na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe a na Filozofickej fakulte v Novom Sade). Okrem toho pracovníci ústavu pôsobili ako vedúci diplomových prác, školitelia doktorandov, oponenti diplomových, doktorandských a habilitačných prác, boli členmi obhajobných komisií doktorandských a doktorských dizertačných prác.

5. JÚLŠ SAV sa zapájal aj do medzinárodnej vedeckej spolupráce. V roku 1999 spolupracoval s Ústavom poľského jazyka Poľskej akadémie vied v Krakove na porovnávacom výskume gramatických systémov apelatívnej a propriálnej lexiky a kontaktovej javov a nadviazal spoluprácu s Ústavom etnografie a folkloristiky Akadémie vied Českej republiky v Prahe a Francúzskym strediskom výskumu v spoločenských vedách (CEFRES – Centre Francais de Recherche en Sciences Sociales) v Prahe pri výskume zmien vnímania mesta, pri výskume odrazu tohto vnímania v jazyku a pri výskume vývinu mestskej reči. Viacerí pracovníci ústavu (K. Buzássyová, A. Ferencíková, Ľ. Králik, M. Majtán, I. Ripka, J. Skladaná) sa zúčastňovali ako členovia a J. Bosák ako predseda na činnosti medzinárodných komisií pri Medzinárodnom komitáte slavistov (členmi Slovenského komitátu slavistov boli J. Bosák a Ľ. Králik), dvaja pracovníci boli členmi medzinárodnej vedeckej spoločnosti Societas Linguistica Europea, jedna pracovníčka (A. Jarošová) bola členkou Európskej asociácie lexikografov EURALEX a členkou Asociácie TELRI, jeden pracovník (S. Ondrejovič) bol členom Spoločnosti pre počítačovú lingvistiku (v Manchestri), Medzinárodnej sociolingvistickej asociácie (v Sofii), Medzinárodnej fonetickej spoločnosti (v Prahe) a Spoločnosti pre dejiny jazykovedy (vo Viedni).

Pracovníci ústavu sa zúčastnili na príprave a organizácii IV. európskeho seminára Korpusy a viacjazyčná lexikografia (Corpora and Multilingual Lexicography), ktorý sa konal 3. – 7. 11. 1999 v Bratislave v rámci plnenia úloh na projekte TELRI zaradeného do programu INCO-COPERNICUS. Je doň zapojených 26 organizácií z krajín Európskej únie, strednej a východnej Európy a Spoločenstva nezávislých štátov. Pracovníci ústavu sa zúčastnili aj na projekte Sieť európskych jazykových aktivít (ELAN – European Language Activity Network), na ktorom spolupracuje 40 organizácií z celej Európy. Okrem toho sa 6 pracovníci (K. Buzássyová, Ľ. Králik, M. Nábělková, S. Ondrejovič, A. Šebestová, I. Ripka) aktívne – prednesením referátov – zúčastnili na 8 vedeckých konferenciách v zahraničí (v Česku, Maďarsku, Ra-

kúsku a vo Veľkej Británii), 1 pracovník (L. Králik) sa zúčastnil na študijnom pobyte v Bielorusku a Nemecku) a v rámci medziakademických dohôd ústav navštívili 4 pracovníci z Česka, Poľska a Ruska.

6. Ústav bol v roku 1999 organizátorom, resp. spoluorganizátorom troch vedeckých podujatí, a to aj s medzinárodnou účasťou. Bol to predovšetkým už spomínaný seminár *Textové korpusy a viacjazyčná lexikografia*, na ktorom sa zúčastnilo 70 prevažne zahraničných odborníkov. Ďalej to bola vedecká konferencia *Lexicographica '99* (Budmerice 28. – 29. 10. 1999) o aktuálnych otázkach lexikológie a lexicografie a *IX. kolokvium mladých jazykovedcov* (Modra-Piesok 1. – 3. 12. 1999), na ktorom bolo 30 účastníkov zo zahraničia.

7.1. Pracovníci ústavu sa na základe požiadaviek a delegovania zúčastňovali na aktivitách pre vládu Slovenskej republiky, Národnú radu Slovenskej republiky, ústredné orgány štátnej správy a iné organizácie, vypracúvali expertízy pre vládne orgány a ministerstvá, posudzovali jazykovú a terminologickú stránku legislatívnych noriem (zákonov, vyhlášok a vládnych nariadení), zúčastňovali sa na tvorbe a uštalovaní odbornej terminológie v rámci rezortných terminologických komisií a v rámci slovenských technických noriem. Desiati pracovníci ústavu (J. Bosák, K. Buzássyová, A. Ferencíková, K. Hegerová, L. Králik, M. Majtán, S. Ondrejovič, M. Považaj, I. Ripka, M. Zamborová) boli členmi poradných orgánov vlády Slovenskej republiky, Ministerstva kultúry SR, Ministerstva školstva SR, Úradu geodézie, kartografie a katastra SR a členmi rezortných terminologických komisií. M. Majtán bol predsedom Názvoslovnej komisie Úradu geodézie, kartografie a katastra SR a M. Považaj predsedom Ústrednej jazykovej rady, poradného orgánu ministra kultúry v otázkach štátneho jazyka.

7.2. JÚEŠ SAV v roku 1999 podpísal dohodu o spolupráci so Slovenským ústavom technickej normalizácie pri tvorbe a uštalovaní slovenskej odbornej terminológie a pri budovaní terminologickej databázy, dohodu o spolupráci s Domom zahraničných Slovákov pri príprave odborných konferencií, odborných prednášok a vydávaní publikácií a na základe podpísanej dohody medzi Ministerstvom kultúry SR a Slovenskou akadémiou vied úzko spolupracoval s odborom štátneho jazyka sekcie kultúrneho dedičstva a miestnej kultúry pri organizovaní vedeckej konferencie *Lexicographica '99* a ďalších podujatí.

7.3. Pracovníci oddelenia jazykovej kultúry a odbornej terminológie tak ako už po mnoho rokov poskytovali rady v otázkach jazyka a jazykovej kultúry záujemcom z celého Slovenska prostredníctvom listovej a telefonickej jazykovej poradne a viacerí pracovníci ústavu sa prednáškovou činnosťou pre učiteľov slovenského jazyka, pre študentov, pre redaktorov a moderátorov elektronických médií, pre pracovníkov štátnej správy zapojili do propagovania výsledkov jazykovedného výskumu a do zvyšovania jazykovej kultúry v odbornej aj širšej verejnosti.

Matej Považaj

Dva zväzky Českého jazykového atlasu

(Český jazykový atlas. Zv. 2. Red. J. Balhar – P. Jančák. Praha, Academia 1997. 512 s., Zv. 3. Red. J. Balhar. Praha, Academia 1999. 577 s.)

V nadväznosti na vydanie prvého zväzku významného dialektologického projektu v oblasti bohemistiky a slavistiky s názvom *Český jazykový atlas* (Red. J. Balhar – P. Jančák. Zv. 1. Praha, Academia 1992. 428 s., ďalej ČJA), o ktorom sme informovali v našom časopise (pozri Slovenská reč, 59, č. 6, s. 367 – 370), vyšli prednedávnom ďalšie dva zväzky kartografického spracovania českej nárečovej slovnnej zásoby. Ako sa uvádza v predhovore druhého zväzku ČJA (s. 5), v tomto projekte ide jeho autorom o interpretáciu výsledkov rozsiahleho terénneho výskumu českých nárečí. Hlavným zámerom projektu je ucelený pohľad na zemepisné členenie národného jazyka v jeho hovorenej podobe s retrospektívnym komentárom. Druhý zväzok atlasu je orientovaný na teritoriálnu diferenciaciu lexiky v týchto tematických okruhoch: záhrada a sad, živočíšstvo, les a rastlinstvo, krajina, čas a počasie, dedina kedysi a dnes, zábavy a zvyky. Úvodná časť druhého zväzku ČJA (s. 11 – 12) obsahuje (v nadväznosti na úvod prvého zväzku ČJA) základné informácie o charaktere projektu, jeho význame a metodológii spracovania. Na tomto mieste sa žiada zdôrazniť nielen areálovú komplexnosť projektu, ale aj skutočnosť, že cieľom projektu ČJA je syntetické spracovanie hláskoslovnej, tvaroslovnej, lexikálnej a sémantickej roviny českých a moravských nárečí. Aj keď sa na prvý pohľad zdá, že ťažiskom posudzovaného druhého zväzku je lexika českých nárečí, každá mapa obsahuje komentár, v ktorom sa uvádzajú relevantné hláskoslovné zmeny kartografovaných podôb, ich slovotvorná charakteristika, etymológia a areálová diferencovanosť. Pri zostavovaní jednotlivých máp autori využili rozsiahly repertoár grafických prostriedkov (náписy, izoglosy, šrafy, symboly – figurálne i lineárne), ktoré svojou povahou vystihujú aj charakter interpretovaných javov (hrubé izoglosy ohraničujú areály s lexikálnou diferenciáciou, tenšie izoglosy vymedzujú areály slovotvornej a tvaroslovnej diferenciacie, prerušované izoglosy oddeľujú areály s odlišnými prvkami fonologickej štruktúry). Značkami sa zobrazujú také javy, ktoré sa nedajú výstižne interpretovať inými grafickými prostriedkami. Ide najmä o prípady, v ktorých ide o sústredený, resp. rozptýlený výskyt ekvivalentov, ktoré už na mape svoj areál koncentracie majú, alebo sa má zobrazit' presah slov alebo tvarov zhodných so spisovným jazykom. Každý typ a druh značky je vysvetlený v legende k príslušnej mape. V komentári k mape sa uvádzajú tieto základné údaje: a) inventár zistených podôb heslového slova, b) vymedzenie sledovaného významu a výsledky výskumu, c) jazykovezemepisná situácia, d) charakteristika mapovaných výrazov, e) doklady zo zahraničných skúmaných lokalít, f) odkazy na jazykové atlasy, prípadne g) doplnenie

základného významu informáciou o sémanticky blízkej a kartograficky neinterpretovanej jednotke. Kombináciou interpretačných metód sa zvyšuje čitateľnosť mapy. Výhoda takejto interpretácie sa prejavuje najmä pri hustej bodovej sieti takého typu, akú používajú autori ČJA. Túto sieť tvorí 420 vidieckych obcí (223 v Čechách, 197 na Morave a v Sliezske, jej súčasťou je aj 5 obcí nachádzajúcich sa na území Poľska). Jednotlivé javy sa interpretujú na základe *Dotazníka pro výzkum českých nářečí*, ktorý zohľadňuje aj prvky jazyka staršej a mladšej mestskej generácie. Každá výskumná lokalita je označená trojmiestnym číslom (prvá číslica označuje väčšie areálové celky: 1 = severovýchodočeský, 2 = stredočeský, 3 = západočeský, 4 = juhočeský, 5 = českomoravský, 6 = stredomoravský, 7 = východomoravský, 8 = sliezske, s. 17). Asi osminu všetkých výskumných bodov tvoria mestá (30 v Čechách, 27 na Morave). Osobitnú pozornosť venovali autori charakteristike terénneho výskumu, ktorý ovplyvňovali viaceré faktory: rešpektovanie rozdielov dedinského a mestského prostredia a povaha nárečových vrstiev. Významnú zložku kartografického spracovania českého nárečového materiálu tvorí opis základných areálov s tzv. pravidelnými regionálnymi zmenami (pravidelné regionální obměny, s. 29–41). Na šiestich mapách sa interpretujú základné areály, ktoré sa líšia skracovaním vokálov (typu *lečive mazaňi*), výskytom slabičného *r*, *l* (typy *krk/kerk*, *kyrk/kryk*), samostatne je spracovaná problematika predsunutých konsonantov typu *oko/voko* : *uoko*, resp. aj problematika konsonantov na začiatku slov (typ *jídlo/idlo*). Tak isto sa uvádzajú aj základné areály vokalických zmien, vývinu spoluhláskových skupín, pravidelné regionálne zmeny v oblasti výskytu postvokálneho bilabiálneho *v* (typ *prauda, kreu*), znelej výslovnosti koncových spoluhlások, podoby infinitívu (*-í/-ťi*). Jadro druhého zväzku ČJA tvorí 228 máp. Spracovaním rozsiahleho lexikálneho materiálu s výkladom ďalších zmien v oblasti hláskoslovia, sémantiky a tvorenia slov vznikol zložitý obraz vnútorného areálového členenia českých a moravských nárečí. Na ilustráciu možno uviesť lexikálne, slovotvorne aj rodovo menej diferencovaný výskyt podôb *švestka – slíva – kadlátka/kadlátka – trnka*, ktorými sa v jednotlivých oblastiach skúmaných v rámci projektu ČJA pomenúva slivka (modrý vajcovitý plod ovocného stromu *Prunus*, s. 53), ale aj mapy, na ktorých je spracovaná problematika výskytu podôb *červ/čerev – červík/červák – chrobák – brouk – matys* (s. 171), *brk/brko – péro*, resp. zriedkavý výskyt podoby *piskor* (s. 204), *přeslice/přaslice* z hláskoslovného aj sémantického hľadiska (*přeslice* vo význame 1. praslica, 2. kolovrat, tamže). Na ilustráciu zložitejšej vnútornej diferenciácie nárečovej lexiky spracovanej v ČJA možno uviesť mapy *chumáč ovocia na strome* s podobami *žvanec, věník, stravec, třáp, chumel, chumáč, chundel, chuchvalec, vrkoč, varchet, hrča, hrč, brča, brňa, habán, hambál, čača, čaša, rumpál, cimbál, brmbál, pancíř, vatrč, kotrč, hrozen, krdel, šipl, křást, pytel, trs, pača, ratanec*,

kytka, bakule, spleťák (s. 56), rozličné podoby plodov lopúcha: *ježky, knoflíky, žebráky* (žebrácké knoflíky, chocové knoflíky, židovské knoflíky), *babáky, kudlibabky, bubáby, vši, žebrácké vši, kočky, kocáky, připiňáky, zloděje, ženiši, galánky, židi, kudlačky, špendlíky, šišky, chlupáče, bodláky* (s. 118). Rozdielne prvky lexikálneho systému českých a moravských nárečí (platí to aj o iných areáloch) sú svedectvom stáročného odlišného vnímania mimojazykovej skutočnosti a prirodzeného vývinu nespisovných útvarov. Tento vývin spoľahlivo dokazuje aj materiál spracovaný v ČJA nielen v oblasti lexiky a sémantiky, ale aj v oblasti tvorenia slov. Na ilustráciu možno uviesť mapu *močál*, na ktorej sa okrem dvoch lexikálne diferencovaných podôb *bažina* a *močál* (s variantom *močár*) interpretuje aj výskyt podôb *močara, močařina, močařisko, močidlo, mokřada*, resp. *bažír, bažisko, bařisko, baženiště, kaděr*. Kombinovaná metóda symbolov, šraf, izoglos a máp, na ktorých sa uvádza sledovaný jav vo fonetickej transkripcii, umožnila autorom vyčleniť uvedením podoby na mape areál výskytu podôb *bažina/močál*, vyjadriť výskyt podoby *bařina* (šrafy), znázorniť hranicu výskytu podôb *močál/močár* (izoglosa), resp. symbolmi znázorniť výskyt slovotvorne odlišných a lexikálne ojedinelých podôb (napr. *bažír, bažisko, bařisko, baženiště, kaděr*, s. 136).

Druhý a tretí zväzok ČJA sú štruktúrou a metódou spracovania rovnaké. V treťom zväzku sú z lexikálneho hľadiska spracované tieto tematické okruhy: poľné poľnohospodárske práce, hospodárska usadlosť, poľnohospodárske náradie a nástroje, dobytok, hydina. Na jednotlivých mapách tohto zväzku ich autori primárne interpretujú areálovú diferenciáciu českých a moravských nárečí z hľadiska lexiky, ale aj z hľadiska hláskových variantov: základ takejto mapy tvoria areály s výskytom odlišných lexém (typ *řičice, řešato, sejto, tok*, s. 223), ktoré sú tenšími izoglosami, šrafami, resp. pri zriedkavejšom výskyte aj symbolmi vnútorne diferencované na základe rozdielov v hláskosloví (typ *řešeto/hřešeto/řešato/hřešato, řičice, řičice, hřičice, řečice, řitice, řítice*, tamže). Výrazné lexikálne, slovotvorné i hláskoslovné areálové rozdiely sa pri spracovaní českej nárečovej lexiky vyčlenili najmä pri pomenovaní poľnohospodárskych prác, súčastí poľnohospodárskeho náradia a nástrojov. Na ilustráciu možno uviesť pomenovanie spodnej časti snopu: *žitoví, žitovka, ožitoví, břitoví, řitoví, řití* (s nedubletnou podobou *řetí*), *řitovka, ožitovka, hlava, prdel* (fem. aj mask.), *zadek, dupa, strn, strno* (s. 189), resp. pomenovanie veľkého koša (na úhrabky): *koš/kúš* (zried. *košatina*), *ohrabečák, ohrabečňák, ouhrabečák, ohrabečník, ouhrabečňák, ouhrabečník, ouhrabák, ouhrabčák, ouhrabečnice, uhrabečník, plevák, plevník, drobák, drobovák, nošák, nuše, stryšák, krušák, krošna, fimfas* (s. 219). Okrem areálového členenia skúmanej lexiky sa na mapách tretieho zväzku ČJA spracúva aj slovotvorná štruktúra skúmaných lexikálnych javov, napr. typ *kosisko/kosiště* (s. 175), *srp/kosák/kosička* popri zriedkavejších názvoch *klepanec* a *žabka* (s. 179), *strmisko – strnisko – strnísko/strniště – strniš-*

tě/strn/strno (s. 191). Na základe podrobných 228 základných a 2 súhrnných máp druhého zväzku a 251 základných máp a 2 súhrnných máp tretieho zväzku ČJA si vďaka kombinovanej interpretačnej metóde každý používateľ tohto atlasového diela môže vytvoriť spoľahlivý obraz o vzťahoch prvkov v štruktúre českých a moravských nárečí v oblasti lexiky a tvorenia slov. Pri recenzovaní prvého zväzku ČJA sme konštatovali, že hodnotu a kvalitu dialektologického atlasu môže v skutočnosti doceniť len ten, kto dobre pozná problematiku dialektológie, vývinu jazyka, lingvistickej geografie a prípravy jazykového atlasu. Druhý a tretí zväzok ČJA pokračuje v citlivom prístupe k spracúvaniu nárečového materiálu. Posudzované dva zväzky sa vyznačujú vyhranenou metodológiou a skúsenosťami autorov. Dúfame, že dobré renomé, ktoré si prvé tri zväzky ČJA získali, potvrdia aj ďalšie pripravované zväzky, ktoré českí (najmä moravskí) dialektológovia pripravujú.

Celému autorskému kolektívu patrí za vydanie druhého a tretieho zväzku ČJA úprimné uznanie a želanie, aby príprava a vydanie ďalších zväzkov mali rovnako dobrú úroveň, zožali úspech a svojou vysokou poznávacou hodnotou sa stali cenným zdrojom poznatkov v oblasti dialektológie, bohemistiky a slavistiky.

Pavol Žigo

Zomrel profesor Jozef Mistrík

14. júla 2000 sa skončil život a uzatvorilo dielo jedného z najväčších autorov, organizátorov a pedagógov slovenskej jazykovedy profesora PhDr. Jozefa Mistríka, DrSc. Odchádza s ním určite kus života slovenskej lingvistiky, akokoľvek bol J. Mistrík medzi slovenskými jazykovedcami tak trochu výnimočný. Jeho výnimočnosť nespočívala len v tom, že sa zaoberal aj „nelingvistickými“ či lepšie povedané neklasickými lingvistickými témami, ako sú napr. grafológia, proxemika, haptika, kinezika, olfaktorika a pod., ani v jeho iba ťažko napodobiteľnej produkcii, šírke záberu a odvahe púšťať sa do nepreskúmaných tém, v jeho neuveriteľnej životnej a pracovnej energii, ktorá prechádzala – vieme to dobre z vlastnej skúsenosti – aj na všetkých tých, čo sme s ním prichádzali do styku, nielen v jeho iskrivých a poetických metaforách, ktoré používal spontánne vo vedeckej, ale i bežnej komunikácii. K jeho osobitosti patrila napríklad hoci aj skutočnosť, že nezačínal ako väčšina jazykovedcov tým, že by vyštudoval nejaký filologický odbor v čase študentských rokov a nadväzne na to potom postupoval vo svojej kariére, rozširujúc a prehľbujúc svoje témy. Filologické štúdium dokončil až vo veku, v ktorom Lev Nikolajevič Tolstoj začínal písať Vojnu a mier. Profesor Mistrík začal ináč ako iní lingvisti, neskoršie a inde – v obchodnom prostredí a v stenografii –, odkiaľ si však do lingvistiky priniesol koncentrovanú energiu, neobyčajné zručnosti a možno i guľu s čarovnou mocou, čo mu pomáhali ľahko prekonávať všetky bariéry a úskalnia na cestách k jazykovedným výšinám. Patril síce do generácie priekopníkov a fundátorov slovenskej jazykovedy, ktorú musel dohnať, ale nerobilo mu nijaké problémy postaviť sa čoskoro do jej čelného šíku. Inou výnimočnosťou Jozefa Mistríka bolo určite aj to, že zažil – vlastne ako jeden z mála slovenských jazykovedcov – svetskú slávu a širokú popularitu. Súvisí to, pravdaže, predovšetkým s tým, že mal v sebe predpoklady i odhodlanie stavať nové cesty v teórii, no aj rozdávať sa a deliť so svojím poznaním a znalosťami medzi študentmi i v širokej domácej a zahraničnej verejnosti. Jeho bezhraničná empatia sa odrazila aj v tom, že po príprave základných kompendií vo všetkých „svojich“ oblastiach nezabudol ani na tých, čo sú pri jazykovej komunikácii nejako hendikepovaní, a svoj bádateľský záujem rozšíril aj na sluchovo postihnutých. Po dlhoročnej službe na poste vedúceho Katedry slovenského jazyka FF UK v Bratislave viedol katedru uvedeného zamerania na PF UK až do konca svojich dní.

Bol to predovšetkým Jozef Mistrík, ktorého neobyčajný organizátorský talent žije aj v koncepcii Letného seminára slovenského jazyka a kultúry a rovnako aj v edícii zborníkov *Studia Academica Slovaca*, ktorú založil a dlho redigoval, no zároveň i v aktivitách Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, kde bol po tri obdobia jej predsedom. Najmä vďaka jeho manažérskym schopnostiam a jeho autorite vznikla na naše pomery skvele zvládnutá *Encyklopédia jazykovedy* (1993), čo by mu už samo osebe mohlo stačiť na zabezpečenie nehnúcej slávy.

Ako nám však potvrdzujú aj gigantické súpisy jeho prác, ktoré sú uložené v samostatne vydanéj *Personálnej bibliografii Jozefa Mistríka* (Martin, Matica slovenská 1986), teraz už asi najkompletnejšie v jednotlivých bibliografiách L. Dvonča, to zďaleka nebolo všetko. O desiatkach jeho knižných prác a stovkách štúdií sa už toho povedalo asi naozaj dosť. Jeho *Štylistika* (najmä vo verzii 1985) vo svojej monumentalite a panoramatickosti naozaj nemá konkurenciu prinajmenšom v slavistickom svete. Sme šťastní, že nás profesor Mistrík vybavil retrográdnymi, frekvenčnými a mnohými ďalšími slovníkmi, že základnými príručkami a monografiami obdaril našu rétoriku, recitátorstvo, gramatiku, teóriu textu, kvantitatívnu analýzu, kultúru reči a ďalšie oblasti. Nezabudnuteľná ostane jeho účasť v legendárnej skupine autorov akademickej *Morfologie slovenského jazyka* (1966). Vyzdvihnúť však treba ešte aspoň jednu z jeho prvých veľkých prác, venovanú sledu verbálnych udalostí v našom jazyku, *Slovosled a vetosled v slovenčine* (1966), ku ktorej sa naša jazykoveda musí vrátiť pre neobjavenosť jej hĺbok. Treba sa nám však znovu pristaviť napríklad aj pri jeho prenikavých *Variáciách reči* (1988) či *Vektoroch komunikácie* (1990). No, samozrejme, pozornosť si zaslúžia i ďalšie a ďalšie diela, ktoré sa už dávno stali trvalou súčasťou nášho akademického i univerzitného diskurzu. Našťastie môžeme po nich siahnuť, kedykoľvek pocítíme potrebu, hoci, žiaľ, nebudeme už môcť s Jozefom Mistríkom vstúpiť do diskusie a vypočuť si jeho originálne metaforické repliky. Zdá sa, že práve prof. Mistrík je najlepším príkladom toho, ako hlboko sa dá vniknúť do zázračného mechanizmu jazyka a do jeho súkromného života práve za pomoci metafory. Niektoré z nich možno ostali na povrchu, no väčšina sa ukázala ako mimoriadne účinná, efektívna i efektná (porov. napr. jeho výraz „skanzenovaná slovenčina“). Veď to napokon aj bol skutočný štylistik profesionál.

Profesor Jozef Mistrík ostane pre nás priekopníkom, inšpirátorom, vzorom hodným napodobňovania i nasledovania.

Česť jeho pamiatke!

Slavomír Ondrejovič

Súpis prác prof. Jozefa Mistríka za roky 1990 – 1999

Táto bibliografia nadväzuje na Súpis prác prof. Jozefa Mistríka za roky 1980 – 1989 od L. Dvonča, ktorý vyšiel v Slovenskej reči, 56, 1991, s. 37 – 50. Pripájame literatúru o J. Mistríkovi.

1990

- Výberová prednáška zo slovenského jazyka. Vektory komunikácie. 1. vyd. Bratislava, Univerzita Komenského 1990. 84 s.
- Textglutation. – In: Tgolí chole Meűestró. Gedenkschrift für Reinhold Olesch. Red. R. Lechmann – A. Lauhus – Th. Lewandowski – B. Zelinsky. Köln, Böhlau Verlag 1990, s. 285 – 292.
- Slovakistika vo svete. – In: Zahraniční Slováci a materinský jazyk. Zborník príspevkov z vedeckého sympózia k 125. výročiu založenia Matice slovenskej. Red. F. Bielik – C. Baláž. Martin, Matica slovenská 1990, s. 238 – 240, angl. res. s. 240.
- K histórii Letného seminára slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca. – In: Studia Academica Slovaca. 19. Prednášky XXVI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1990, s. 7 – 13.

- Dominovať budú krajanía. Veľký záujem o seminár slovakistov. – Národná obroda, 13. 7. 1990, s. 11.
- Predhovor. – In: Studia Academica Slovaca. 19. Prednášky XXVI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1990, s. 5.
- Čo je to *managing*. – Národná obroda, 6. 7. 1990, s. 5 (odpoveď J. Mistríka na otázku E. Budinskej).
- Tempo slovenskej reči. – Československý svet, 44, 1990, č. 2, s. 39. – Tamže: Epištoly o modernej slovenčine (č. 4, s. 39). – Triedy slov (č. 6, s. 39).
- Široké spektrum slovenčiny a jej profesora. – Život, 40, 1990, č. 50, s. 6 – 7 (rozhovor D. Augustinskej s J. Mistríkom).
- Infúzia slovenčiny. O zhodnotenie priebehu ročníka SAS sme požiadali prof. Jozefa Mistríka. – Večerník, 28. 8. 1990, s. 5 (rozhovor P. Vítka s J. Mistríkom).

1991

- Slovenský jazyk. Školský test pre absolventov základných škôl. 1. vyd. Bratislava, Psychoservis 1991. 8 s. (spoluautor O. Blaškovič).
- Ref.: Synek, J.: Psychoservis – Učiteľské noviny, 41, 1991, č. 19, s. 9.
- Slowakische Sprache. – In: Studia Academica Slovaca. 20. Prednášky XXVII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Príloha. Bratislava, Alfa 1991. 176 s.
- Paradigmatický a syntagmatický aspekt pri konfrontácii systémových a textových štruktúr. – In: Konfrontačný a komparatívny výskum jazykovej a literárnej komunikácie. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Jazy-

kovedný zborník 8/ Literárnovedný zborník 8. Red. P. Petrus. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1991, s. 15 – 19, rus. a nem. res. s. 19.
Náboženský štýl. – In: *Studia Academica Slovaca*. 20. Prednášky XXVII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1991, s. 163 – 175.

Čo prezrádza písmo? – *Príroda a spoločnosť*, 1991, č. 7, s. 14 – 15.

Záver. – In: Konfrontačný a komparatívny výskum jazykovej a literárnej komunikácie. *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Jazykovedný zborník 8 / Literárnovedný zborník 8*. 1988. Red. F. Ruščák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1991, s. 341 – 342.

Vektory komunikácie. – *Zápisník slovenského jazykovedca*, 10, 1991, č. 1 – 2, s. 20 – 21 (tézy prednášky konanej dňa 12. 11. 1990 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).

Vektory komunikácie. – *Zápisník slovenského jazykovedca*, 10, 1991, č. 1 – 2, s. 33 – 36 (tézy prednášky konanej dňa 19. 3. 1991 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove).

Situácia v komunikácii. – *Zápisník slovenského jazykovedca*, 10, 1991, č. 1 – 2, s. 35 – 36 (tézy prednášky konanej dňa 20. 3. 1991 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Košiciach).

Slovakisti znovu na Slovensku. Vo štvrtok sa začína SAS. – *Národná obroda*, 29. 7. 1991, s. 8 – 9.

Slovakisti odchádzajú. Myšlienky na záver tohtoročnej SAS. – *Národná obroda*, 27. 8. 1991, s. 3.

Jubilejný ročník zborníka *Studia Academica Slovaca*. – In: *Studia Academica Slovaca*. 20. Prednášky XXVII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1991, s. 5 – 6.

Písmo nič neutají. – *Fiškál*, 3, 1992, č. 3, s. 6.

Kredit svätého Nikdala. – *Roháč*, 44, 1991, č. 9, s. 6.

Navždy sme sa rozlúčili s profesorom Deziderom Horvátom. – *Slovenský stenograf*, 45, 1990/91, č. 5, s. 81.

Slovenčina ako cudzí jazyk. Naše otázky pre prof. PhDr. Jozefa Mistríka, DrSc., riaditeľa *Studia Academica Slovaca*. – *Smena*, 22. 1. 1991, s. 2.

Slovensko je atraktívne. – *Naša univerzita*, 36, 1991, č. 2, s. 3 (rozhovor A. Suroviakovej s J. Mistríkom).

1992

Basic Slovak. Dialógy na videokazete. Scenár J. Mistrík. 1. vyd. Bratislava. Atan 1992.

Basic Slovak. Videokazeta. Učebný text slovenčiny ako cudzieho jazyka v angličtine. 1. vyd. Bratislava, Managing 1992 (autor scenára).

Štylistika a rétorika. 1. vyd. Bratislava, Právnická fakulta Univerzity Komenského 1992. 120 s. (spoluautorka O. Škvareninová).

Slowakisch-Deutsch. Príručka pre účastníkov Svetového festivalu mládeže v roku 1992. Martin 1992. 42 s.

Perspektive der slowakischen Sprache. – In: *Semantische Hefte*. IV/2. Red. J. Schöpfer – J. Knobloch. Heidelberg. J. Schöpfer 1992, s. 342 – 348.

Religiózný štýl. – *Stylistyka*, 1, 1992, s. 82 – 89.

Slovak. – PENN. Language News. Pittsburgh, USA 1992, č. 5, s. 16.
Slovenčine zápečníctvo nesvedčí. – Slovensko, 15, 1992, č. 2, s. 44 – 45.
Reč rodného kraja. – Národná obroda, 29. 7. 1992, s. 7.

1993

Encyklopédia jazykovedy. Sprac. J. Mistrík s olectívom autorov. 1. vyd. Bratislava, Obzor 1993. 520 s. (vedúci kolektívu autorov).

Ref.: 1. Dvonč, L.: Nedel'ná Pravda, 2, 1993, č. 38, s. 6. – 2. Gašinec, E.: Všetko o jazyku a štýle pre slovenčinárov a jazykárov. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 40, 1993/94, s. 125 – 127. – 3. Jarošová, A.: Knižná revue, 3, 1993, č. 17, s. 1. – 4. Ondruš, Š.: Encyklopédia jazykovedy. Dielo vyše šesťdesiatich slovenských a českých lingvistov. – Slovenská Republika, 16. 10. 1993, s. 10. – 5. Škvareninová, O.: Učiteľské noviny, 43, 1993, č. 33, s. 12. – 6. Bartáková, J.: In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada jazykovědná. A. 42. Red. I. Pospíšil. Brno, Masarykova univerzita – Filozofická fakulta 1994, s. 135 – 136. – 7. Dolník, J.: Jazykovedný časopis, 45, 1994, s. 58 – 60. – 8. Dubníček, J.: Najpodrobnejšie o slovenčine. – Práca, 24. 2. 1994, s. 5. – 9. Chmelík, A.: Na okraj recenzie Encyklopédie jazykovedy. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 41, 1994/95, s. 121 (k J. Dubníčkovi). – 10. Uhlár, V.: Literárny týždenník, 7, 1994, č. 2, s. 5. – 11. Králik, L.: Slavica Slovaca, 30, 1995, s. 71 – 73.

Syntax dialógu. – Studia gramatyczne, 5, 1993, s. 165 – 169.

Juristické texty. – In: Text a kontext. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Text v priestore jazykovej komunikácie. Text v priestore literárnej komunikácie. Text v priestore didaktickej komunikácie. Prešov 18. – 19. novembra 1993. Red. F. Ruščák. Prešov, Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1993, s. 78 – 81.

Slovakistika – slovenská jazykoveda. – In: Slavistika na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Bratislava, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1993, s. 24 – 30.

Rozprávkové vretienko. Pozvánka na zaujímavé podujatie so zahraničnou účasťou. – Učiteľské noviny, 43, 1993, č. 12, s. 2.

Záverčné slovo. – In: Text a kontext. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Text v priestore jazykovej komunikácie. Text v priestore literárnej komunikácie. Text v priestore didaktickej komunikácie. Prešov 18. – 19. novembra 1993. Red. F. Ruščák. Prešov, Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1993, s. 289.

Obraz ukrytý v písme. Bude raz grafológ v realizačnom tíme? – Tip, 18, 1993, č. 51 – 52, s. 40 – 41.

Prof. Mistrík na margo recenzie prof. Ondruša. – Slovenská Republika, 23. 10. 1993, s. 12.

Slovensko známe a neznáme. – In: Punka, J. – Kuko, P.: Pod Poľanou a v Honte. Bratislava, Odkazy 1993, s. 316 – 317 (doslov ku knihe).

Genre Semiotics in Verbal Communication. – In: XI. medzinárodný zjazd slavistov. Zborník resumé. Red. S. Mislovičová et al. Bratislava, Veda 1993, s. 300.

Nové slová v slovenčine. – Zvesti, časopis pracovníka Slovenskej poisťovne, 12, 1993, č. 6, s. 18; č. 7, s. 16; č. 8 – 9, s. 16; č. 10, s. 16; č. 11 – 12, s. 20.

Moderné a módné slová (1). – Smena na nedeľu, 30. 7. 1993, s. 10. – Tamže: (2) 6. 8., s. 10. – (3) 13. 8., s. 10. – (4) 20. 8., s. 10. – (5) 27. 8., s. 10. – (6) 3. 9., s. 10. – (7) 10. 9., s. 10. – (8) 17. 9., s. 10. – (9) 24. 9., s. 10. – (10) 1. 10., s. 10. – (11) 8. 10., s. 10. – (12) 15. 10., s. 10. – (13) 22. 10., s. 10. – (14) 29. 10., s. 10.

Otázka Antonína Přídala pro Jozefa Mistríka. – Literární noviny, 14. 1. 1993, s. 2.
Jazyk je dar ... – Knižná revue, 3, 1993, č. 16, s. 17 (rozhovor redakcie časopisu s J. Mistríkom o Encyklopédii jazykovedy, Bratislava 1993).
Priekopnícka encyklopédia. Významné dielo slovenskej jazykovedy. – Národná obroda, 24. 7. 1993, s. 9 (rozhovor K. Hegerovej s J. Mistríkom o Encyklopédii jazykovedy, Bratislava 1993).
Obnovený Štúrov Zvolen. – Smer, 16. 11. 1993, s. 12 (rozhovor A. Potančoka s J. Mistríkom).
Písmo – zrkadlo človeka. – Slobodný piatok, 4, 1993, č. 4, s. 5 (rozhovor I. Sitkovej s J. Mistríkom).

1994

Rečnícke umenie. 1. vyd. Bratislava, Interlingua 194. 152 s.

Ref.: 1. Škvareninová, O.: Rétorika i gramatika. – Literárny týždenník, 8, 1995, č. 13, s. 4 (aj o publikácii: Mistrík, J.: Gramatika slovenčiny. Bratislava 1994). – 2. Škvareninová, O.: Stylistyka, 4, 1995, s. 397 – 398.

Gramatika slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1994. 168 s.

Ref.: Benčatová, E.: Národná obroda, 1. 10. 1994, s. 8. – 2. Očenáš, I.: Prvá syntetická stredoškolská učebnica slovenskej gramatiky. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 41, 1994/95, s. 178 – 181. – 3. Očenáš, I.: Pedagogické rozhľady, 1994 – 1995, č. 3, s. 23 – 24. – 4. Škvareninová, O.: Rétorika i gramatika. – Literárny týždenník, 8, 1995, č. 13, s. 4 (aj o publikácii: Mistrík, J.: Rečnícke umenie. Bratislava 1994). – 5. Pláňavský, V.: Kniha, ktorú by mal mať každý policajt. – Polícia, 4, 1994, č. 7, s. 16. – 6. Hujík, V.: Skutočným majstrom slova. – Lúč, 4. 8. 1994, s. 4. – 7. Škvareninová, O.: Stylistyka, 4, 1995, s. 397 – 398.

Basic Slovak. Slovenčina pre cudzincov. Videokazeta v 15. lekciách. Učebný text v slovenčine. Námet a scenár J. Mistrík. Moderátorky O. Škvareninová a V. Svitačová. Bratislava, Atan 1994.

Viete sa dorozumieť po slovensky? Videokazeta. Kurz rétoriky. Scenár a dialógy E. Gajdošíková a J. Mistrík. Bratislava, Slovenská televízia 1994.

Päť prštekov na ruke. 1. vyd. Bratislava, Buvik 1994 (obrázková kniha – učebnica posunkovej reči pre nepočujúcich; spoluautori D. Hevier, M. Števková, L. Urbár).

Kodifikovaný systém posunkovej reči. S pripojenou videokazetou (autor L. Urbár). 1. vyd. Bratislava, Slovenský zväz sluchovo postihnutých 1994. 18 s.

Slowakisch: Die Entfaltung der Literatursprache. – In: Language Reform. History and Future. (Paralelný fr. a nem. názov.) Red. I. Fodor – C. Hagege. 6. Hamburg, Helmut Buske Verlag [1994], s. 455 – 468 (spoluautorka E. Ehrgangová).

Slovenčina (ani učiteľ) sa nesmie izolovať. – Rodina a škola, 9, 1994, č. 3, s. 6 – 9.

Celoslovenská súťaž v rétorike. Dve CS – Hodnotenie – semináre. – Štúrov Zvolen, 7, 1994, č. 2, s. 4.

Magický Trenčín. – In: 75 rokov Obchodnej akadémie v Trenčíne. Red. L. Jandák. Trenčín, Obchodná akadémia v Trenčíne 1994, s. 9.

Literárny ateliér. – Sme na nedeľu, 28 (47, 1994, č. 28a, s. 13; č. 34a – č. 46, s. 13).

Čo vieme o grafológii. – Rodinník, 1, 1994, č. 2, s. 4 – 7.

Čo hovorí písmo. Grafológia. – Hry Niké, 1, 1994, č. 5, s. 22; č. 6, s. 23 – 24; č. 7, s. 22 – 23; č. 8, s. 22.

Akoby náhodou. – Verbum, 5, 1994, s. 206 – 207 (o básnikoch M. Šprincovi a J. Silanovi).

Nové slová v slovenčine. – Zvesti, časopis pracovníka Slovenskej poisťovne, 13, 1994, č. 1, s. 16; č. 2, s. 16; č. 3 – 4, s. 20; č. 5, s. 20; č. 6, s. 16; č. 7 – 8, s. 28; č. 9 – 10, s. 28; č. 11 – 12, s. 28.

Nové a módné slová v slovenčine. (1) – Smena na nedeľu, 8. 1. 1994, s. 10. – Tamže: (2) 15. 1., s. 10. – (3) 22. 1., s. 10. (10) 5. 2., s. 10. – (11) 29. 1., s. 10. – (12) 5. 2., s. 10. – (13) 12. 2., s. 10.

Široké spektrum slovenčiny a jej profesora. – Život, 44, 1994, č. 50, s. 6 – 7 (rozhovor s J. Mistríkom).

Univerzita života po slovensky. – Nedeľná Pravda, 3, 1994, č. 32, s. 23 (rozhovor A. Bírošikovej s J. Mistríkom).

Široká náruč slovenská. Dnes začína seminár Studia Academica Slovaca – už tridsiatykrát. – Večerník, 1. 8. 1994, s. 2 (rozhovor A. Bírošikovej s J. Mistríkom).

Nehľadajme sa v cudzích zrkadlách. – Smena na nedeľu, 18 (42), 1994, č. 34, s. 5 (rozhovor E. Slováka s J. Mistríkom).

1995

Kurz grafológie. 1. vyd. Šamorín, Fontana 1995. 164 s.

Slovenčina pre národnostné menšiny. Filmové spracovanie seriálu o slovenčine. Zost. M. Zelina. Bratislava, ALEF-štúdio 1995 (spoluautor, autor 5 kapitol).

K výskumu jazyka masmédií – retrospektívne i perspektívne. – Otázky žurnalistiky, 38, 1995, s. 237 – 240.

Vysoká škola nie je kontínuom strednej školy. – In: Univerzita Komenského a vysokoškolská edukácia – minulosť, prítomnosť a budúcnosť. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie konanej v dňoch 21. a 22. novembra 1994 v Bratislave pri príležitosti 75. výročia založenia Univerzity Komenského. Red. P. Hrnčiar et al. Bratislava, Univerzita Komenského 1995, s. 230 – 232.

Literárny ateliér. – Smena na nedeľu, 29 (48), 1995, č. 1a – č. 32a, s. 13.

Slovenčina a novinári. Jazyk ako prostriedok komunikácie. Za 150 rokov od uzákonenia spisovnej slovenčiny pribudlo 75 000 nových slov. Každé šieste slovo v slovenčine má cudzí pôvod. – Fórum, 6, 1995, č. 4, s. 1. – Znovu publikované: Reč naša materinská. – Výber, 28, 1995, č. 21, s. 15.

„Načo vatry preskakovať.“ – Smer dnes, 5, 1995, č. 186, s. 22.

Nové slová v slovenčine. – Zvesti, časopis pracovníka Slovenskej poisťovne, 14, 1995, č. 1 – 2, s. 32; č. 3 – 4, s. 18; č. 5 – 6, s. 16; č. 7 – 8, s. 36; č. 9, s. 16; č. 11 – 12, s. 36.

Čo pežrádza písmo. Grafológia pre Vás. – Rodina, 27, 1995, č. 3, s. 14 – 15; č. 4, s. 14 – 15; č. 5, s. 14 – 15; č. 6, s. 14 – 15; č. 7, s. 14 – 15; č. 8, s. 14 – 15; č. 9, s. 14 – 15; č. 10, s. 14 – 15; č. 11, s. 14 – 15; č. 12, s. 14 – 15.

Príťažlivá knižka o komunikácii. [Škvareninová, O.: Rečová komunikácia. Bratislava 1995.] – In: Literárny týždenník, 8, 1995, č. 37, s. 5 (ref.).

Jubileum slovenskej stenografie. – Slovenský stenograf, 50, 1995/96, s. 1 – 2.

Ako ich nepoznáte. Prof. Jozef Mistrík, DrSc. – Televízia a rozhlas, 1995, č. 20, s. 3 (rozhovor M. Rapantovej s J. Mistríkom).

Životaschopná slovenčina. Hovoríme s jazykovedcom Jozefom Mistríkom. – Literárny týždenník, 8, 1995, č. 16, s. 1, 11 (rozhovor D. Machalu s J. Mistríkom). – Úryvok uverejnený v Slovenskej Republike, 24. 4. 1995, s. 5.

1996

Efektívne čítanie. 1. vyd. Bratislava, Veda 1996. 116 s.

Ekonómia reči. – Zázpisník slovenského jazykovedca, 15, 1996, s. 25 (tézy prednášky konanej 16. 4. 1996 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).

Verbálne a neverbálne prvky v reči. – Zázpisník slovenského jazykovedca, 15, 1996, s. 24 (tézy prednášky konanej 21. 3. 1996 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove).

Život je boj s časom. Na posiedke s jazykovedcom univerzitným profesorom Jozefom Mistríkom. – Slovenská Republika, 2. 2. 1996, príl. Víkend, s. 10 (rozhovor N. Stenclákovvej s J. Mistríkom).

1997

Štylistika. 3., uprav. vyd. Bratislava, Media Trade – Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1997. 600 s.

Ref.: Orgoňová, O.: Štylistika Jozefa Mistríka po tretí raz. – Slovenská reč, 63, 1998, s. 301 – 307.

Učiteľská rétorika. 1. vyd. Banská Bystrica, Metodické centrum 1997. 44 s.

Rétorika v komunikácii – komunikácia v rétorike. – In: Štylistika neverbálnej komunikácie. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v dňoch 15. – 16. februára 1996. Konferencia sa konala na počesť univ. prof. PhDr. Jozefa Mistríka, DrSc., pri príležitosti jeho 75. narodenín. Red. J. Sabol et al. Bratislava, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave 1997, s. 153 – 155, angl. res. s. 156.

1999

Jazyk a reč. 2., upravené vyd. Bratislava, Mladé letá 1999. 432 s.

Recenzia recenzie vyprovokovaná textom O. Orgoňovej k 3. vydaniu štylistiky J. Mistríka. – Slovenská reč, 64, 1999, s. 177 – 179 (s pripojenou pozn. red.).

Redakčná činnosť

Jazykovedný časopis, 47, 1996 – 48, 1997 (člen red. rady).

Literatúra

Horecký, J.: Päťdesiat rokov Jozefa Mistríka. – Slovenská reč, 36, 1971, s. 112 – 113.

Trnka, F.: Univ. doc. PhDr. Jozef Mistrík jubiluje. – Slovenský stenograf, 25, 1970/71, s. 101 (k 50. narodeninám, na s. 102 výber z publikačnej činnosti).

Jubileá. – Naša univerzita, 17, 1970/71, č. 6, s. 7 (aj k 50. narodeninám J. Mistríka).

Jubileum. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 17, 1971/72, s. 185 (k 50. narodeninám).

Malacký, J.: Jubileum jazykovedca. – Učiteľské noviny, 21, 1971, č. 6, s. 7 (k 50. narodeninám).

- Malacký, J.: Jubileum jazykovedca. Doc. Jozef Mistrik – 50-ročný. – *Ľud*, 2. 2. 1971, s. 5
- Ihnátová, E.: Doc. dr. Jozef Mistrik päťdesiatročný. – *Smer*, 2. 2. 1971, s. 4. Jozef Mistrik. – In: *A nyelvtudomány ma*. Red. Gy. Szépe. Budapest, Gondolat 1973, s. 459 (heslo).
- Dvonč, L.: Súpis prác prof. Jozefa Mistrika za roky 1953 – 1970. – *Slovenská reč*, 36, 1971, s. 113 – 124.
- Jubileá. – *Naša univerzita*, 21, 1975/76, č. 7, s. 7 (aj k 55. narodeninám J. Mistrika).
- Dňa 2. t. m. sa dožil 55 rokov doc. PhDr. Jozef Mistrik, DrSc. – *Večerník*, 9. 2. 1976, s. 3.
- Malacký, J.: Jubileum jazykovedca. – *Učiteľské noviny*, 26, 1976, č. 7, s. 11 (k 55. narodeninám).
- Vasilieva, L. I.: Lekcii slovacchich učonych. – *Vesnik Moskovskogo universiteta*, 1976, č. 4, s. 74 – 75 (o prednáškach E. Paulinyho, P. Ondrusa a J. Mistrika na Katedre slovanských filológií Filologickej fakulty Moskovskej štátnej univerzity M. V. Lomonosova v štud. r. 1974/75).
- Mistrik, Jozef. – In: *Encyklopédia Slovenska*. 3. K – M. Red. V. Hajko et al. Bratislava, Veda 1979, s. 599 (heslo).
- Žitná, V.: Zo stretnutia v Dolnej Krupej. – *Hudobný život*, 19. 2. 1979.
- Mistrik Jozef. – *Pyramída*, 9, 1979/80, č. 102, s. 3249 – 3250 (heslo).
- Augustínská, D.: Mnohostrannosť vedca. K životnému jubileu významného slovakistu. – *Slovensko*, 5, 1981, č. 8, s. 25 (k 60. narodeninám).
- Dvonč, L.: Súpis prác prof. Jozefa Mistrika za roky 1971 – 1979. – *Slovenská reč*, 46, 1981, s. 52 – 61.
- Findra, J.: Životné jubileum Jozefa Mistrika. – *Slovenská reč*, 46, 1981, s. 48 – 52 (k 60. narodeninám).
- Horecký, J.: Na šesťdesiatku prof. Jozefa Mistrika. – *Jazykovedný časopis*, 32, 1981, s. 80.
- Dubníček, J.: Univerzitný profesor J. Mistrik jubiluje. – *Učiteľské noviny*, 31, 1981, č. 7, s. 11 (k 60. narodeninám).
- J. S. [= Sabol, J.]: Štýl je človek. – *Rozhlas*, 1981, č. 13, s. 3 (k 60. narodeninám).
- Jacko, J.: Významné dielo širokého záberu. – *Východoslovenské noviny*, 13. 2. 1981, príl., s. 2 (k 60. narodeninám).
- Jubileá. – *Naša univerzita*, 28, 1980/81, č. 7, s. 7 (aj k 60. narodeninám J. Mistrika).
- Kudlička, E.: Mnohostranná činnosť jazykovedca. Univerzitný profesor Jozef Mistrik šesťdesiatročný. – *Pravda*, 31. 1. 1981, s. 5.
- Machala, D.: So svetom a do sveta. Reportážne poznámky z jednej svadobnej cesty. – *Nové slovo*, 23, 1981, č. 36, s. 15 (v článku o zájazde frekventantov letného seminára slovenského jazyka a kultúry *Studia Academica Slovaca* po Slovensku aj o J. Mistrikovi, riaditeľovi SAS).
- Malacký, J.: Jubileum jazykovedca. – *Smena*, 1. 3. 1981, (k 60. narodeninám).
- Matula, M.: Profesor Jozef Mistrik šedesátnikom. – *Sekretárska praxe*, 21, 1981/82, č. 1, s. 3.
- Ondruš, Š.: Jazykovedné dielo Jozefa Mistrika. – In: *Studia Academica Slovaca*. 10. Prednášky XVII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. Š. Ondruš. Bratislava, Alfa 1981, s. 23 – 32 (k 60. narodeninám).
- V minulých dňoch sa dožil... – *Naša univerzita*, 28, 1980/81, č. 7, s. 7 (k 60. narodeninám).
- Trnka, F.: Univerzitný profesor PhDr. Jozef Mistrik šesťdesiatročný. – *Slovenský stenograf*, 35, 1980/81, č. 6, s. 106.
- Balcar, M. et al.: Bibliografija čechoslovakoj rusistiki (1971 – 1980). Red. V. Sato. Praga, Gosudarstvennoje pedagogičeskoje izdatel'stvo 1982 (paralelné čes. znenie), s. 33, 432 (záznam prác J. Mistrika za roky 1972, 1977, 1979).
- Mistrik Jozef. – In: *Pedagogická encyklopédia Slovenska*. 1. Red. O. Pavlík et al. Bratislava, Veda 1984, s. 582 (heslo).
- Sabol, J.: Štýl je človek. Univ. prof. dr. Jozef Mistrik, DrSc., medzi košickými novinármi. – *Večer*, 11. 6. 1982, s. 4.

V klube ČSSP na Dunajskej ulici 62. – Večerník, 8. 4. 1983 (o účasti J. Mistrika na podujatí Človeka poznáš po reči).

Mistrík, J. – In: Co je co? 3) Příručka pro každý den. Sprac. R. Reisenauer – J. Havelka – L. Maršíková – A. Tejnor. 2., preprac. a dopl. vyd. Praha, Pressfoto – vydavatelství ČTK 1984, s. 538 (heslo).

Horecký, J.: Professeur Jozef Mistrík, docteur e` lettres. – In: Recueil linguistique de Bratislava. 8. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1985, s. 9 – 13 (k 65. narodeninám).

Prof. PhDr. Jozef Mistrík, DrSc. – Slovensko, 9, 1985, č. 1, s. 31 – 32 (heslo).

Augustínská, D.: K jubileu slovakistu profesora Jozefa Mistríka. – Slovensko, 10, 1986, č. 5, s. 7 (k 65. narodeninám).

Horecký, J.: Jozef Mistrík – 65 rokov. – Jazykovedný časopis, 37, 1986, s. 90 – 91.

Ihnátková, N.: Jubileum profesora Jozefa Mistríka. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 32, 1985/86, s. 186 (k 65. narodeninám).

Mlacek, J.: Jozef Mistrík šesťdesiatpäťročný. – Slovenská reč, 51, 1986, s. 58 – 60.

Oravcová, A.: Autorský register časopisu Slovenská reč 1, 1932/1933 – 50, 1985. Bratislava, Veda 1986 (príl. čas. Slovenská reč, 51, 1986), s. 34, 100 – 101, 148, 179 (záznam prác J. Mistríka uverejnených v rokoch 1958 – 1984 v Slovenskej reči).

Synek, B.: Robí nielen to, čo musí. Učiteľské noviny, 36, 1986, č. 16, s. 7 (o J. Mistríkovi pri príležitosti udelenia Medaily J. Á. Komenského).

Mistrík Jozef. – In: Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1925 – 1975). Martin, Matica slovenská 1987, s. 688 – 717, opravy a doplnky (príl.), s. 14 (súpis prác J. Mistríka za roky 1953 – 1975).

Mistrík, J.: In: Malá encyklopédia Slovenska. Zost. J. Vladár et al. Red. V. Hajko et al. Bratislava, Veda 1987, s. 321 (heslo).

Tajomstvo profesora Mistríka. – Svet socializmu, 37, 1987, č. 38, s. 6 (frekventanti letného seminára slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca o J. Mistríkovi).

Vzácná návšteva medzi nami. – Hlas ľudu, 44, 1987, č. 13, s. 11 (správa o návšteve J. Mistríka v Slovakistickom ústave Filozofickej fakulty univerzity v Novom Sade).

Leselidzeová, N.: [Vyznanie o Slovensku.] – Slovensko, 13, 1989, č. 12, s. 26 (so zmienkou o J. Mistríkovi).

Profesor Jozef Mistrík. – Československý svet, 1989, č. 7, s. 22.

Sabol, J.: Jazykovedec Jozef Mistrík. – In: Textika a štylistika. Zborník príspevkov z celoštátnej štylistickej konferencie Bratislava 29. – 31. 1. 1986. Red. J. Mistrík. Bratislava, Univerzita Komenského 1989, s. 9 – 15.

Šoková, O.: Vzorová prednáška o prednáške. – Poľnohospodár, 33, 1989, č. 14, s. 2 (správa o prednáške J. Mistríka o rétorike, konanej koncom marca 1989 na Vysokej škole poľnohospodárskej v Nitre).

Nowak: Grenzbevölkerung lernt Slowakisch. – NÖN (Niederösterreichische Nachrichten, St. Pölten, Rakúsko), 26, 1990, č. 11, s. 8.

Vitko, P.: S kým do sveta (vrásky profesora slovenčiny, šéfa diplomacie a mňa). – Zmena, 2, 1990, č. 58 (so zmienkou o J. Mistríkovi).

Čechová, M.: Významné jubileum slovenské a české jazykovedy. – Naše reč, 74, 1991, s. 148 – 151 (k 70. narodeninám).

Červeňák, P.: Životné jubileum univerzitného profesora PhDr. Jozefa Mistríka, DrSc. – Slovenský stenograf, 45, 1990/91, s. 101 – 102 (k 70. narodeninám).

Dudok, M.: Jubileum profesora Jozefa Mistríka. – Nový život (Juhoslávia), 43, 1991, č. 1 – 2, s. 61 – 65 (k 70. narodeninám).

- Dvonč, L.: Súpis prác prof. Jozefa Mistrika za roky 1980 – 1989. – Slovenská reč, 56, 1991, s. 37 – 50.
- Mistrík Jozef. – In: Kto je kto na Slovensku 1991. Red. V. Adamec et al. Bratislava, konzorcium Encyklopédia 1991, s. 118 (heslo).
- O rétorike a komunikácii. – Spišské hlasy, 32, 1991, č. 10, s. 4 (správa o prednáške J. Mistrika o rétorike a komunikácii v doškoľovacom stredisku v Spišskej Kapitule).
- Hegerová, K.: Život naplnený prácou. K jubileu jazykovedca Jozefa Mistrika. – Národná obroda, 1. 2. 1991, s. 12 (k 70. narodeninám J. Mistrika).
- Horecký, J.: Na polstoročnicu prof. Jozefa Mistrika. – Jazykovedný časopis, 42, 1991, s. 65 – 66 (k 70. narodeninám a 50-ročnému učiteľskému pôsobeniu J. Mistrika).
- Mlacek, J.: Prof. Jozef Mistrík sedemdesiatročný. – Slovenská reč, 56, 1991, s. 35 – 36.
- Škvareninová, O.: Jozef Mistrík sedemdesiatročný. Životné jubileum zakladateľa modernej štylistiky. – Večerník, 1. 2. 1991, s. 7.
- Host'om profesor. – Večerník, 3. 4. 1992, s. 4 (stručná informácia o stretnutí J. Mistrika s pedagógmi v Základnej škole na Ostredskej ulici v Bratislave).
- Sabol, J.: Jozef Mistrík. – Slovenské národné noviny, 3 (7), 1992, č. 19, s. 4.
- Mistrík, Jozef. – In: Encyklopédia jazykovedy. Sprac. J. Mistrík s kolektívom autorov. Bratislava, Obzor 1993, s. 277 (heslo).
- Mistrík, Jozef. – In: Malá slovenská encyklopédia. Zost. a red. sprac. kolektív pracovníkov Encyklopedického ústavu SAV. Bratislava, Encyklopedický ústav SAV – Goldpress Publishers 1993, s. 450 (heslo).
- (ja): Pre literárne talenty. – Pravda, 21. 4. 1995, s. 4 (informácia o súťaži, ktorej výsledky bude posudzovať porota na čele s J. Mistríkom).
- V. M.: Len niekoľko slov. – Smena na nedeľu, 8. 9. 1994, s. 5 (k rozhovoru s J. Mistríkom uverejnenému na stránkach časopisu).
- Mistrík, Jozef. – In: Slovakia and the Slovaks. A Concise Encyclopedia. Zost. M. Strhan – D. P. Daniel. Bratislava, Encyclopedical Institute of the Slovak Academy of Sciences – Goldpress Publishers 1994, s. 395 (heslo).
- Osobnosť prof. Jozefa Mistrika. Videokazeta. Námet T. Syneková a J. Mistrík. Bratislava, Slovenská televízia, relácia Profily, 7. 2. 1994, 22, 35 – 23, 10 h. na programe Slovenská televízia 1).
- Oravcová, A.: Autorský register časopisu Slovenská reč, 51, 1986 – 60, 1995. – Slovenská reč, 60, 1995, s. 372 (záznam prác J. Mistrika uverejnených v r. 1987 – 1989 v Slovenskej reči).
- Bajziková, E.: Životné jubileum profesora Jozefa Mistrika. – Slovenská reč, 61, 1996, s. 48 – 50 (k 75. narodeninám).
- Dvonč, L.: Jozef Mistrík. Personálna bibliografia. 1948 – 1995. Bratislava 1996. 76 s.
- Ihnátková, N.: Konferencia o neverbálnej štylistike a jubileum profesora Jozefa Mistrika. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 42, 1995/96, s. 252 – 255 (k 75. narodeninám).
- Bajziková, E.: Životné jubileum profesora Jozefa Mistrika. – Slovenská reč, 61, 1996, s. 48 – 50 (k 75. narodeninám).
- Dvonč, L.: Jozef Mistrík. Personálna bibliografia 1948 – 1995. Bratislava 1996. 76 s.
- Ihnátková, N.: O neverbálnej štylistike a jubileum profesora Jozefa Mistrika. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 42, 1995/96, s. 252 – 255 (k 75. narodeninám).
- Škvareninová, O.: Jubileum profesora Jozefa Mistrika. – Jazykovedný časopis, 47, 1996, s. 56 – 57 (k 75. narodeninám).
- Jozef Mistrík. – In: Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1976 – 1985). Bratislava, Veda 1997, s. 359 – 371).
- Sabol, J.: Jazykovedné dielo Jozefa Mistrika. – In: Štylistika verbálnej komunikácie. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v dňoch

15. – 16. februára 1996. Konferencia sa konala na počesť univ. prof. PhDr. Jozefa Mistríka, DrSc., pri príležitosti jeho 75. narodenín. Red. J. Sabol et al. Bratislava, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave 1997, s. 23 – 28, angl. res. s. 28.

Mistrík, J. – In: Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1986 – 1995). Bratislava, Veda 1998, s. 385 – 394 (doplnok k bibliografii J. Mistríka za roky 1976 – 1985 a súpis prác za roky 1986 – 1995).

Hallon, L.: Filozof jazyka a majster komunikácie. Miloval slovenčinu a všetky aktivity súvisiace s jazykom. – Verejná správa, 55, 2000, č. 19, s. 26 – 27.

Horecký, J.: Neprerušená komunikácia. – Kultúra slova, 34, 2000, s. 228 (nekrológ).

Odišiel jazykovedec. – Večerník, 17. 7. 2000, s. 1.

Ondruš, Š.: Životná a jazykovedná púť profesora Jozefa Mistríka. – Kultúra, 23, 2000, č. 18, s. 11 (nekrológ).

Považaj, M.: Za profesorom Jozefom Mistríkom. – Kultúra slova, 34, 2000, s. 228 – 232.

Zostavil *Ladislav Dvonč*

Za profesorom Aloisom Jedličkom

V horúcich dňoch tohto leta nás zastihla správa, že sa s nami vo veku nedožitých osemdesiatich ôsmich rokov (23. júna 2000) navždy rozlúčil Alois J e d l i č k a, profesor Karlovej univerzity v Prahe a u nás osobitne vítaný a obľúbený autor. S jeho skromným a šarmantným vystupovaním sme sa mali možnosť neraz stretnúť na konferenciách a zasadaniach na Slovensku, ale aj čítať jeho práce písané typickým individuálnym rukopisom v našich časopisoch. Naposledy sme s ním mali intenzívne kontakty pri príprave *Dynamiky slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*, ktorú ako autor najpovolanejší svojím veľmi precíznym a dôkladným oponentským posudkom vypevnil na cestu.

Zo života A. Jedličku si pripomeňme, že sa narodil v Brne a na tamojšej Masarykovej univerzite vyštudoval český a nemecký jazyk. S jeho germanistickou orientáciou súvisí i to, že mnohé svoje štúdie a knižné práce vydával neskôršie aj v Nemecku a že ho svojím členstvom počtila práve Saská akadémia vied. Možno nie všetci vedia, že vedeckú kariéru začal A. Jedlička v Košiciach, kde pôsobil najprv (v r. 1937 – 1938) ako stredoškolský profesor. Neskôr potom bola jeho kariéra spojená už len s Prahou (Kancelária Slovníka českého jazyka ČAVU, Pedagogická fakulta KU, Vysoká škola pedagogická, napokon Filozofická fakulta Karlovej univerzity), kde vo väčšine prípadov pracoval vo vedúcich funkciách. Naposledy viedol Katedru českého a slovenského jazyka FF KU.

Vo vedeckej práci sa venoval azda najviac teórii spisovného jazyka, ako aj jeho vývinu, osobitne, pravdaže, charakteristike českého spisovného jazyka a jeho kultúre. Nebol to však nijaký nezmieriteľný „spisovnocentrista“. Jeho pohľad bol vždy

vyvážený, orientovaný sociolingvisticky a komunikačne, v čom stimuloval aj našu jazykovednú teóriu. Pre nás sa totiž už dávno stala klasickou nielen jeho vysokoškolská učebnica *Česká mluvnice*, ktorú napísal spolu s Bohuslavom Havránkem, ale aj jeho monografia *Spisovný jazyk v současné komunikaci*, ktorá vyšla i v nemčine. Veľkú cenu mali pre nás aj jeho znamenité články venované konfrontácii češtiny a slovenčiny a prekladateľským problémom medzi našimi dvoma jazykmi. V tomto ohľade sú pozoruhodné takisto jeho časti v monografiách *Slovenština a Čeština*. Sledovali sme, pravdaže, aj jeho prínos do oblasti lexikológie a lexikografie, štylistiky, to, ako postupuje ako lexikograf (*Průruční slovník českého jazyka*, *Slovník slovanské lingvistické terminologie*) i ako kodifikátor (*Pravidla českého pravopisu*), ako rieši konkrétne otázky každodennej jazykovej kultúry vo výberoch z jazykových kútikov i ako si počína ako organizátor a člen redakčných rád, medzinárodných komisií atď. Vo všetkom sme našli inšpiráciu.

Odchod Aloisa Jedličku nie je preto stratou len pre českú lingvistiku.
Češť jeho pamiatke!

Slavomír Ondrejovič

Životné jubileum docentky Miloslavy Sokolovej

Písať pri príležitosti okrúhleho životného jubilea o priateľke, kolegyni a vedeckej a pedagogickej spolupracovníčke znamená pre mňa veľmi nezvyčajnú úlohu. Jednak ide o potrebný odstup, no predovšetkým o samotný fakt jubilea, ktorý sa v toku času a zoči-voči realite zdá nepravdepodobný a neuveriteľný – životopisné údaje však nútia človeka uveriť: doc. PhDr. Miloslava S e m j a n o v á - S o k o l o v á, CSc., sa narodila 6. júna 1950 v Trhovišti na východnom Slovensku. Temperament rodného Zemplína, jeho plnokrvný jazyk, no aj zádumčivá melanchólia roviny ostali v jubilantkinej duši dávno potom, čo opustila lavice základnej a strednej školy a čo sa jej druhým domovom stal Prešov, kde v rokoch 1968 – 1973 študovala na Filozofickej fakulte Univerzity P. J. Šafárika (terajšej Prešovskej univerzity) slovakistiku a germanistiku a kde od veľmi úspešného zavŕšenia vysokoškolského štúdia pracovne pôsobí na Katedre slovenského jazyka a literatúry postupne ako asistentka, odborná asistentka a od roku 1995 ako docentka. Ozveny Zemplína možno nájsť v jej rigoróznjej práci *Zemplínske nárečia. Hláskoslovie*, ktorú obhájila v roku 1976, i v niektorých štúdiách, venovaných toponymii v zemplínskych nárečiach, ich vnútornej diferenciacii a osobitne nárečiu Trebišova, no najmä v antológii zemplínskej piesňovej ľudovej poézie *Lubojsc, Bože, lubojsc, jaka je presladka* (1983), do ktorej ako

spolupracovníčka svojho kolegu zo stredoškolských i vysokoškolských čias Jána Zambora zozbierala 114 piesní, navrhla jazykové zásady prepisu textov a pripravila slovníček nárečových výrazov. Už v rámci dialektologických výskumov sa u M. Sokolovej prejavil záujem o onomastiku, ktorej venovala niekoľko štúdií i úspešných vystúpení na konferenciách, predovšetkým na 13. medzinárodnom onomastickom kongrese v Krakove v roku 1978.

Takýto spätný, rekapitulačný pohľad na životné osudy, pedagogickú prácu i vedeckú tvorbu jubilatky odhalí až prekvapujúco pevnú súčinnosť jednotlivých zložiek jej osobnosti, ako aj vnútornú vývinovú kontinuitu vedecko-pedagogických záujmov a výsledkov: už od začiatku pedagogického pôsobenia sa hlavnými oblasťami jej učiteľskej aktivity stali morfológia súčasného slovenského jazyka, český jazyk, čiastočne sociolingvistika a vyučovanie slovenčiny ako cudzieho jazyka (M. Sokolová pôsobila v rokoch 1973 – 1974 ako lektorka slovenského jazyka a kultúry na Štátnej univerzite v Užhorode, v rokoch 1977 – 1978 na Letnej škole slovanských štúdií Karlovej univerzity v Prahe a v rokoch 1987 – 1988 na Lipskej univerzite; v súčasnosti pôsobí ako lektorka slovenčiny a češtiny na Filozofickej fakulte Univerzity v Regensburgu).

Sledujme teda jednotlivé línie jubilatkinkej vedeckej a pedagogickej aktivity. Ak sa do takéhoto sledovania pustíme, musíme to skutočne robiť súbežne, keďže výrazným znakom jej pracovnej metódy je práve prepojenie vedeckého a pedagogického rozmeru. Didaktické potreby sa často stali inšpiráciou pre dôkladný vedecký výskum a naopak, výsledky svojho vedeckého výskumu autorka často didakticky rozpracúvala a dopracúvala. Okrem toho je pre štýl práce jubilatky typická dôkladná príprava – každému väčšiemu výstupu výskumného projektu (niektoré boli stanovené individuálne, väčšina z nich však bola podchytená inštitucionálne) predchádzal rad štúdií, v ktorých sa predkladal diskusný návrh na riešenie základných otázok. Takto sa pripravovala prvá monografia *Sémantika slovesa a slovesný rod* (1993), ktorá priamo nadviazala na kandidátsku dizertačnú prácu M. Sokolovej *Funkčno-sémantická kategória genus verbi v spisovnej slovenčine* (1984). V práci sa riešili nasledujúce okruhy problémov: vývin teórie intencie smerom k valencii a na druhej strane k významu v slovenskej a českej jazykovede; sémantické delenie slovies v slovenčine (dosiaľ najpodrobnejšie) na základe sémantických príznakov dianie, akčnosť, mutačnosť a rozčlenenosť; kompatibilita a inkompatibilita sémantických príznakov slovesa so sémantickými príznakmi prostriedkov kategórie diatézy; morfológická a syntaktická charakteristika reflexívnych a participiálnych transformátov a rezultatívnych konštrukcií; komunikatívno--pragmatická charakteristika prostriedkov kategórie diatézy a metodické postupy pri sémantickej klasifikácii slovenských slovies a pri identifikácii jazykových prostriedkov kategórie diatézy. Pre spomínanú

metódu práce autorky je príznačné to, o čom v úvode k tejto monografii sama informuje: „Bezprostredným podnetom na ich (= odpovede na otázky, týkajúce sa možností, limitov a kritérií tvorenia pasívnych tvarov, pozn. D. S.) explicitné formulovanie však boli povinnosti autorky ako lektorky slovenského jazyka, pretože pri vyučovaní slovenčiny ako cudzieho jazyka bolo potrebné študentom stanoviť čo najpresnejšie pravidlá, podľa ktorých sa tvoria reflexívne a participiálne transformáty v spisovnej slovenčine.“ Táto monografia zároveň poukázala na ďalšiu črtu autorkinej metódy: vidno v nej nielen nadväznosť na tradíciu slovenskej lingvistiky, ale aj sympatiu k výsledkom prác hlavne nemeckých, českých a poľských autorov. Cieľom druhej autorkinej knižnej práce, vysokoškolskej učebnice *Kapitolky z morfológie slovenského jazyka* (1995), je priblížiť (časovo i vedeckým prínosom) nové poznatky z morfológie aplikované na pedagogickú prax. V teoretických kapitolách sa autorka venuje segmentácii a identifikácii gramatických tvarov, sémantickej klasifikácii predikátu, vzťahu intencie a valencie, slovesnému rodu a klasifikácii deklinačných typov substantív. Druhá časť sa systematicky venuje jednotlivým slovným druhom a zároveň prináša cvičenia a tabuľky, ktoré slúžia ako podklad práce na prednáškach a seminároch z predmetu morfológia súčasnej spisovnej slovenčiny. V poslednej z teoretických kapitoliek autorka nastoľuje nový pohľad na jednu z najtradičnejších oblastí slovenskej systematickej morfológie, a to na deklinačné typy substantív. Vyslovuje nádej, že aj k tejto oblasti sa dá v pedagogickej praxi pristupovať tvorivo: odkrýva neúčelnú variantnosť v rámci tradičných skloňovacích typov a navrhuje novú klasifikáciu slovtvorných typov, okrem iného aj preto, aby sa odstránili paradoxné formulácie typu: „... väčšina substantív skloňujúcich sa podľa vzoru dub a ulica má iné relačné morfémy než samotný vzor“. Kapitoly o slovesnom rode, o vzťahu intencie a valencie či o sémantickej klasifikácii predikátu jednak nadväzujú na prvú jubilatkinu monografiu, jednak spolu s kapitolami o segmentácii a identifikácii gramatických tvarov predznamenávajú ďalšie výskumné aktivity M. Sokolovej. Spolu s J. Nižníkovou a ďalšími spolupracovníkmi pripravila koncepciu a vydanie jedného z diel, ktoré v slovenskej lingvistike výrazne chýbali, a to *Valenčného slovníka slovenských slovies* (1998). Jubilantka sa podieľala hlavne na teoretických častiach práce, týkajúcich sa sémantickej charakteristiky slovies, valenčnej štruktúry transformátov a vidových dvojíc, ako aj na koncipovaní slovníkovej časti: slovník obsahuje 625 slovies a 2060 lexíí a ich valenčných štruktúr s gramatickou a sémantickou charakteristikou jednotlivých komponentov týchto štruktúr. Završením niekoľkoročnej intenzívnej práce autorského kolektívu G. Moško, F. Šimon a V. Benko, ktorý pod vedením autorky intenzívne pracoval vo veľmi provizórnych podmienkach, sa stalo ďalšie dielo, ktoré je v slovenskej lingvistike novátorské, a to *Morfematický slovník slovenčiny* (1999). M. Sokolová je autorkou koncepcie slovníka, ako aj teoretického úvodu k nemu. Pri tejto práci, ako ostatne pri všetkých, preukázala

nielen svoju vedeckú erudíciu a invenciu, ale aj príkladnú pracovitosť, dôslednosť, trepezlivosť a vynikajúce organizačné schopnosti – provizórnosť pracovných podmienok v knižnom výsledku práce autorského kolektívu nevidno ani v najmenšom. A hoci spomínané dva slovníky sú prácami ešte veľmi čerstvými, predsa sa zdá, že ich pokračovanie na seba nedá dlho čakať. V obidvoch sa zároveň črtá pravdepodobne jedna z najbližších oblastí jubilatkinho výskumného záujmu, a to aspektológia.

Od začiatku svojej výskumnej aktivity sa M. Sokolová venuje aj komparatívnej jazykovede. Z komparatívneho pohľadu sa zamerala na slovenčinu a nemčinu, čoraz viac sa však začala venovať vzájomným slovensko-českým jazykovým kontaktom, a to tak zo sociolingvistického hľadiska (kľúčové štúdie *Komunikatívna efektívnosť českých kontaktných javov v slovenčine*, 1991, a *České kontaktné javy v slovenčine*, 1995), ako aj zo systémového, resp. systémovo-didaktického hľadiska. Tento prístup najvýraznejšie odráža učebnica *Český jazyk (Diferenčné javy a cvičenia)*, 1991. Zatiaľ posledným jubilatkiným príspevkom k tejto problematike bola jej účasť na práve zavŕšenom medzinárodnom výskumnom projekte *Súčasný česko-slovenský a slovensko-český jazykové kontakty. Výskum pasívneho bilingvizmu*, ktorý sa spoločne riešil na univerzitách v Olomouci, Hradci Králové v Českej republike a v Prešove. Je príznačné, že M. Sokolová sa stala autorkou koncepcie jedného z výstupov projektu, a to vysokoškolskej učebnice, ktorá je v dvoch mutáciách pripravená na vydanie v knižnej podobe i v podobe kompaktného disku: *Renovovaný kurz češtiny pre Slovákov* a *Renovovaný kurz slovenčiny pre Čechov*. Záujem o slovensko-české jazykové kontakty v teoretickej rovine autorka postupne rozšírila na ďalšie západoslovenské jazyky. Má na to tie najlepšie predpoklady: je niekoľkonásobnou absolventkou letného kurzu poľského jazyka Polonicum vo Varšave a Letnej školy hornolužickej srbčiny v Budyšíne. Zatiaľ poslednou prácou z tejto oblasti je štúdia *Fonologické porovnanie západoslovenských jazykov* (v tlači).

Popri svojom základnom výskumnom zameraní sa jubilatka v posledných pätnástich rokoch venovala aj sociolingvistickému výskumu, hlavne výskumu jazykovej situácie na východnom Slovensku. A keďže hádam okrem prvej a poslednej sociolingvisticky zameranej štúdie M. Sokolovej (*Niektoré špecifiká v jazykovej výchove na východnom Slovensku*, 1986; *Jazyk ako zrkadlo sociálneho postavenia muža a ženy – na príklade slovenčiny*, 1998) sme všetky ostatné (vrátane učebných textov *Kultúra hovoreného slova*, 1990, na ktorých sme sa podieľali v spolupráci s J. Sabolom) pripravovali spoločne (vari najväčšmi si ceníme štúdiu *Jazykové prostriedky s vokatívnym exponentom v súčasnej slovenčine*, 1998), nedá mi, aby som v tejto súvislosti nebola aspoň trochu osobná. Vzájomne inšpirujúce diskusie, dlhé, vyčerpávajúce, ale aj zábavné chvíle strávené pri počítači (kto robil empirický sociolingvistický výskum, vie, o čom hovorím), tragikomické momenty, keď sme sa s prácou

na počítači iba zoznamovali, rovnako ako až prekvapujúco hladká spoločná štylizácia textov štúdií a popularizačných článkov, to všetko patrí k tomu, na čo si v rámci svojej vlastnej výskumnej aktivity spomínam najradšej. A hoci M. Sokolová pristupovala (nielen spočiatku) k empirickému sociolingvistickému výskumu s miernou skepsou, predsa aj jej zásluhou sa mohlo viackrát konštatovať, že kontinuita sociolingvistického výskumu jazykovej situácie v druhej polovici 20. storočia bola zachovaná v podstate len na východnom Slovensku.

V posledných rokoch sa jubilatka začala venovať aj práci v oblasti organizácie vedeckého výskumu: okrem toho, že za roky svojho pedagogického pôsobenia viedla množstvo diplomových prác, je školiteľkou doktorandov v odbore súčasný slovenský jazyk a v rokoch 1998 – 1999 bola členkou komisie Vedeckej grantovej agentúry pri Ministerstve školstva Slovenskej republiky. K nášmu časopisu má blízko aj ako členka jeho redakčnej rady.

Čo teda na záver našej jubilatke Milke Sokolovej zaželať? Dobré zdravie, pevnú rodinnú oporu, čo najviac možností striedať chvíle pracovného vypätia a relaxácie pri knižke, v záhradke, na bežkách a bicykli či v turistických topánkach, alebo pri cestovateľských zážitkoch – len tak sa pravdepodobne budeme môcť tešiť na ďalšie originálne práce z jej počítačového pera.

Daniela Slančová

Súpis prác doc. Miloslavy Sokolovej za roky 1974 – 1999

Bibliografia prác M. Sokolovej je usporiadaná chronologicky a ďalej v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov: najprv sa uvádzajú knižné práce a štúdie v odborných časopisoch a zborníkoch, za nimi menším typom písma (petitom) články, referáty, recenzie, drobné príspevky, správy a pod. V závere sa zaznamenáva prekladateľská a redakčná činnosť.

1974

Epikurejec, epikurejský, či epikurovec, epikurovský? – Slovenská reč, 39, 1974, s. 189 – 190.

1975

Odraz sociálnych premien v systéme spisovnej slovenčiny. – Východoslovenské noviny, 25. 4. 1975, príloha, s. 2.

1976

Pokus o vnútornú diferenciáciu zemplínskych nárečí. – In: Nové obzory. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. 18. Red. I. Michnovič. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1976, s. 371 – 384, rus. a nem. res. s. 385.

Zo skloňovania názvov obcí v zemplínskom nárečí. – In: VI. slovenská onomastická konferencia. Nitra 4. – 6. apríla 1974. Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1976, s. 55 – 59.

Používanie koncovky *-mi/-ami* pri skloňovaní podstatných mien. – Východoslovenské noviny, 16. 4. 1976, príl., s. 2.

Ideme od Soni, či od Sone. – Prešovské noviny, 12. 3. 1976, s. 4. – Tamže: Používame predložku *u* správne? (7. 5., s. 3).

1977

Überblick über die Anschauungen zur Stellung des Ethnonyms und des Bewohnernamens auf der Ebene Appellativum – Proprium. Prel. S. Körner. – Namenkundliche Informationen, 1977, č. 31, s. 17 – 23.

1978

Die linguistische Beschreibung der sogenannten Gruppenanthronymen im Slowakischen und ihre Stellung auf der Ebene Appellativum – Proprium. – In: Zusammenfassungen der Kurzreferate, XIII. Internationaler Kongress für Namenforschung. Kraków 1978, s. 231 – 232.

1980

O mieste etnonyma a obyvateľského mena na rovine apelatívum – proprium. – In: Spoločenské fungovanie vlastných mien. VII. slovenská onomastická konferencia (Zemplínska šírava 20. – 24. novembra 1976). Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1980, s. 249 – 253.

[Diskusný príspevok.] – In: Dialektologický zborník. 1. Materiály z I. slovenskej dialektologickej konferencie konanej v Prešove 17. – 19. apríla 1975. (Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Jazykovedný zborník. 5. 1979.) Red. L. Bartko et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 239 – 242 (k referátu A. Habovštiaka).

Jäger, G.: Translation und Translationslinguistik. Halle 1975. – In: Jazykovedný časopis, 31, 1980, s. 101 – 102 (ref.).

Poznámka ku štandardizácii geografických názvov. – Východoslovenské noviny, 18. 1. 1980, príl., s. 2.

1981

Das Genus verbi im Slowakischen unter dem Aspekt der konfrontativen Untersuchung vom Passivkonstruktionen im Deutschen und Slowakischen. – Zeitschrift für Slawistik, 26, 1981, s. 72 – 76.

1982

Die linguistische Beschreibung der Gruppenanthroponyme in Slowakischen und ihre Stellung auf der Ebene Appellativum – Proprium. – In: Proceedings of thirteenth International Congress of Onomastic Sciences. Cracow, August 21–25, 1978. Zv. 2. Red. K. Rymut. Wrocław – Waszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1982, s. 399 – 403.

Nárečia Trebišova. – In: Dejiny Trebišova. Red. L. Tajták. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1982, s. 591 – 598.

1983

Lehrtexte zur slowakischen Literatur. 1. vyd. Leipzig, Karl-Marx-Universität 1983. 278 s. (spoluautori P. Petrus, I. Seehase).

Ku kategórii slovesného rodu v spisovnej slovenčine. (Porovnanie nemeckých pasívnych konštrukcií a ich slovenských ekvivalentov.) – In: Jazykovedný zborník. 6. (Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae.) Red. M. Štec. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983, s. 179 – 190, rus. res. s. 190 – 191, nem. res. s. 191.

Jazyková poznámka a slovníček. – In: Ľubojsc, bože, Ľubojsc, jaka je presladka. Red. J. Zambor. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1983, s. 324 – 334.

1984

O funkčno-sémantickej kategórii genus verbi v spisovnej slovenčine. Autoreferát dizertácie na získanie vedeckej hodnosti kandidáta filologických vied. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Vedecké kolégium SAV pre jazykovedu a vedy o literatúre a umení 1984. 24 s.

1985

N-T-ové prídavné v spisovnej slovenčine z hľadiska konfrontácie s ekvivalentmi v češtine a nemčine. – In: Slavica Pragensia. 25. (Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 4 – 5. 1982.) Red. V. Budovičová. Praha, Univerzita Karlova 1985, s. 79 – 86.

1986

Vymedzenie funkčno-sémantickej kategórie genus verbi v spisovnej slovenčine. – Slovenská reč, 51, 1986, s. 37 – 44.

Niektoré špecifiká v jazykovej výchove na východnom Slovensku. – In: Jazyková politika a jazyková kultúra. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smo-

leniciach v Domove vedeckých pracovníkov SAV 17. – 19. apríla 1985. Venované XVII. zjazdu KSČ. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave 1986, s. 341 – 348.

1988

Slovenské ekvivalenty nemeckých modálnych pasívnych konštrukcií. – In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Roč. 22. Zv. 3. Slavistika. Red. J. Muránsky et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988, s. 63 – 77, nem. a rus. res. s. 77.

1989

Zu den Synonymen, konkurierenden und komplementären Beziehungen in der funktionell-semantischen Kategorie des Genus verbi im Slowakischen. – In: Recueil linguistique de Bratislava. 9. Dynamic Tendencies in the Development of Language. Red. K. Buzássyová. Bratislava, Veda 1986, s. 107 – 113.

Zámeno *sám* a *samý*. – Východoslovenské noviny, 7. 7. 1989, príl. Magazín, č. 27, s. 2. – Tamže: Podľa čoho poznať východniarov? (18. 8., príl. Magazín, č. 33, s. 2).

1990

Kultúra hovoreného slova. 1. vyd. Košice, Rektorát Univerzity Pavla Jozefa Šafárika 1990. 294 s. (spoluautori J. Sabol, D. Slančová).

Kultúra reči. Ako je to s číslovkami? – Východ, 9. 2. 1990, príl., s. 2.

Minulý čas a podmieňovací spôsob. – Východoslovenské noviny, 19. 1. 1990, príl. Magazín, č. 3, s. 2. – Tamže: Ako je to s číslovkami? (9. 9., s. 2, príl. Magazín, č. 6, s. 2).

1991

Český jazyk. (Diferenčné javy a cvičenia.) 1. vyd. Košice, Univerzita P. J. Šafárika 1991. 128 s.

Ref.: Zeman, J.: Nová skripta češtiny pro studenty slovakistiky. – Češtinář, 3, 1992, č. 4, s. 84 – 86.

České kontaktné javy v slovenskom individuálnom vyjadrovaní. – In: Česko--slovenské vzťahy v rokoch 1918 – 1938 (literatúra, jazyk, história, pedagogika). Red. E. Hleba. Košice, Univerzita P. J. Šafárika 1991, s. 225 – 239.

Deagentné reflexívne konštrukcie v spisovnej slovenčine v porovnaní s nemčinou. – In: Konfrontačný a komparatívny výskum jazykovej a literárnej komunikácie. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafaricanae. Jazykovedný zborník 8/ Literárnovedný zborník 8. Red. P. Petrus. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1991, s. 83 – 90, rus. a nem. res. s. 90.

- Didaktický pohľad na morfématickú analýzu v slovenčine. – Slovenská reč, 56, 1991, s. 305 – 314.
- Komunikatívna efektívnosť českých kontaktných javov v súčasnej slovenčine. – In: Všeobecné a špecifické otázky jazykovej komunikácie. Komunikáty z vedeckej konferencie konanej v Banskej Bystrici 3. – 5. septembra 1991. 2. diel. Red. P. Odaloš – V. Patráš. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta 1991, s. 232 – 242, angl. res. s. 299 – 300.
- Kontaktovosť v slovenčine. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 37, 1990/91, s. 216 – 219.
- Kontaktové javy v slovenskom individuálnom vyjadrovaní. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 38, 1991/92, s. 105 – 108.
- Didaktický pohľad na morfématickú analýzu. – Zápisník slovenského jazykovedca, 10, 1991, č. 3 – 4, s. 3 – 5 (tézy prednášky konanej dňa 16. 5. 1991 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove).
- Kráľ, Á. – Rýzková, A.: Základy jazykovej kultúry. Bratislava 1990. – In: Slovenská reč, 56, 1991, s. 334 – 336 (rec.; spoluautorka D. Slančová).

1992

- Sémantika slovesa a genus verbi. – Jazykovedný časopis, 43, 1992, s. 99 – 114, nem. res. s. 114 – 115.
- Dôsledky fonologických zmien v nových pravidlách pravopisu na skloňovanie v slovenčine. – Slovenská reč, 57, 1992, s. 105 – 108.
- Nové Pravidlá slovenského pravopisu a pedagogická prax. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 38, 1991/92, s. 408 – 410. – Znovu publikované pod rovnakým názvom: Universitas Šafarikiana, 21, 1992, č. 5, s. 1 – 3.
- Vlastné mená v antológii zemplinských ľudových piesní Ľubojs, Bože, Ľubojs, jaka je presladka. – In: Zborník. Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae. Roč. 28. Zv. 3. Slavistika. Onomastika a škola. Materiály zo IV. celoštátneho onomastického seminára konaného v Prešove 12. – 13. septembra 1990. Red. M. Blichá et al. Prešov, Pedagogická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Prešove 1992, s. 134 – 139, nem. res. s. 140.
- The Norms of Spoken Communication in East Slovakia. – 1. Conference Writing in Speaking: Languages, Text, Discourse, Communication. Prague, October 14–16, 1992. Abstracts. Institute for the Czech Language Czechoslovak Academy of Sciences 1992, s. 39 (spoluautorka D. Slančová).
- Sémantika slovenských prísloviak. [Šikra, J.: Sémantika slovenských prísloviak. Bratislava 1991.] – In: Slovenská reč, 57, 1992, s. 182 – 185 (rec.).

1993

- Sémantika slovesa a slovesný rod. 1. vyd. Bratislava, Veda 1993. 110 s.
 Ref.: 1. Horecký, J.: Jazykovedný časopis, 46, 1995, s. 44 – 45. – 2. Nižníková, J.: Slovenská reč, 60, 1995, s. 180 – 184. – 3. Štícha, F.: Slovo a slovesnosť, 58, 1996, s. 131 – 132.

- Funkcia pasíva v slovenčine a nemčine. – In: *Studia Philologica. I.* 1993. Zv. 3. (Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae.) Red. Z. Stanislavová et al. Prešov, Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1993, s. 31 – 39, nem. res. s. 39.
- Funkcie pasíva v slovenčine (v porovnaní s češtinou, poľštinou a nemčinou). – *Slavica Slovaca*, 28, 1993, s. 235 – 242.
- The Norms of Spoken Communication in East Slovakia. – *Slovo a slovesnosť*, 54, 1993, s. 220 – 224, slov. res. s. 224 (spoluautorka D. Slančová).
- Die Funktionen des Passivs im Slowakischen (im Vergleich mit dem Tschechischen, Polnischen und Deutschen). – In: XI. medzinárodný zjazd slavistov. Zborník resumé. Red. S. Mislovičová et al. Bratislava, Veda 1993, s. 556.
- Horecký, J. – Buzássyová, K. – Bosák, J. a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava 1989. – In: *Slovenská reč*, 58, 1993, s. 180 – 185 (ref.; spoluautorka D. Slančová).

1994

- Segmentácia prevzatých slov v slovenčine. – *Jazykovedný časopis*, 45, 1994, s. 128 – 149, angl. res. s. 149 (spoluautor F. Šimon).
- Variety hovorenej podoby slovenčiny. – In: *Studia Academica Slovaca. 23. Prednášky XXX. letného seminára slovenského jazyka a kultúry.* Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1994, s. 225 – 240 (spoluautorka D. Slančová).
- Netradične o deklinačnom systéme substantív v slovenčine. – In: *Dialógy o slovenčine. Zborník. Kabinet slovenského jazyka a literatúry. Z konferencie Učiteľ a škola. Zborník z vedeckej konferencie II.* Pedagogická Levoča. Prešov, Metodické centrum 1994, s. 45 – 52. – Znovu publikované pod rovnakým názvom: *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 41, 1994/95, s. 136 – 141.

1995

- Kapitolky zo slovenskej morfológie. (Učebné texty.) 1. vyd. Prešov, Š. Franko, Slovcontact 1995. 182 s.
- České kontaktné javy v slovenčine. – In: *Sociolingvistické aspekty výskumu slovenčiny.* Red. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava, Veda 1995, s. 188 – 206, angl. res. s. 231.
- Výskum podoby hovorenej komunikácie na východnom Slovensku. – In: *Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny.* Red. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava, Veda 1995, s. 132 – 143, angl. res. s. 230 (spoluautorka D. Slančová).

Valenčný slovník slovenských slovies. – Slovenská reč, 60, 1995, s. 203 – 16 (spoluautorka J. Nižníková).

Vokatív ako kontaktný jav. – In: Spisovná čeština a jazyková kultura. Sborník z olomoucké konference 23. – 27. 8. 1993. Red. J. Jančáková – M. Komárek – O. Uličný. Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 1995, s. 142 – 146.

1996

Morfologická stránka vlastného mena. – In: 12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár „Onomastika a škola“. Prešov 25. – 26. októbra 1995. Zborník referátov. Red. M. Majtán – F. Ruščák. Prešov, Prešovská univerzita v Prešove – Fakulta humanitných a prírodných vied 1996, s. 22 – 33.

Predpony v morfeomatickom slovníku spisovnej slovenčiny. – In: Studia Philologica. 3. Acta Fackultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae. Red. Z. Stanislavová et al. Prešov, Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, Pedagogická fakulta v Prešove 1996, s. 100 – 114, slov. a nem. res. s. 114 (spoluautori F. Šimon, G. Moško).

Zásady morfeomatickej analýzy v morfeomatickom slovníku slovenčiny. – Jazykovedný časopis, 47, 1996, s. 41 – 50 (spoluautori F. Šimon, G. Moško).

K problematike poľského a slovenského slovesa. Syntaktické funkcie infinitívu v poľštine a slovenčine. – In: Varia. 5. Materiály z V. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra – Piesok 29. 11. – 1. 12. 1995). Red. M. Nábělková. Bratislava, Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 1996, s. 59 – 64 (spoluautorka W. Mirosławska).

Ako funguje jazyk. I. – Sme/Smena, 23. 1. 1996, príl. Sme na východe, s. 6. – Tamže: Ako funguje jazyk. II. (30. 1., s. 6). – Ako to, že si rozumieme (6. 2., s. 6). – Aké podoby má slovenský národný jazyk (13. 2., s. 6). – Sme na východe (20. 2., s. 6) – Kedy siahnuť po príručkách (27. 2., s. 6). – Tvorenie obyvateľských mien ako problém. I. (5. 3., s. 6). – Tvorenie obyvateľských mien ako problém II. (12. 3., s. 6). – O vykaní na Slovensku (19. 3., s. 6). – Čo dlhujeme dlhým slabikám (26. 3., s. 6). – Prízvuk ako charakteristický znak východoslovenského štandardu (2. 4., s. 6). – Máte problémy s vlasami? (16. 4., s. 6). – Ako vyslovujeme dvojhlásky (23. 4., s. 6). – Čo robíš, Evi? – alebo Ako sa oslovujeme (30. 4., s. 6). – Oslovujeme sa vždy a všade rovnako? (7. 5., s. 6). – Píš, ako počuješ, vyslovuj, ako píšeš? (14. 5., s. 6). – Právo na bezporuchovú komunikáciu (21. 5., s. 6). – Stratil sa nám slovesný tvar? (28. 5., s. 6). – Ako sa dorozumievať efektívne a kultívovane (4. 6., s. 6) (spoluautorka D. Slančová).

1997

Slovenčina a čeština – vzájomné interferencie. – In: Interfencje w językach i dialektach słowiańskich. Red. E. Umińska-Tytoňová. Łódź, Uniwersytet Łódzki 1997, s. 119 – 127.

Výsledky a perspektívy sociolingvistického výskumu prešovských vysokoškolákov. (K jazykovej situácii na východnom Slovensku.) – In: Slovenčina na konci 20. storo-

čia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca. 3 Red. S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 1997, s. 213 – 224 (spoluautorka D. Slančová).

1998

Valenčný slovník slovenských slovies. 1. vyd. Prešov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity – Slovcontact 1998. 272 s. (spoluautori J. Nižníková a kol.)

Ref.: Horecký, J.: Jazykovedný časopis, 51, 2000, s. 40 – 43.

Jazykové prostriedky s vokatívnym exponentom v súčasnej slovenčine. – Slovenská reč, 63, 1998, s. 210 – 220 (spoluautorka D. Slančová).

1999

Morfematický slovník slovenčiny. 1. vyd. Prešov, Náuka 1999. 532 s. (spoluautori G. Moško, F. Šimon, V. Benko).

Nové práce o vzťahu žena – jazyk – spoločnosť. [Žena – jazyk – literatúra. Sborník z mezinárodnej konferencie. Ústí nad Labem 1996.] – In: Jazykovedný časopis, 50, 1996, s. 122 – 125 (ref.).

O nesúlade medzi výslovnosťou a pravopisom samohláskových skupín so samohláskou i v prevzatých slovách. – Kultúra slova, 33, 1999, s. 342 – 347 (spoluautor F. Šimon).

Prekladateľská činnosť

Ross, G.: Ema sa vydáva. – Nedeľná Pravda, 12, 1979, č. 23, s. 13 (spoluprekladateľka J. Gajdošiová).

Redakčná činnosť

Slovenská reč, 64, 1999 (členka red. rady).

Zostavil *Ladislav Dvonč*

ROZLIČNOSTI

Rómológia a *rómológ*. – Etnická skupina pochádzajúca z Prednej Indie, odkiaľ sa sťahovala v 8. – 11. st. do Európy, sa v starších príručkách slovenčiny označuje výrazom *Cigáni*. V Slovníku slovenského jazyka z r. 1959 (SSJ) sa pri heslovom slove *cigán* uvádza aj vlastné meno *Cigán* (*cigáni*) ako príslušník antropologickej (etnickej) skupiny indického pôvodu rozptýlenej po svete a dodnes vedúcej sčasti populný život. Pri všeobecnom podstatnom mene *cigán* sa v SSJ uvádza aj prídavné meno *cigánsky* (*cigánsky jazyk*). Ako samostatné heslo sa v SSJ uvádza aj podstatné meno *cigánčina* (jazyk Cigánov). Krátky slovník slovenského jazyka (KSSJ, 1987) pri hesle *cigán* uvádza v zátvorke aj vlastné meno (v etnickom zmysle *Cigán*) ako pomenovanie príslušníka spoločenskej skupiny ind. pôvodu žijúceho miestami ešte potulným životom. Pri hesle *cigán* sa uvádza aj prídavné meno *cigánsky* (*cigánsky jazyk*). Ako samostatné heslo sa uvádza slovo *cigánčina* (cigánsky jazyk). v Treťom, doplnenom a prepracovanom vydaní KSSJ z r. 1997 sa pri heslovom slove *cigán* (v etnickom zmysle *Cigán*) registruje vlastné meno *Róm* ako novší výraz. Pri heslovom slove *cigánčina* (cigánsky jazyk) sa uvádza aj slovo *romčina*. Ako samostatné heslá sa v KSSJ z r. 1997 uvádzajú aj slová *romčina* vo význame rómsky jazyk a prídavné meno *rómsky* k *Róm*.

V Encyklopédii jazykovedy J. Mistríka a kol. z r. 1993 sa pri heslovom výraze cigánske nárečia na Slovensku uvádza slovo *Cigán*. Na konci heslového výrazu sa pripomína, že v tlači aj v hovorovej slovenčine sa využíva pomenovanie *Rom*, *romčina* (= *Cigán*, *cigánčina*). Slová *Rom* a *romčina* sa tu zapisujú s krátkym *o*. M. Považaj v príspevku *Róm – Rómovia, rómsky, romčina* (Kultúra slova, 24, 1990, s. 254 – 255) pripomína, že výskumom sa zistilo, že Cigáni pochádzajú z Indie, z etnosociálnej skupiny *Dómov* (jedn. číslo *Dóm*), ktorá ešte aj dnes žije v Indii. Pravdepodobne už v 9. storočí časť *Dómov* opustila Indiu, časť z nich sa usadila na území dnešného Arménska a Malej Ázie a volá sa *Lómovia*. Tu sa väčšina z nich sama nazýva *Rómovia*. M. Považaj upozorňuje, že v spisovnej slovenčine je opodstatnené vyslovovať a písať pomenovanie etnickej skupiny s dlhým *ó*, teda *Rómovia* (*Róm*). Opiera sa o viaceré skutočnosti. Jednoslabičné pomenovanie príslušníkov národov, národností a etnických skupín sa v spisovnej slovenčine zväčša vyslovujú a píšú s dlhou samohláskou, a to najmä v prípadoch, keď za nimi nasleduje iba jedna spoluhláska, napr. *Búr – Búri*, *Dór – Dóri*, *Fín – Fíni*, *Grék – Gréci*, *Ír – Íri*, *Flám – Flámi*, *Nór – Nóri*, *Škót – Škóti*, *Švéd – Švédi*. S dlhým *ó* sa vyslovujú a píšú aj citované príbuzné pomenovania *Dóm – Dómovia*, *Lóm – Lómovia*. M. Považaj rovnako odporúča vyslovovať a písať odvodené slová, a to prechýlenú podobu *Rómka*,

prídavné meno *rómsky* i pomenovanie jazyka Rómov *rómčina*. V tejto podobe budú uvedené slová zachytené, ako pripomína M. Považaj, aj v pripravovaných Pravidlách slovenského pravopisu. Pravidlá slovenského pravopisu (PSP) z r. 1991 a 1998 uvádzajú ako samostatné heslo vlastné meno *Róm* a jeho deriváty *Rómka*, *rómsky* (prídavné meno i príslovka) a podstatné meno *rómčina*. V PSP je pri deriváte *Rómka* uvedená aj podoba genitívu množného čísla (*Rómok*). V denníku *Sme* (8. 10. 1999, s. 4) sme zaregistrovali nenáležitú podobu *Rómiek*: „Štát si nás vyžiadala, nech sa o nás stará,“ povedala jedna z Rómiek na košickom letisku.“

Veľký slovník cudzích slov (VSCS) S. Šalinga – M. Ivanovej-Šalingovej – Z. Maníkovej z r. 1997 uvádza ako samostatné heslo vlastné meno *Róm* (občan cigánskeho, rómskeho pôvodu, Cigán) a jeho derivát *Rómka*. Ako samostatné heslo sa vo VSCS registruje aj slovo *rómčina* (novoinďický jazyk, jazyk Rómov, Cigánov, cigánčina) a prídavné meno *rómsky* (súvisiaci s Rómami, cigánsky). Ako samostatné heslo sa vo VSCS uvádza aj slovo *romistika* (vedný odbor skúmajúci históriu, kultúru a jazyk Rómov. V denníku *Pravda* (7. 1. 2000, s. 9) sme zaregistrovali podobu *rómológia*: *Ak by títo odborníci mali aké-také spoľahlivé poznatky z rómológie, určite by im neprišlo na um tak vehementne spochybňovať výsledok sociologického prieskumu.* V spisovnej slovenčine sa tvoria názvy vedných odborov ako zložené slová z dvoch základov, pričom druhý základ vyznieva na *-lógia* (z gréckeho *logos* = slovo, náuka), napr. *morfológia*, *filológia*, *ufológia*, *teológia*, *futureológia*. Na podobu *-lógia* vyznievajú aj viaceré zložené slová, v ktorých slovotvorným základom je pomenovanie etnika (národa, národnosti), napr. *indológia* (veda o indických jazykoch, histórii, literatúre a kultúre), *turkológia* (vedný odbor zaoberajúci sa jazykmi, literatúrou, históriou a kultúrou tureckých národov), *egyptológia* (veda zaoberajúca sa štúdiom histórie, spôsobu života, literatúry a umenia starých Egyptanov), *asýriológia* (veda o starovekej Asýrii, o jazyku, literatúre, kultúre a histórii Asýrov). Podľa tohto typu je utvorené aj zložené slovo *rómológia*, ktorým sa nazýva vedný odbor skúmajúci históriu, kultúru a jazyk Rómov. Odborník skúmajúci *rómológiu* je *rómológ*, ženská (prechýlená) podoba je *rómologička* a prídavné meno *rómologický* (ako *asýriológ*, *asýriologička*, *asýriologický*; *turkológ*, *turkologička*, *turkologický*; *indológ*, *indologička*, *indologický*).

V denníku *Pravda* z toho istého dňa sme zaregistrovali aj podstatné meno *rómskosť*: *Rozcvičky vynaliezavých dietok „rómskeho problému“ pri dobýjaní britského trónu či severného pólu počas posledných dvoch rokov pripomenuli, že rómskosť nepozná hranice. – ... nemieni sa podvoliť rómskosti.* Príponou *-osť* sa v slovenčine veľmi často tvoria názvy vlastností od prídavných mien: *dedičnosť*, *zvrchovanosť*, *úmrtnosť*, *chorobnosť*, *úrazovosť*, *sledovanosť*, *rozvodovosť*, *sobášnosť*. Do tohto typu môžeme zaradiť aj názvy vlastností od prídavných mien *európ-*

sky – *európskosť* (európsky ráz, európske zmýšľanie), *slovanskosť*, *talianskosť*, a teda aj *rómskosť* (rómske zmýšľanie, rómsky spôsob života).

V denníku Pravda (6. 7. 1999, s. 6) sme zaregistrovali slovo *Romák*: ... *lebo letenky do Helsínk z okolitých štátov majú naši Romáci kompletne vykúpené*. Príslušnosť k hnutiu, organizácii, útvaru i miestu sa vyjadruje podstatnými menami *ľudák*, *Hanáak*, *Pražák*, *Bratislavák*. Slová *Pražák*, *Bratislavák*, a teda aj *Romák* majú príznak slangovosti.

Doklady z praxe hovoria, že na pomenovanie vedného odboru, ktorý skúma históriu, kultúru i jazyk Rómov, využívajú sa dve lexémy: *somistika* (staršia podoba) a *rómológia* (novšia podoba). Odborník v *rómológii* je *rómológ*, ženská (prechýlená) podoba je *rómologička*. Rómsku vlastnosť môžeme vyjadriť slovom *rómskosť*. Názov *Romák* má príznak slangovosti.

Jozef Jacko

INFORMÁCIE AUTOROM

V súvislosti so zmenenými technickými podmienkami pri vydávaní časopisu redakcia od začiatku roka 1994 prijíma príspevky spracované na počítači – textový editor Text602 (T602) pod operačným systémom MS DOS. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať tieto zásady:

V celom texte používať jednotné riadkovanie 2; prípadný petit vyznačiť len na vytlačnom príspevku.

V texte za každým interpunkčným znamienkom urobiť medzeru (napr. R. Auty; s. 312 a pod.).

Tvrдый koniec riadka používať iba na konci odsekov!

Pri rozlišovaní typov písma pridržať sa naďalej úzu časopisu, používať kurzívu, riedenie, horný/dolný index. Nič nepodčiarkovať, nepoužívať široký a vysoký typ písma a pod.

Pri riedení použiť najprv jednu normálnu medzeru (medzerovník) a jednu tvrdú medzeru (pri stlačení klávesu ALT stlačiť aj kláves M); na obrazovke sa medzi jednotlivými písmenami objaví malý bod. Po skončení riedenia postupovať opačne. (Např. Treba vždy vyznačiť aj toto ·v·š·e·o·b·e·c·n·e·p·l·a·t·n·é· pravidlo.)

Pomlčky vyznačovať dvoma spojovníkmi s medzerou na začiatku aj na konci (napr. s. 3 – 12; v r. 1888 – 1889; G. Altmann – V. Krupa; spojovníky: T. Slama-Cazacu; vedecko-metodologický a pod.).

Znaky, ktoré neobsahuje textový editor T602 (poľské písmená, praslovanské a pod.), pisať kombináciou dvoch znakov tak, aby jednoznačne určili príslušné písmeno. Např.

#Z = Ź	#z = ź	&Z = Ż	&z = ż
ń = Ń	ń = ń	ł = Ł	ł = ł
#E = Ę	ę = ę	#A = Ą	#a = ą

Zoznam používaných znakov uviesť na začiatku príspevku.

Poznámky pod čiaru používať iba v nevyhnutných prípadoch. V texte označiť horným indexom (napr. vzniká tým synergický efekt,¹ ktorý...), poznámky uviesť na konci príspevku v tvare horný index, medzera, obsah poznámky (napr. ¹ Synergia znamená spolupôsobenie...).

Grafy a schémy pripojiť na osobitnom liste maximálne vo veľkosti šírky a výšky strany časopisu (podľa požadovanej veľkosti).

Do redakcie treba poslať dva vytlačené exempláre príspevku. Po posúdení a redakčnom spracovaní redakcia vráti autorovi jeden exemplár. Tento exemplár autor pošle späť redakcii spolu so skorigovanou disketou 5¼' alebo 3½' a opraveným vytlačeným príspevkom.

Upozorňujeme autorov, ktorí chcú mať separátne výtlačky uverejnených štúdií, aby svoju požiadavku o počte separátov poslali do redakcie spolu s ponúkanou štúdiou. Separáty, ako aj doberku si však musia zaplatiť (cena 1 separátneho výtlačku je 3 Sk).

Súčasťou každej štúdie od 1. čísla 63. ročníka Slovenskej reči je záväzne abstrakt v anglickom jazyku (vrátane preloženého titulku). Abstrakt by mal mať max. 100 slov a obsahovať tzv. kľúčové slová na identifikáciu príspevku v rámci vedecko-výskumnej oblasti.

**SLO-
VENS**

— **ROČNÍK
64-1999**

REC

časopis pre výskum slovenského jazyka

ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU
EUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

ISSN 0037-6981

MIČ 49 611

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 65, 2000. Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26. Hlavný redaktor: I. Ripka. Výkonná redaktorka: A. Hríbková. Technický redaktor: V. Radik.

Vychádza šesť ráz za rok. Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. Registračné číslo 7089.

Distributed by SAP – SLOVAK ACADEMIC PRESS Ltd., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia.

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4,
P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia.

Distribution rights held by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 Mün-
chen, Germany.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2000

